

© Fortepan, FSZEK Budapest Gyűjtemény, Sándor György, 1957, Lágymányosi Dohánygyár

nka
Nemzeti Kulturális Alap

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Szerkeszti: Ambrus Judit, Barabás András, Czeglédi András, Margócsy István, Trencsényi Balázs.
Munkatársak: Bojtár Endre, Kovács János Mátyás, Szilágyi Ákos

Matthias Hoesch • Kőszeg Ferenc

Horváth Iván • Sokacz Anita

kabai lóránt • Saša Stanišić

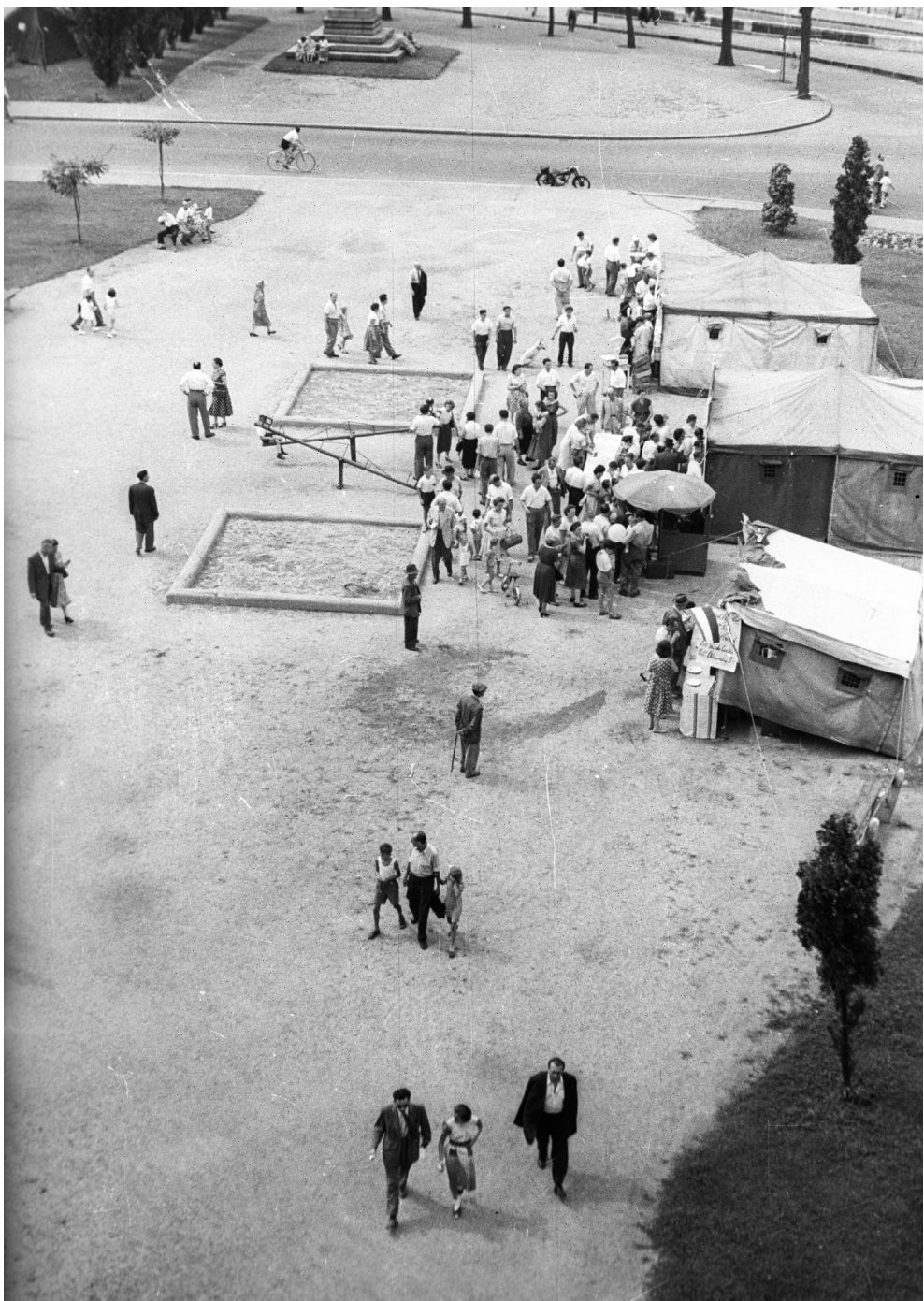
Takáts József • Szilágyi Zsófia

ÖRÖK EGÉSZSÉGET!

2017. 4. szám

Ára: 700 Ft

© Fortepan, FSZEK Budapest Gyűjtemény, Sándor György, 1957, Eötvös tér, augusztus 20-ai rendezvény

E SZÁMUNK SZERZŐI

Hoesch, Matthias (1984) politikai filozófus, a Műnsteri Egyetem oktatója

---

Horváth Iván (1948) irodalomtörténész, lapunk alapító szerkesztője

---

kabai Ióránt (1977) irodalmi teret elhagyni vágyó költő, kultúrkokcsmáros

---

Kőszeg Ferenc (1939) szerkesztő, jogvédő, politikus, elbeszélő

Sokacz Anita (1983) költő

Stanišić, Saša (1978) német író

Szilágyi Zsófia (1973) irodalomtörténész, kritikus, egyetemi oktató

Takáts József (1962) irodalom- és politikai eszmetörténész, kritikus

---

E számunkat 1957-es Sándor György-fotókkal illusztráltuk, melyeket a Fortepan Gyűjteményből válogattuk. Sándor György 1957 és 1963 között az *Esti Hírlap* munkatársa volt. Munkásságáról bővebben: http://index.hu/fortepan/2017/03/18/esti_a_hirlap. Fotóit a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye őrzi.

Még a kutya is 2000-t olvas!

Lapunk kapható a hírlapárusoknál, az Írók Boltjában,
a Magvető Cafében és az Atlantisz Könyvszigeten.
Vagy legyen előfizetőnk! Utaljon 7000 forintot

a K&H Bank Zrt., 10201006-50165757-00000000 számlára,

s írja meg postacímét a ketezer.lap@gmail.com címre.
11 pompás lapszám tulajdonosa lesz!

Jó olvasást!

2000

I R O D A L M I É S T Á R S A D A L M I H A V I L A P
29. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

Matthias Hoesch: <i>Általános segítési kötelesség, területi igazságosság és jóvátétel</i>	3
ÖV ALATT	
Kőszeg Ferenc: <i>„Hová való e népes, nem-hellén csoport?”</i>	4
Horváth Iván: <i>Nemzeti minimum: jogegyenlőség</i>	18
Sokacz Anita: <i>Két hold</i>	38
kabai lóránt: <i>dvojina</i>	39
Saša Stanišić: <i>It's okay. It's also not okay</i>	40
Takáts József: <i>Ismerős idegen tanítások</i>	55
Szilágyi Zsófia: <i>Örökcütörtök</i>	70

FELELŐS SZERKESZTŐ: MARGÓCSY ISTVÁN

SZERKESZTŐK: AMBRUS JUDIT, BARABÁS ANDRÁS, CZEGLÉDI ANDRÁS, TRENCSENYI BALÁZS

MUNKATÁRSÁK: BOJTÁR ENDRE, KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS, SZILÁGYI ÁKOS

OLVASÓSZERKESZTŐ: AMBRUS JUDIT **LAPTERV:** SZÜTS MIKLÓS

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK: HERNER JÁNOS, HORVÁTH IVÁN, LENGYEL LÁSZLÓ, TÖRÖK ANDRÁS

KORÁBBI SZERKESZTŐINK, MUNKATÁRSAINK: KÁLMÁN C. GYÖRGY, NAGY MÓNICA ZSUZSANNA,

RÉTI PÉTER SZÜTS MIKLÓS

LEVÉLCÍM: 1380 Budapest, Pf.: 1090. **E-MAIL:** ketezer.lap@gmail.com **INTERNET:** www.ketezer.hu

FACEBOOK: <https://www.facebook.com/2000IrodalmiEsTarsadalmiHavilap>

KIADJA A MENTOR IRODALMI ALAPÍTVÁNY. FELELŐS KIADÓ: CZEGLÉDI ANDRÁS.

KÉSZÜLT GOUDY ÉS OFFICINA BETŰKKEL. TÖRDELÉS: SÖRFŐZŐ ZSUZSA.

NYOMDAI NYOMÁS, KÖTÉSZET: ADUPRINT KFT. FELELŐS VEZETŐ: TÓTH BÉLÁNÉ

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK KORLÁTOZOTT MENNYISÉGBEN KAPHATÓK AZ ÍRÓK BOLTJÁBAN.

TÁMOGATÓNK: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

© Fortepan, FSZEK Budapest Gyűjtemény, Sándor György, 1957, Kossuth Lajos tér, Kossuth szobor. Balra világos kabátban Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrász, jobb szélén háttal Ortutay Gyula néprajzkutató. A felvétel a megsüllyedt talapzat helyreállításakor készült.

Általános segítési kötelesség, területi igazságosság és jóvátétel

HÁROM KRITÉRIUM A MENEKÜLTEK IGAZSÁGOS ELOSZTÁSÁHOZ,
ÉS HOGY E KRITÉRIUMOK MIKOR VÁLNAK IRRELEVÁNSSÁ

Meg tudják-e pontosan határozni a filozófusok, hogy egy közösségnek morális szempontból hány menekültet kell befogadnia? Megalapozható-e olyan kritériumrendszer, amely világos felvilágosítást nyújt arról, hogy mely bevándorlók előtt legyenek nyitva, és mely bevándorlók előtt ne legyenek nyitva a határok? Legalább két okból mindkettő furcsa elképzelés. Hiszen például a filozófusok tulajdonképpen nem kompetensek annak tudományos megítélésében, hogy mennyire terhelhetőek a szociális rendszerek, vagy hogy milyen gazdasági következményei vannak a bevándorlásnak egy adott ország szá-

mára. Többnyire nem a filozófusok, hanem inkább a társadalomkutatók és a közgazdászok kutatási eredményei állnak a migráció lehetőségeiről és korlátairól szóló nyilvános viták középpontjában. Ezen túlmenően számunkra tévesnek tűnik az az elképzelés is, hogy kvázi tudományosan meg lehetne állapítani: az emberek mely meghatározott körének kellene juttatni, és mely körétől kellene megvonni bizonyos dolgokat. A modern társadalmakban úgy oldják meg az elosztási konfliktusokat, hogy a nyilvános diskurzusokban és a többségi döntésekben mindenkinek biztosítják érdekei figyelembevételét. Az a filozófia, amely arra tartana igényt, hogy politikai kérdésekben a végső igazságokat mondja ki, rendkívül naiv lenne.

Mindazonáltal a két aspektus közelebbi vizsgálata azt mutatja, hogy a filozófiai szempont nélkülözhetetlen, ha annak kérdése merül fel, hogy milyen kötelezettségeink

---

A fordítás alapjául szolgált: Matthias Hoesch: Allgemeine Hilfspflicht, territoriale Gerechtigkeit und Wiedergutmachung: Drei Kriterien für eine faire Verteilung von Flüchtlingen -und wann sie irrelevant werden, in: Thomas Grundmann – Achim Stephan (szerk.): *Welche und wie viele Flüchtlinge sollen wir aufnehmen? Philosophische Essays*, Reclam, 2017.

vannak a menekültekkel szemben. Ugyanis a migrációval kapcsolatos társadalomtudományi kutatás mint empirikus kutatás, pusztán *leíró* marad, és ahol ezt alkalmazzák bizonyos normatív célok felállításához, ott e céloknak szüksége van morálfilozófiai kritikára. Azokban az országokban, ahol a többség hozza meg a döntéseket (már ahol egyáltalán van szándék a bevándorlók befogadására), a bevándorlók ebből általában ki vannak zárva: a lehetséges befogadó országok demokratikus döntéshozatali folyamataiban a menekülteknek nincs lehetőségük az érdekeik képviseletére.

A demokratikus államok polgáraitól morális szempontból tehát

meg kell követelni, hogy a befogadást kérő idegenek érdekeit megfelelő módon vonják be a saját döntéseikbe. Ezt jelenleg hátráltatja a menekültek hatalmas száma, szembekeverülve egy különösen fejlett szociális állammal, amelyet szeretnénk megőrizni. Ezért egy történelmileg új helyzettel van dolgunk, amelyben nem tudunk a már jól bevált erkölcsi intuíciónkra hagyatkozni. Emiatt van különösképp szükség etikai reflexiókra.

Ha ebből a célból visszanyúlunk a filozófiai érvelés formáihoz, akkor ez azzal fenyeget, hogy a morálfilozófiai elméletalkotás alapvető vitapontjai

ÖV ALATT

Kőszeg Ferenc

„Hová való e népes, nem-hellén csoport?”

Az európai drámairodalom egy menedéjogi döntés történetével kezdődik. Danaosz király ötven lánya Egyiptomból érkezik Argoszba. Nagybátyjuknak, Aigüptosznak az ötven fia feleségül akarja venni az ötven lányt. Azok apjuk vezetésével a kényszerű nász elől menekülnek hellén földre. Pelaszgosz, Argosz királya, nem akar egyedül határozni az idegenek befogadásának kérdésében. A népgyűlés a menekülők védelme mel-

lett foglal állást, és biztosítja számukra a beilleszkedésükhöz szükséges anyagi javakat is. Erről szól Aiszkhülosz Oltalomkeresők című drámája. Két és fél ezer év távlatából nincs különösebb jelentősége annak a filológiai fontos problémának, hogy ez a mű a legrégebb-e a szerző hét fennmaradt drámája közül vagy a feltételezett időpontnál tíz évvel később keletkezett. A mai olvasó és néző számára az a meghökkenítő, hogy a klasszikus műnek minden lényeges problémája mennyire időszerű ma is. Pelaszgosz királynak nemcsak az idegenek befogadásának kockázata okoz gondot, hanem a szokásaik,

a konkrét példák esetében egyszerűen meg fognak ismétlődni. Az így megszerzett ismeretnyereség elég silány lenne. A továbbiakban ezért igyekszem nagymértékben elkerülni az ilyen véleménykülönbségeket, és olyan premisszákat alapul venni, amelyek viszonylag széles konszenzusnak örvendenek. Ezekből a premisszákból véleményem szerint értelmes elvek, princípiumok származnak.

Legalább háromféle okból vannak kötelezettségeink a (potenciális) menekültekkel szemben, széles körű egyetértésre támaszkodva:

1. általános kötelességünk, hogy segítsünk,

2. a kötelezettség a területi igazságosság elvét kell, hogy kövesse és
3. jóvátételi kötelezettségeink is vannak.

E három ok mindegyikéből különböző kritériumok származtathatóak, hogy mely államoknak, milyen mértékben, milyen menekülteket kéne befogadnia. Ha minden lehetséges (potenciális) befogadó ország a kellő mértékben hajlandó lenne teljesíteni a kötelezettségeit, akkor ezekből a kritériumokból le lehetne vezetni egy elosztási kulcsot. Sokkal bonyolultabb a helyzet azonban akkor, ha sok állam egyáltalán nem, vagy csak nagyon kevés menekültet fogad be. Ekkor felmerül a kérdés, hogy va-

a külsejük idegensége is. „Hová való e népes, nem-hellén csoport, / barbár peploszban s fátylakban hivalkodó [...] e női öltözet /nem argoszi, s nem is más hellén népeké” – mondja Pelaszosz. A ruházatot persze meg lehet változtatni, az etnikai jegyeket azonban nem: „Úgy látom, inkább Libüának nőihez / vagytok hasonlók, mint e föld lakóihoz. / Ilyen fajtát a Nílus táplál”. Ezen nem változtat az sem, hogy a jövevények özanyja, Ió éppen Argoszból menekült a főisten, Zeusz feleségének feltékeny haragja elől Egyiptom földjére. A népgyűlés döntése után az egyiptomi férfiak Hírnöke hiába fenyegetőzik erőszakkal:

Pelaszosz a szabadság, ezúttal a nők szerelmi szabadsága védelmében utasítja el az erőszakot: „E lányokat pedig, ha önként, szívesen / mennek, ha szép szóval beszéled rá – vigyed; de városunknak népe úgy határozott / egyhangúan, hogy nőket erőszakkal soha/ nem enged elrabolni”. (Kerényi Grácia fordítása.)

1999-ben két pakisztáni asszony kért menedékjogot Angliában arra hivatkozva, hogy a férjük rendszeresen bántalmazza őket. Az a veszély, hogy vissza kell térniük hazájukba, nem fenyegette őket: ezt kizárta a kínzás tilalmáról szóló ENSZ-egyezmény. A menedékjog azonban több mint a kiutasítás tilal-

jon a többi államot hogyan lehet bevonni.

Gondolatmenetem a következőképpen épül fel: először is vázolom a már fent említett három kötelesség-okot és rögzítem, hogy milyen kritériumok következnek ezekből a befogadandó menekültek számára vonatkozóan. Ezután bemutatom, hogy mi következik ezekből az okokból egy „ideális elmélet” számára, vagyis egy olyan elmélet számára, amely abból indul ki, hogy az összes lehetséges befogadó ország eleget tesz a kötelezettségeinek. Végül kitérek arra, hogy vajon ezekből a kötelezettségekből mi következik egy nem ideális elmélet esetében, tehát milyen kötelezettségei vannak az

olyan országoknak, mint Németország, Ausztria vagy Svájc, tekintettel arra a tényre, hogy sok más ország nem kész és nem hajlandó nagyszámú menekültet befogadni.

1. A kötelezettség-érv: általános kötelességünk, hogy segítsünk

Általánosan elfogadott erkölcsi alapelv, hogy segítenünk kell azokon az embereken, akik ártatlanul kerültek vészhelyzetbe. A filozófiában a fuldokló példája honosodott meg, a kötelezettség módját általában ezen a példán keresztül szemléltetik. Ha egy ember egy tó mellett elhaladva

ma. Márpedig a genfi egyezmény nem biztosít menekültstátuszt annak, akit „csupán” családi erőszak sújt, ellenben védelmezi azokat is, akiket „meghatározott társadalmi csoporthoz” való tartozásuk miatt fenyeget üldöztetés. A négy klasszikus – faji, nemzetiségi, vallási és politikai – üldöztetés 1950-ben azért egészült ki ezzel az ötödikkal, hogy az egyezmény védelmet nyújthasson azoknak, akiket a szocialista országokban osztályidegenként, kulákként üldöztek. A szovjet világrendszer szétesésével ez az üldözési ok fokozatosan megszűnt, annál nagyobb szerepet kapott a nemi szerep miatt be-

következő üldöztetés. A brit parlament felsőházának jogász tagjaiból létrejött lordbíróóság azt mondta ki, hogy azokban az országokban, ahol a törvények megfosztják jogaiktól a nőket, és nem védik meg őket az erőszakkal szemben, a hagyományos életformával szembeszegülő nők meghatározott társadalmi csoportot alkotnak, és igényt tarthatnak a genfi egyezmény védelmére. Ezt a védelmet hamarosan kiterjesztették például a homoszexuálisokra, ha hazájukban emiatt üldözték őket. Így tágult fokról-fokra a védelemben részesülők köre, hogy lassanként elérje az argoszi szintet. Akit erőszakkal akarnak olyas-

észreveszi, hogy valakit megfulladás fenyeget a vízben, akkor kötelessége, hogy segítsen. Akkor is, ha ezzel vállalnia kell például a megfázás kockázatát. Ez alól a segítési kötelesség alól csak az ad mentességet, ha a megmentő hasonlóan veszélyes helyzetbe sodorná magát.

A (potenciális) menekültek helyzete eléggé hasonló: önhibájukon kívül olyan helyzetbe kerültek, amelyben rászorulnak mások segítségére. A segítség szempontjából alapvetően nem a vészhelyzet *fajtajának* a kérdése lesz a releváns, hanem a *súlyossága*. Ezért morális szempontból nem az lesz a kérdés, hogy valaki politikailag üldözött-e, vagy éheznek-e, hanem inkább az, hogy az alapvető emberi

szükségleteiben súlyosan veszélyeztetett-e. Hogy ez a helyzet mikor áll fenn, az általában a humántudományok és a bíróságok aktuális értelmezésén múlik.

Az azonban nem teljesen egyértelmű, hogy más államok milyen módon kötelezhetőek segítségnyújtásra. Mert ebben az esetben alapvetően a segítségnyújtás két módját különböztethetjük meg: az egyik a helyszíni segítségnyújtás, a másik pedig a más államba befogadás. A különböző típusú szükséghelyzetek, amennyire csak lehetséges, különbözőképpen kezelendők. Az éhínségek ellen gyakran jobban tudunk

mire kényszeríteni (vagy eltiltani olyasmitől), ami egyedül az emberi érzésekre tartozik, annak jár a védelem.

Levelükben azt írják, a maguk, tervezőművészek számára a kultúra, a művészi szabadság jelent egyfajta menedéket. Ez így van, a kultúra, a művészi szabadság menedéket jelent a politika erőszakosságával, szűkös igényeivel szemben, meg a piac révén betörő hitványság ellen – mind a művész, mind pedig a befogadó számára De a kultúra ugyanakkor harci terep is, hiszen a szabadságot, a művészi szuverenitást, az értékeket nap mint nap meg kell védeni, ahogy az argosziaknak meg kellett vé-

deniük Danaosz lányait. Babits Jónása is menedéket keresett, de nem volt hová menekülnie. Végül vállalta: „Én Jónás, ki csak a Békét szerettem, / harc és pusztulás prófétája lettem”.

Nem valami vidító befejezés. De ez is benne van a pakliban.

Budapest, 2013. július 16.

Ezt a szöveget Kecskés Orsolya és művész-társai felkérésére írtam, négy ékszertervező iparművész kiállítási katalógusa bevezetőjének. A menekült-témát az indokolta, hogy a művészek a kiállított tárgyak eladásából származó jövedelmet a menekülők javára ajánlották fel. (K.F.)

küzdeni helyben, míg a politikai üldözések és a polgárháborúk külső behatással természetesen nem állíthatók meg. Kézenfekvőnek tűnik, hogy azt kell megkövetelni a lehetséges befogadó országoktól, hogy pontosan azokat fogadják be menekültekként, akiknek a helyszínen nem lehet megfelelően segíteni. Ha megpróbáljuk lefordítani ezt az erkölcsi szabályt a pozitív jogra, akkor nem fogjuk megúszni, hogy megadjuk a menekültstátusz feltételeinek lehető legpontosabb meghatározását. Tehát morálisan elvileg legitim a menekültstátuszt a pozitív jog értelmében kritériumokhoz kötni. De ebben az esetben, ha a fent említett erkölcsi alapelvet elfogadjuk, sok polgárháborús menekült, belső menekült és klímamenekült menekültstátuszt is el kell fogadnunk.

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a legtöbb ország a morális kötelességét, hogy a helyszínen segítsen, nem teljesíti kielégítően. Persze nehéz megmondani, hogy mi lenne pontosan az a kötelesség-minimum, amit teljesíteniük kéne. Vegyük alapul a fejlett országok ezredfordulós céljainak kötelezettségvállalásait, hogy a globális éhezés elleni küzdelemben a GDP-jük legalább 0.7%-át fejlesztési együttműködésekre költik, ami egyébként egy nagyon kis érték! Még így is alig akad egy maroknyi ország, amely elmondhatná magáról, hogy teljesítette a segítsi

kötelességét. Azoktól, akik kötelesek a helyszínen segíteni, de a kötelességüknek nem tettek eleget, megkövetelhető, hogy más módon nyújtsanak kártérítést. Ebből következik az alapelv:

A potenciális befogadó országoknak hajlandónak kell lenniük mindazoknak a bevándorlóknak a befogadására, akik a származási országukban önhibájukon kívül nem tudják kielégíteni alapvető szükségleteiket és a helyszínen vagy nem lehet nekik segíteni, vagy ténylegesen nem segítenek nekik.

Alapvetően minden arra képes államnak kötelessége a segítségnyújtás. Azonban továbbra is kérdés marad, hogy milyen legyen azoknak a terheknek az igazságos elosztása, amelyek a segítsi kötelezettségből erednek. Általában itt szokás azt az etikai elvet felhozni, hogy mindenkinek a képességei szerint kell segítenie, ami azt jelenti, hogy aki különösen jól tud segíteni, annak nagyobb a segítsi kötelezettsége is. Két ember megy a tó mellett, az egyik egészséges és kiváló úszó, a másik gyengébb úszó és megfázástól szenved, így *ceteris paribus*, az előbbinek kell a vízbe ugrania. Ugyanez érvényes az államokra is, amennyiben az általános segítsi kötelezettségből a menekültekkel szembeni segítsi kötelezettség adódik:

Minél jobban áll egy állam gazdasági-
lag, és minél nagyobb potenciális si-
kerrel tudja integrálni a menekülteket
a társadalomba, annál nagyobb részt
kell befogadnia a teljes menekültlét-
számból.

2. A segítési kötelezettség: a területi igazságosság

A Föld nem az ember alkotása, egy-
szerűen a rendelkezésére áll. Ennek
megfelelően morálisan senkinek
sincs joga azt állítani, hogy nagyobb
földterületet birtokolhat, mint má-
sok. A filozófiai tradícióban ezt a szé-
les körben osztott intuíciót gyakran
veszik számításba, amikor egy „ere-
deti közös tulajdont” feltételeznek.
A Földhöz tartozóan lényegében
kétféle jóságot különböztethetünk
meg: a nem mozdítható földfel-
színt, melyet tartósan benépesítünk
és használunk, hogy élelmiszert ál-
lítsunk elő; valamint a mozgatható
természeti erőforrásokat, amelyeket
a világpiacon tudunk értékesíteni és
„felhasználni”.

Az államok különleges igényt for-
málnak e javak mindkét típusára, s
kizárják az emberiség nagy részét a
földfelszín használatából, illetve az
általuk kitermelt természetes nyers-
anyagok révén nyert profitból. Ezek-
nek az igényeknek az alapvető legi-
timitását itt most nem teszem vita
tárgyává. Tézisem sokkal inkább a

következő: azzal, hogy az államok
a földfelszín egy részére igényt for-
málnak, egy bizonyos felelősséget is
vállalnak annak biztosítására, hogy
az emberiség többi részének is ele-
gendő földterület maradjon, ame-
lyet be lehet népesíteni és meg lehet
művelni. Morális perspektívából
tehát az eredeti közös tulajdontól a
partikuláris területi igényekhez való
átmenet csak akkor jogszerű, ha biz-
tosítva van, hogy a kizártaknak meg-
marad a lehetőségük, hogy valahol
máshol letelepedhetnek.

Am ez a lehetőség nem adott azon
emberek számára, akiknek az alap-
vető szükségleteit nem lehet kielé-
gíteni a származási helyükön. Ezért
ilyenkor nem várható el, hogy to-
vább maradjanak a hazájukban. Ha a
szituáció a helyszínen nem változtat-
ható meg, akkor a területi igazságos-
ság elve alapján a menekülteket más
országoknak kell befogadniuk. Fo-
galmazzunk meg itt is egy alapelvet:

Azokat az embereket, akiktől nem le-
het elvárni, hogy az eredeti származá-
si helyükön maradjanak, a földfelszín
eredeti közös (egyenjogú) felhasználá-
sának joga alapján más országoknak
kell befogadniuk.

A kötelezettség, amely ebből a ki-
jelentésből adódik, ugyanazokat
az államokat kötelezi az emberek

ugyanazon csoportjának befogadására, mint az általános segítségnyújtás fentebbi elve. Ugyanakkor a területi igazságosság kötelezettsége a menekültek igazságos elosztásának területi dimenzióját helyezi fókuszba. Minél nagyobb a felhasználható hasznos földfelület, amire egy ország a saját lakosságának nagyságához képest igényt tart, annál nagyobb a felelőssége az emberiség többi része felé.

A nyersanyagokat ki lehet vonni e logika alól. Thomas Pogge nyersanyagostalékra vonatkozó plauzibilis elképzelését követve, minden országnak a profitja egy részét, melyet a természeti erőforrásokból nyert, a világ szegényeinek javára kellene fordítania. Ezzel máris helyre lehetne állítani a nyersanyagok tekintetében az igazságosságot. De mindaddig, amíg semmilyen efféle nyersanyagostalékot nem fizetnek a nyersanyagokban gazdag államok, addig a nyersanyag bősége egy ország számára hozzá fog kapcsolódni ahhoz a kérdéshez, hogy hogyan oszszuk el igazságosan a menekültkérdéssel járó terheket. Így:

Minél alacsonyabb a népsűrűség (a hasznos földterületet alapul véve) és minél magasabb az egy főre jutó természeti erőforrások értéke, annál nagyobb arányban kell befogadnia egy országnak az összes menekültből.

3. Kötelezettség-érv: a jóvátétel

A harmadik ok, amiért a menekültekkel szemben kötelezettségeink vannak, a jóvátételi igény. A nagy különbség a két másik kötelezettség-érvhez képest abban jelentkezik, hogy nem *minden* embernek tartozunk jóvátétellel, akik megfelelnek bizonyos kritériumoknak, hanem (függetlenül attól, hogy vészhelyzet van!) csak azoknak, akiknek korábban valamilyen módon kárt okoztunk. Egy példa a közelmúltból, melynél a történelmi adósság a migráción keresztül egyensúlyozódik ki: az oroszországi zsidók Németországba való befogadása az 1990-es években.

De a jóvátételi igény nem csupán ezekre a ritka példákra korlátozódik, és jókora átfedésben van azokkal az igényekkel, amelyekkel a (potenciális) menekültek rendelkeznek a potenciális befogadó államokkal szemben. Három szempontból is viszonylag egyértelműen beszélhetünk bizonyos menekültcsoportokkal szembeni jóvátételi kötelezettség fennállásáról, még akkor is, ha ennek *mértékéről* jogos társadalomtudományos vita zajlik:

Először is, ahogy például a TRIPS-megállapodással kapcsolatos észrevételek gyakran megjegyzik, minden jel szerint a globális világgazdaság

nagyon aktívan felelős azért, hogy a szegény országok nem tudják legyőzni a szegénységüket. Az iparosodott országok a fejlődő országoknak szisztematikusan kárt okoznak azért, hogy ezt az igazságtalan rendszert kialakítsák és fenntartsák. Mindenképpen morálisan elvárható azoktól az országoktól, amelyek semmilyen kompenzációt nem nyújtanak, hogy ezt a kárt a *szegénység elől menekülők* befogadásával tegyék jóvá.

Másodszor sok potenciális befogadó ország felelős a polgárháborúk kitöréséért és eszkalálásáért. Itt épp úgy szerepet játszik a globális pénzügyi rendszer, amely megkönnyíti a hadseregek kiépítését a zsarnokok számára, mint a fegyverkereskedelem, valamint számos olyan ország külpolitikája, amely minden valószerűség szerint úgy érvényesíti a maga érdekeit a világ többi részén, hogy a konfliktusokban való bűnrészeségről is beszélhetünk. A jóvátétel a *polgárháborús menekültek* befogadásával történhet.

Harmadszor az ipari országokban átlagon felüli a szén-dioxid kibocsátás, ami jelentős mértékben hozzájárul a klímaváltozáshoz és bizonyos területek lakhatatlanná válásához, vagy belátható időn belüli lakhatatlanná váláshoz. Jóvátétel lehet a *klímamenekültek* befogadása.

Az itt említett jóvátételi kötelezettségek csak bizonyos alcsoportokkal szemben állnak fenn, akiket már elfogadtunk menekültekként. Tehát tartalmilag újabb kötelezettségeket mindez nem indokol, de különösen releváns abban a tekintetben, hogy a befogadó országok hogyan fognak megbirkózni a menekültekkel járó terhek elosztásával. Ebből kifolyólag állapítsuk meg tehát:

A jóvátételi kötelezettségek bizonyos menekülteknek különleges jogokat biztosítanak bizonyos befogadó országokban. Ha az általános jóvátételi kötelezettségeket elfogadják, akkor kell a menekültbefogadás terheit az „okozó felelősségének elve” alapján elosztani.

Ideális elmélet

Egy ideális államból álló világban (szinte) nem lennének menekültek. Amikor itt a rawlsi értelemben ideális elméletről beszélünk, akkor tehát nem egy tökéletesen ideális világra gondolunk, hanem egy olyan világra, ahol az összes állam, mely morálisan erre kötelezhető, készen áll a kötelezettség teljesítésére, és eleget tesz a menekültek befogadásának. Eltekintve attól, hogy nagy vita alakulna ki a releváns tények társadalomtudományos megítéléséről, valamint a három kötelezettség-érv egymáshoz való viszonyának súlyozásáról, egy

ilyen világban a normatív értékelés viszonylag egyszerű lenne: az államok morálisan kötelesek lennének egy nemzetközi szervezetet (mint például az ENSZ menekültügyi szervezetét) megbízni, hogy adjon egy elosztási kulcsot a fenti kritériumok alapján a világszerte szóba jöhető befogadó országok közötti elosztáshoz. A menekülttáborok, amelyek közel vannak a származási országokhoz és csak a pusztá túlélést biztosítják, de nem tesznek lehetővé semmiféle társadalmi integrációt, csak akkor megengedettek, ha a menekülési indokokat előre láthatóan rövid idő alatt meg lehet szüntetni és várható, hogy az emberek visszatérhetnek otthonaikba.

De kiket kellene elismerni egy ilyen elosztásban menekülteknek? Az elmondottakból az következik, hogy mindazoknak menekültstátuszt kell adni, akiknek az alapvető szükségleteik nem elégíthetők ki saját hazájukban (itt az első és második kötelezettség-érv jelentkezik). Ezek közé számíthatjuk azokat a menekültcsoportokat is, amelyeket a harmadik kötelezettség-érv kapcsán említettünk, azaz a polgárháborús menekülteket, a klímamenekülteket; és ha az államok nem nyújtanak megfelelő fejlesztési támogatást és a világkereskedelmi rendszer nem igazságos, akkor ez vonatkozik azok-

ra is, akiket gyakran szegénység elől menekülőkknek nevezünk.

Abban a kérdésben, hogy valakit be kell-e fogadni, morális szempontból *nem szabad*, hogy szerepet játszon az, hogy a potenciális menekült milyen pénzügyi eszközöket hoz magával a hosszú útra. Ha számára a tó azzal fenyeget, hogy megfullad, akkor mi aligha utasíthatjuk vissza a megmentését azzal, hogy mi úgy gondoltuk, hogy ő még képes a saját erejéből egy kijelölt vonalig eljutni. Röviden: egy ideális világban az ENSZ Menekültügyi Bizottságának lehetővé kell tennie a menekültek utazásának megszervezését, talán úgy, ahogy ma az úgynevezett „kvótamenekülteket” repülővel szállítják a fogadó országokba.

De elvárható-e valóban, hogy a potenciális fogadó országok ilyen súlyos anyagi terheket vállaljanak és ilyen nagy erőfeszítéseket tegyenek? Akik kételkednek, azokat egy egyszerű tényre szeretném emlékeztetni: a médiában emlegetett, jelenleg mintegy világszerte 60 millió menekülttel szemben több milliárd lakos él a fogadó országokban. Az ideális elmélet alapján a megmentő országok azért, hogy megmentsek a fuldoklót, legfeljebb egy könnyű megfázást kockáztatnak, ha *közösen* karolják fel a menekültproblémákat.

Ha a menekülteket ekképpen célozzan osztanánk szét az egyes orszá-

gok között, az lehetővé tenné, hogy a „megfelelő” menekülteket válasszuk ki: a kulturális és vallási aspektusokat, különösen pedig az anyanyelvet lehetne használni, mint kritériumokat annak tisztázására, hogy *melyik* menekültet *melyik* országnak kéne befogadnia. Mindaddig, amíg biztosítva van, hogy minden menekült-ről gondoskodni fogunk, addig nem kifogásolható, ha az államok megállapodnak ilyen kritériumokban a menekültek elosztásánál. A menekülteknek végül is csak ahhoz van joguk, hogy a vészhelyzetből megmentsék őket, de nincs joguk ahhoz, hogy valamelyik vonzó fogadó országba eljussanak.

Egy másik kérdés, hogy a gazdag országok „kiválthatják-e” a menekülteket azzal, hogy más országok helyett fizetnek, és azok cserébe vállalják a kvótájukat. Az egyes korrekciók a pénzügyi támogatások révén hasznosak lehetnek, például akkor, amikor egy ritkán lakott és befogadásra hajlandó állam támogatást kap a kontingensekért. Alapvetően azonban a menekültek elosztása egy külön szférája az igazságosságnak, a kifejezés Michael Walzer-féle értelmében, s így nem lehet teljes egészében pénzügyi támogatásokkal ellensúlyozni.

Nem ideális elmélet

A nem ideális elmélet abból indul ki, hogy nem minden ország áll készen arra, hogy felvállalja méltányos részét a menekültek befogadásából. Ez azt jelenti, hogy nincs nemzetközi elosztási rendszer, helyette a menekültek vagy kvótamenekültekként egyes országok meghívására utaznak be, vagy saját maguktól kelnek útra.

Figyelembe véve az egyes országok kötelezettségét a nem ideális elméleten belül, két esetet lehet megkülönböztetni, egy viszonylag egyszerűt és egy bonyolultabbat. Az első esetben az állam, amely menekültstátuszt ad az önmaguktól beutazó menekülteknek, még nem tette meg az ideális elmélet alapján ráháruló kötelezettségét, míg a második esetben túllépi ezt.

Az első eset megítélése, úgy tűnik, egyszerű: mindaddig, amíg egy állam alatta marad a kötelezettségének, kötelessége befogadnia a kvótamenekülteket, vagy más túlterhelt államoktól át kell vállalnia őket. Így Németországnak néhány évvel ezelőtt feltehetőleg erkölcsi kötelessége lett volna, hogy a szövetségi kormány és a belügyminisztérium által 2013–2014-ben elfogadott, összesen 20.000 szíriai kvótamenekültnél számottevően több menekültet hívjon Németországba.

A második eset kevésbé egyszerű. Mihelyst egy állam teljesítette a kötelezettségét, akkor mentesül a

további kötelezettségek alól a menekültekkel szemben? Vagy amikor mások nem teljesítik a részüket, be kell ugrania és ezt át kell vállalnia? Sok európai állam szembesül ma ezzel a kérdéssel – Németország 2015-ben nagyjából egymillió menekültet fogadott be, ezzel az ideális elméleti kötelezettségét biztosan meghaladta.

Ez a kérdés felfed egy diszanalógiát a fulladozó megmentése és a menekültek befogadása között. Mostanáig analógiát vontunk az egyes arra járók és a potenciális befogadó országok összessége között: ahogyan az egyes arra járó a fulladozó utolsó esélye a megmenekülésre, úgy a potenciális befogadó országok összessége a menekültek egyetlen esélye.

A nem ideális elméletben a potenciális befogadó államok összessége helyébe egyes államok kerülnek. Nincsenek többé egyéni arra járók, akiknek különleges helyzete, hogy ők alkotják a fuldokló egyetlen esélyét a megmenekülésre, és ezért különleges kötelezettségeik vannak. Ezért gondolom, hogy további kvótamenekülteket befogadni már nem morális kötelességünk (vagy csak önkéntes túlteljesítés révén), mihelyst a méltányos részünket teljesítettük.

Másképp néz ki azoknak a menekülteknek a helyzete, akik ma

guktól jönnek. Ha ott vannak a mi határaink előtt vagy a mi területünkön, akkor vajon nincsenek-e vész helyzetben, mert hasonlóan az arra járókhoz, akik megmentik a fuldoklót, mi válunk az utolsó megmentési lehetőségünké? Különböztessük meg még egyszer ezt a két esetet: az első esetben a menekültek közvetlenül a származási országukból próbálnak egy másik helyre jutni – a szituáció tehát nagyjából olyan, mint Lampedusában. Mint a fulladozó példájában, a befogadó országok ilyenkor az érkeztettek egyedüli esélyét nyújtják a megmenekülésre, visszaküldeni őket súlyos hátrány kockázatát jelentené a menekültekre nézve. Természetesen a fogadó ország morális szempontból próbálhatja, hogy a menekülteket egy olyan másik államnak adja át, akiknek a kötelezettségei még nem teljesültek. De amikor ez nem sikerül (ez a nem-ideális elméleten belül előfordulhat), akkor muszáj „megtartania” a menekülteket.

A másik esetben a belépni kívánó menekült egy harmadik országból utazik be: Magyarországról Ausztriába, Ausztriából Németországba, Németországból Dániába... stb. Ebben az esetben a kérdésfeltevés alapvetően megváltozik: most már nemcsak közvetlenül nekünk vannak kötelezettségeink a *menekültekkel* szemben, hanem a kérdés az lesz, hogy milyen kötelezettségeink van-

nak a *szomszédos államokkal* szemben a menekültválság kapcsán.

Véleményem szerint az lenne az ideális a terhek igazságos elosztásánál, ha csak akkor zárnánk le határainkat (vagy a menekülteket a dublini rendelet értelmében csak akkor küldenénk vissza a szomszédos országba), ha a szomszédos ország nem teljesítette jobban túl a kötelességét, mint mi. Ha 2015 első félévének adatait vesszük alapul a három fenti kritérium alapján, akkor ebben az időben Magyarországnak nagyobb terhelést kellett viselnie, mint Ausztriának, és Ausztria jobban le volt terhelve, mint Németország. Morális perspektívából Ausztriának Magyarországról kellett volna átvennie menekülteket, Németországnak pedig Ausztriából. Nyilvánvaló, hogy Olaszország és Görögország összes szomszédjának is be kellene engednie menekülteket. Hogy Svédország, amelynek a kötelezettségi teljesítése meghaladja Dániáét, Norvégiáét és Finnországot, a határait részlegesen bezárja a menekültek előtt, ebből a megközelítésből morálisan jogos.

Mindez további következtetéseket eredményez, amelyek a jelenlegi politikai vitában lényegesek:

- Politikailag az *ideális elmélet felé kellene törekedni*, amely minden szintet érint: a politikusoknak a szabályozásért kéne síkra szállniuk, s gondoskodniuk arról, hogy a menekül-

tek igazságosan legyenek elosztva a világ régióiban, az EU-n belül igazságosan a tagállamok között, Németországon belül igazságosan a szövetségi államok között, stb. Ilyenkor helyénvaló lehet, hogy egy állam a kötelességén túl további menekülteket fogadjon be, ha ezáltal arra ösztönzi a többi országot, hogy ők is további menekülteket fogadjanak be.

- A *dublini rendelet*, amely kimondja, hogy a menekülteket mindig az az ország fogadja be, ahol útjuk során először léptek be az EU-ba, morálisan igazságtalan, mivel figyelmen kívül hagyja az ideális elméletből következő méltányos elosztást. Pénzügyileg kompenzálni az EU külső határain lévő országokat: morálisan nem igazolható megoldás az EU-n belüli elosztási problémákra.
- A *határvédelem*, azaz hogy a menekülteket (mint például a spanyol enklávékban) kerítéssel és fizikai erőszakkal megakadályozzák abban, hogy a befogadásra vonatkozó igényeiket jogilag megvizsgáltassák, csak akkor legitim, ha az ideális elmélet kötelezettsége erősebben teljesült, mint a szomszédos államok esetében és a szomszédos ország teljesíti a menekültek alapvető szükségleteit.
- Egy *felsőhatárérték*, amelyről az egyes államok egyedül döntenek, önmagában morálisan illegitim. Ugyanis az a kérdés, hogy egy államnak

mennyi menekültet kell befogadnia vagy el nem utasítania, a nem ideális elmélet követelményei szerint megválaszolhatatlan egy abszolút számmal. A válasz a körülményektől függ, mint például, hogy mi a helyzet a szomszédos országokban.

Az utóbbi tézis azonban kiprovokál egy ellenvetést. Ha nem lehet kijelölni egy felső határt, amelyet egy állam magának határozhat meg, akkor nem állhat-e elő az az eset, hogy a menekültek befogadásának szám-szerű határ nélküli morális követelése végső soron a demokratikus struktúrát és tulajdonképpen akár a közrendet veszélyezteti? Hogyan egyeztethető ez össze azzal a hagyományos elvvel, hogy *ultra posse nemo obligatur* (a képességén túl senki nem kötelezhető)? A javaslatom tehát túl kemény, megterhelő, sőt kontraproduktív lenne?

Vannak országok, mint Németország, Ausztria és Svájc, amelyek jellemzően harmadik országbeli menekülteket fogadnak be, így számukra az a helyzet áll elő, hogy a nem ideális elmélet szerint csak akkor kell kockáztatniuk a közrendet, amikor a szomszédos országok már elérték ezt a pontot. (Mert máskülönben nekik a szomszédos országoktól nem kell átvállalniuk menekülteket.) Egy pártatlan perspektívából nézve lényeg-

telen, hogy x vagy y ország süllyed-e káoszba, és mivel nehéz megjósolni a további bevándorlás tényleges hatását, csak nehezen elképzelhető, hogy majd egyfajta szükségállapot állna elő, ami feljogosítana egy országot arra, hogy a *saját* közrendje védelmében egy *másik* ország összeroppadását elfogadja.

De ezzel nem a polgárháborús országok szomszédjai lesznek-e föl-szólítva, hogy szélsőséges esetekben zárják le a határaikat a menekültek előtt, még akkor is, ha ezáltal cserbenhagyják őket egy elviselhetetlen helyzetben? Véleményem szerint ez csak akkor lenne megengedhető, ha nincs más alternatíva, hogy elkerüljük a fogadó ország nagyon nagy kárát. Azonban léteznek alternatívák: egyrészt, szélsőséges esetben morálisan ajánlott, hogy az államok elmozdítsák annak értelmezési küszöbét, hogy mi az, ami az alapvető szükségletek elvárható kielégítésének tekinthető a származási országokban, azért, hogy így a menedékkérők közül mindazok, akiknek a helyzete a származási országokban viszonylag a legjobbnak nevezhető, elutasíthatóak legyenek.

Másrészt „puha” módszereket lehet alkalmazni, hogy csökkentsék a menekültek számát. Ha egyszer majd valóban fennáll annak a kockázata, hogy a megmentő „megfázása” életveszélyes tüdőgyulladássá válhat, akkor a szabadon utazni akaró po-

tenciális menekültek száma várhatóan gyorsan csökkeni fog a pusztá felvilágosításon keresztül, miszerint jelentősen beszűkültek az életéselyek a célországban. Empirikus bizonyítékok ezekre a prognózisokra ez idáig még nincsenek, mert az összes európai állam még távol van ettől a ponttól.

Honnan és hány menekültet kellene tehát befogadni? Feltételezve, hogy a fent bemutatott módon elkerülhető a befogadó országok népességének jelentős hátránya – habár túlléptük az ideális elmélet szerint meghatározott kötelezettségünket –,

mindenféle korlátozás nélkül minden embert be kell fogadnunk menekültként, akiket a saját területünkön vagy a területünk előtt találunk, s akiktől a hazájukba való visszatérés már nem várható el, mert ott az alapvető szükségleteiket nem lehet kielégíteni és igazából egyetlen másik potenciális befogadó országnak sem tudjuk átengedni őket. Hogy ezek az iránymutatások alkalmazhatók legyenek a politikai és a jogi konkretizáláskor, szükségképpen át kell lépni a filozófia határain.

FORDÍTOTTA GRÓSZ ESZTER

© Fortepan, FSZEK Budapest Gyűjtemény, Sándor György, 1957, Ferihegyi repülőtér

Nemzeti minimum: jogegyenlőség

„A Felvilágosodáshoz” a Magyarországi Nagyoriens egyik páholya. Ott vitattuk meg előadásomat 2016 szeptemberében. A páholy más tagjai is hasonló témájú előadásokat tartottak, így a vita az egész 2016–2017-es szabadkőműves esztendőt kitöltötte. Az, hogy végül nem jutottunk semmi világos, közösen vállalható és jól közölhető eredményre, a szabadkőműves munka lényegéből fakad. Sosem erőltetjük egységes páholy-álláspont kialakítását. Nem vagyunk párt. Minden előadás és minden hozzászólás egyéni megközelítésű. Ha hatni kívánunk a társadalomra, akkor legfeljebb saját magunkon keresztül. A szabadkőművesség elvileg olyan személyeket fogad soraiba, akikre a környezetük odafigyel. Ha ilyen emberek egész évben ugyanazzal a fontos kérdéssel foglalkoznak, az reményünk szerint hozzájárulhat a dolgok jobbá tételéhez.

Az előadás megírásakor éppen lezajlott a Brexit-népszavazás, de még nem következett be a törökországi fordulat, sem Trump győzelme, a magyar ellenzék vezető ereje pedig olyan párt volt, amely mára mély válságba került. Az előadás elavult, de szövegén nem változtattam.

Más tekintetben az előadás a jövőbe látott. Lehet, hogy a páholyban megvitatott gondolatok tényleg hatnak a társadalomra? A tavaly szeptemberi vita óta olyan politikai erők is jelentkeztek (nincs kapcsolatunk velük), amelyek munkatervükben összekötik a jogegyenlőség ügyét a nemzetével, a nyomozó hatóságot demokratikus ellenőrzés alá helyeznék, az Európai Bizottság elnökét pedig közvetlen választással juttatnák hatalomhoz.

Olyan vagyok, mint az őrült, akinek hat húszkor indul a vonatja a Keletiből, és azt hiszi, hogy ő maga viszi oda a hathuszat.

„Egyenlőség, szabadság, testvériség!”

Azért kezdődik ez az előadás a 12 pont szabadkőműves eredetű, záró felkiáltásával, mert a feladat továbbra is előttünk áll. A magyar nemzet 1848-as legfőbb követelése, a törvény előtti egyenlőség még mindig nem teljesül.

Az előadás első része belföldi egyenlőtlenségeket tesz szóvá, az úgynevezett „elitek” előjogait bírálva. A második rész az Európai Unió hatalmának igazságosabb elosztását, a közösség demokratizálását sürgeti.

Nemzeti belpolitika

Példákon mutatjuk be a máig élő feudalizmust: a törvény előtti egyenlőség elvének megsértését. A magyarok – kivétel nélkül minden magyar – között tökéletes jogegyenlőségnek kell lennie. „Haza csak ott van, hol jog is van”, mondta Petőfi.

Példákon mutatjuk be a hazaárulást. Nehéz ajkunkra vennünk a szót, amelyet a rendszerváltás idején ijesztő szitokszóból neveltségessé tettek – pedig a hazaárulás éppenséggel nem volt fehér holló ebben az országban, amelyet előbb a náci Németország tartott megszállva, azután két emberöltőn át a Szovjetunió. A megszállás olyan hosszú volt, hogy az elzúlló társadalom szemében végül már bocsánatos bűnnek számított, amikor

valaki együttműködött a megszállókkal. Amikor egy kamaszgyerek a Kommunista Ifjúsági Szövetség tagja lett, akkor gyakran már szülei példáját követte. Nem gondolt rá, hogy tagságával Sztálin hullahegyéiért, 1956 eltiprásáért, az Afganisztánban bevetett lángoló benzinkocsonyáért vállal erkölcsi felelősséget, de valami ellentmondásos érzés azért elfoghatta. A neveltségessé tett szót mi nem könnyelműen, nem felelőtlenül, hanem eredeti, szigorú értelmében használjuk. A hazaáruláshoz úgy kell a magyar függetlenség ellen cselekednünk, hogy egyúttal jól azonosítható külső hatalomnak, a magyar függetlenséget támadó, idegen országnak – és egyben a saját érvényesülésünknek – érdekében járjunk el.

A nemzet nem azonos a köztársasággal. Köztársaságunk tagjai azok, akik adójukkal fenntartják a magyar államot. Ebbe a közösségbe gyerekek, öregek és szegények is beletartoznak, akik történetesen éppen nem fizetnek jövedelemadót, de külföldi magyarok csak akkor, ha adójukat ide irányítják.

A nemzet nem politikai közösség. Akkor nem férnének bele az emigránsok, sőt a halottak sem.

Nem a vereckei származás közössége. Nem férne bele Radnóti.

Nem nyelvsvövetség. Nem férne bele Liszt.

A nemzet közös hagyomány. Történetek, amelyek errefelé megestek. Közös emlékek, szomorúság, remény. A nemzet bennünk van, a fejünkben és a szívünkben. Csak tudás, érzelem és akarat. Csak műveltség.

A nemzetet sérelem érte. Hataloméhes hazaárulók előbb a náci III. Birodalom, azután a Szovjetunió kegyeit keresték. Külhatalmak óhaját követve faji, majd osztályalapú megkülönböztető törvényekkel sújtották honfitársaikat. Ők küldték a halálba a doni hadsereget, a deportáltakat, a Gulag és 1957–1958 magyarjait. A hazaárulókat, a megszállókkal együttműködőket, a nyilas parlamenti képviselő Hóman Bálintot, a Nagy Imre-per előkészítésében részt vevő Nyers Rezsőt mi, magyarok nem tisztelhetjük. Hőseink között tartjuk számon viszont Ságvári Endrét és Maléter Pált, akik fegyverrel szálltak szembe a nemzeti függetlenséget fenyegető külhatalommal és itteni bérenceivel.

Miért szeretik a kormányok a hazaárulókat? Mert a csúszás-mászás, a hajbókolás nem robban.

Egy érdemes művész az országot megszállva tartó, az '56-os forradalmat eltipró Szovjetunió tiszteletére 1985. április 4-én zenés látványosságot rendezett a Hősök terén. Idén a mű átdolgozott változatát mutatja be, ezúttal az 1956-os forradalom hőseinek szentelve, akik fegyvert fogtak a szovjet megszállók ellen.

Egy olimpikon a megszállás idején a sporthivatal elnökhelyettese volt. Hivatala szovjet óhajra megfosztotta a magyar élsportolókat attól, hogy részt vehessenek a Los Angeles-i olimpián. Hihetetlen, de való: ez az ember később a mi köztársaságunkban is kaphatott magas állami megbízatást.

Egy pesti templom előterében szobrot állítottak Horthynak, pedig őt részleges felelősség terheli azért, hogy csendőrei kényre-kegyre átadtak a náciknak 435 ezer magyart. Égbekiáltó – de se gyülekezete, se egyháza, se laikus magyarok nem kergették el a „lelkész”. Elöljárói ma is tisztelik egykor besúgóként is szolgált, hajdani püspökeiket. Nácik szövetségese, szovjetek kiszolgálója – nekik mindkettő megfelel.

Sőt, mostanában megint származási szelektálók járnak köztünk. Még mindig túl sokan élünk magyarok a Kárpát-medencében? A magyarországi és észak-erdélyi deportálások, a malenkij robot, a kitelepítések – nem volt elég? „Ne bánts a magyart”, kiáltotta Zrínyi.

Összeférhetetlen a független magyar nemzet méltóságával, hogy köztársaságunk alaptörvénye a bűnüldözésről szóló rendelkezésében még mindig a Szovjetunió 1936-ban, Sztálin elnökletével kidolgozott alkotmányát követi. Sztálin nem akar-

ta, hogy világos legyen, ténylegesen ki a felelős azért, ami a bűnüldözésben folyik. Az ügyészséget a szovjet alkotmány ezért függetlennek nyilvánította. Rákosi 1949-es alkotmánya ugyanezt tette – a mi 2011-es Alaptörvényünk pedig Rákosiét plagizálja.

Javasoljuk, hogy az Alaptörvény ezen a döntő ponton többé ne másolja Sztálin és Rákosi alkotmányát. Állíttassék helyre az 1949 előtti állapot. Az államügyészség újra az igazságügyi miniszter felügyelete alá helyeztessék. Engedjük el a Szovjetunió porladó kezét.

A köztársaság polgárai többé ne azon töprengjenek, hogy miért mutatkozik gyengeelméjűnek az ügyészség, miért nem bűnösöket, hanem ártatlanokat gyanúsít meg, befolyásos gyanúsítottakat pedig miért haramatgyenge vádirattal állít bíróság elé. Tökéletesen világos lesz, hogy ki tehet az ügyészség tehetetlenségéről: a mindenkori miniszterelnök és az ő igazságügy-minisztere. Ha az ügyészség rosszul dolgozik, a szavazók a kormány parlamenti többségét zavarják el a következő választáson.

Fel kell szólítanunk a nemzeti érzelmű, szovjetellenes ügyészeket, hogy máris készüljenek az Alaptörvény megváltozására. Tartsák nyitva a szemüket. Ne hagyják nyomtalanul megsemmisíteni a politikai élet szereplői és az ügyészség közötti kapcsolatok bizonyítékait. Az 1949-ben

megszüntetett, de a 2018-ban remélhetőleg újra felálló államügyészség bizonyára érdeklődni fog ezek iránt.

A legtöbb szabad ország igazságügyében elég egyetlen, tökéletesen független szereplő: a bíró. Neki azonban nincs nyomozati jogköre.

Az államügyészség ne éles szablya legyen a köztársaság kezében, hanem, ahogy másutt: a pártfüggetlen igazság felderítésének eszköze. Működtetésébe nálunk se szólhasson bele senki, eredményességéért viszont a kormány vállaljon felelősséget, tegye érte kockára politikai sorsát. Az államügyészség visszaszerzése után véghez lehetne vinni a rendszerváltást. Antall József vonakodott a gyökeres átalakításoktól. „Tetszettek volna forradalmat csinálni”, mondta. Arról csakugyan lekéstünk – de még tetszhetik nekünk, ha nem forradalmat, hát az ellenkezőjét csinálni. Jogállamot.

Összeférhetetlen a nemzeti méltósággal, hogy az egykor a szovjet vezetés érdekében eljáró, a magyar függetlenség ügyét üldöző itteni titkosszolgálatok besúgóit, tisztjeit, kémeit és kémelhárítóit törvény védi a nyilvánosságtól. Üzelmeiket nem tanulmányozhatja szabadon történész, újságíró, magánember.

Névsorukat az állam ne tegye közzé, hiszen az adatokban lehetnek hiányok, hamisítások, sőt betoldások

is, de a levéltárat az államnak kell, mégpedig haladéktalanul, a teljes nyilvánosság, a magán- és intézményi kutatás számára megnyitnia. Bűnpártolás lakat alatt tartani olyan levéltárat, amelyben hivatalból üldözendő bűncselekmények bizonyítékai vannak. A tartótisztek és a besúgók a korabeli törvények szerint is bűnt követtek el, amikor itthon és külföldön olyanok után nyomoztak, akik nem voltak bűncselekmények gyanúsítottjai. Tevékenységükkel még emberiség elleni bűnben – az egész társadalom megfélemlítésen alapuló elnyomásának bűnében – is elmaraszthatók lennének, mert az ilyen bűnök a ma hatályos jog szerint nem évülnek el. A régi bűnök mai társadalmi veszélyessége már bizonyára jelentéktelen, így a bűnüldözésnek talán nem is kellene fellépnie ellenük. Annál nyugtalanítóbb kérdés viszont, hogy az 1990 és 2016 között folyamatosan megvalósított bűnpártolásnak vajon mik lehettek az indítékai. Az új államügyészségnek azonosítania kell az elkövetőket, akik az elévületlen és feltáratlan bűncselekmények bizonyítékait őrző levéltárat elzárták és befolyásukkal visszaélve még ma is elzárják a kutatás és a nyomozó hatóság elől.

Közzé kell tenni azok névsorát, akik a szovjetek megszállta ország titkosszolgálateiba kezdtek pályafutásukat, majd a mi köztársaságunk hasonló munkakörben alkalmaz-

ta őket. A vezetőket, akik felvették őket, kérdőre kell vonni amiatt, hogy a magyar függetlenségi törekvések ellen dolgozó, külföldi érdekeket kiszolgáló, tehát nem pusztán megbízhatatlan, hanem kifejezetten veszélyes személyekre államtitkokat bíztak.

A miniszterelnök megmagyarázhatatlan módon lebecsüli a biztonsági szempontokat. Az egyik belügyi államtitkárt például gépkocsivezetőként sem lett volna szabad alkalmazni, mert nem képzelhető el olyan legenyhébb biztonsági átvilágítás, amelyen ő átmehetett volna. A mai időkben nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a megszállás alatt az itteni titkosszolgálatok támogatták a terrorizmust. (Két robbantás között Carlos Magyarországon pihente ki fáradalmait.) A szolgálatokat az új parlamentnek át kell világítania, esetleg gyökeresen újjá kell szerveznie. Az ezzel járó biztonsági kockázatról azok tehetnek, akik a feladatot 1990 óta halogatják.

A szövetséges országokban tevékenykedő, magyar állampolgárságú, de valójában magyarelles, korábban lényegében szovjet kémekként működő személyek kilétét az illető országok közvéleménye előtt tapintatlanul fel kell fedni. Más a helyzet azokkal a trianoni határokon túl élő kisebbségi magyarokkal, akik hírszerzőkként a megszállt anyaország alkalmazásában álltak. Némelyikük-

nek elfogadható oka lehetett arra, hogy még a Szovjetunióban is jobban megbízzon, mint a saját országában.

Nemzeti sérelem minden korrupció.

A kormány úgy képzeli, hogy leutánozhatja a Kádár-rendszer végnapjait. 1988-tól az állami vállalatokat széthordták a párttitkárok és igazgatók, és kialakult egy „baloldali” tőkésréteg. Most a kormány állítólag „jobboldali” magánvagyonokat próbál alapítani az állami földbirtokok és egyéb vagyontárgyak részrehajló magánosításával, irányított közbeszerzési eljárásokkal. Ám köztársaságunkban már van jog, nem úgy, mint az egykori népköztársaságban. Törvénykönyvünk szerint jogtalanság nem teremt jogalapot.

Bírálóinak a kormány gyakran azt feleli, hogy a szocialisták is loptak. Elfelejtik, hogy a bűnisméltés nem enyhítő, hanem súlyosbító körülmény.

Semmi kivetnivaló nincs abban, hogy állami földeket a semleges árverési forma igénybevételeivel adnak el kisbirtokosoknak, sem abban, hogy az eladások olyan nagybirtokokat is érintenek, amelyeket korábbi kormányok kedvezményezettjei már kibéreltek. Az viszont elfogadhatatlan lenne, ha új kormánykedvencek lépnének a régiek helyébe, trükközéssel, összebeszéléssel, részrehajló

árvereztetéssel hozva létre új nagybirtokokat. Korrupcióval tulajdonjogot szerezni nem lehet.

Bizonyos-e, hogy a kegyenceknek koncot juttató, manipulált árveréseknek vagy közbeszerzési tárgyalásoknak nem maradt tanújuk? Nem lappanganak-e tárgyi bizonyítékok, amelyek rögvest előkerülnek, mihelyst olyan nyomozóhatóság lát munkához, amely nem a bűnpártolásban, hanem a bűnüldözésben érdekelt?

Az igazságszolgáltatás sztálini kisziklásának következtében a hatalmi helyzetben elkövetett bűncselekmények kockázatmentessé váltak. Emiatt uralkodott el egész Magyarországon a félelem légköre. Pedig nem nekünk van félnivalónk. Mi lesz, ha a sztálintalanított államügyészség tiszteletesen összeállított vádirata nyomán a független magyar bíróság mellékbüntetésként vagy onelkobzásra ítéli a kormány – és az előző kormányok – kedvenceit? Vármegyényi uradalmak elvesztését azért már meg lehet érezni.

A szovjet tolvajtársadalom legnyomasztóbb hagyatéka a Rákosi-korszakban kialakult, jatt-alapú egészségügy, amely orvosnak és betegnek egyaránt elfogadhatatlan.

A jatt nem hálapénz, mert ezt a pénzt nem hálából, hanem félelemből adják. Az Orvosi Kamara felve-

ti, hogy „utólag” talán szabad lenne elfogadni. Pedig az orvostudomány hosszú története során még sohasem sikerült megfigyelni „utólag”-ot: végleges gyógyulást, örök egészséget.

Bíráló a jattot megvesztegetésnek nevezik. Talán az, amikor egy csípő-protézis-műtét előrehozatalát akarja elérni a beteg. De gyermekgyógyászatban, onkológiában, komoly ügyekben nem megvesztegetés ez, hanem zsarolás.

Az új parlament egy percig sem tűrheti el a jattot. Fel kell emelni a betegekkel közvetlenül foglalkozó közalkalmazottak fizetését, mondjuk, mint Franciaországban, a normális közalkalmazotti bértábla kétszeresére, hogy az orvosgyógyászati professzor pontosan kétszer annyit rakjon zsebre, mint közgazdász-professzor kollégája.

Az intézkedéshez pénzre lesz szükség. Ezért valóban általánossá kell tenni az elvben már most is mindenkire kötelező társadalombiztosítást, a felelős öngondoskodás rendszerét, amelyben az egészségesek is befizetik saját majdani gyógykezelésük várható költségeit. Az állam ne támogassa tovább a járulékkal való ügyeskedést, a közteherviselés alól való kibújást. Embervoltunkból következik, hogy azt sem szabad elálatlanul hagyni, aki felnőtt létére nem fizet járulékot – ez azonban ne a társadalombiztosítást terhelje, ha-

nem az állami költségvetést. Az állam segítségére siethetnek egyházi és egyéb jótékonyági szervezetek. Az ilyen betegek ellátása rászorultsági alapon, méltányosságból történjék.

De addig is, amíg az intézkedés költségvetési tervezése folyik, haladéktalanul le kell váltani minden jatt-elfogadó orvosi vezetőt a világhírű klinikaigazgatótól az osztályvezetőig. Olyanokkal kell helyettesíteni őket, akik ünnepelesen ki nyilvánítják, hogy a betegektől vagy hozzátartozóiktól sem pénzt, sem értékes ajándékot elfogadni semmilyen körülmények között nem hajlandók. Rendelkezésre állnak ilyen orvosok. Huszonévesek, mint azok, akik évek óta menekülnek innét. Az átmeneti időben, a jattrendszer kivezetéséig igazgassák ők a kórházat, rendelőintézeteket, osztályokat. Amíg az egészségügyben az új jogi és gazdasági környezet kialakítása folyik, addig ne más, hanem ők, az új vezetők legyenek a kormány tárgyalópartnerei.

Félelem pusztít az iskolában. Ha nem félnének, akkor a történelem- és magyartanár szinte örülne a kényelmes egyen-tankönyvnek, és kéjjel leplezné le nemcsak a szak-sajtóban, hanem tanítványai előtt, órán is a tankönyv-szerző felkészületlenségét, esetleg politikai csúszás-

mászását. Ha nem félnének, akkor erkölcsstan-órán a tanár így beszélne: „Arra nevelünk az iskolában, fiam, hogy ne olyan légy, mint a KLIK-alapító közoktatási államtitkár. Ő a megszállás alatt kivételes gyorsasággal, már egyetemistaként tagja lett a világforradalmi pártnak, így friss tanári oklevelével pályafutását mindjárt a helytartók minisztériumában kezdte. Most vallását közszemlére tevő kirakat-katolikus. A te vallásodat, a politikai meggyőződésedet ne a mindenkori hatalmasoknak való gyors és simulékony megfelelés vágya, ne a legszemérmetlenebb haszonlesés irányítsa”.

A félelem az iskolában arra való, hogy az alattvalói észjárású, megalukvó tanár tanítványában se alakítson ki bátor kezdeményezőkézséget. Kimutatásokkal és jelentésekkel egzecíroztatják a tanári kart, hogy a tanár szabadidejében önmenedzseljen, ne pedig művelődjék.

A központosítás mégsem helytelen. Csak éppen félelemkeltés és pártkomisszárok nélkül kellett volna végrehajtani, úgy, hogy a tanári önállóságot a központosítás ne csökkentse, hanem növelje. Igenis ellenőrizni kell a tankönyvek minőségét és pártpolitika-mentességét, kell szakfelügyelet, és főleg: az államnak kell kineveznie az iskolaigazgatót, nem az önkormányzatnak. Az állam az életrajz alapján nevez ki, nem a helyi többségi, olykor cigány-

ellenes lakosság esetleges elkülönítő igényei alapján. Azt a nagy, nemzeti feladatot, hogy a cigányság következő nemzedékét minőségi iskolázás révén kell megmenteni az elnyomórodástól, csak központi vezérléssel lehet végrehajtani; lényegében úgy, ahogy az 1960-as években az Egyesült Államokban szövetségi törvénnyel vezették be a børszín-független iskolákat, szembeszállva egyes lakossági csoportok olykor fegyveres ellenállásával.

A társadalmi elit elitjét, az ország szellemi kiválóságait a szovjet mintára 1949-ben átszervezett Magyar Tudományos Akadémia (MTA) irányítja. A Szovjetunióban, sőt olykor már a cárizmusban is el akarták kerülni, hogy a tudósok károsan befolyásolják az ifjúságot, ezért az egyetemekről az Akadémia intézeteibe helyezték át a kutatások javát. Nálunk is ez történt. A cár is, a Szovjetunió is eltűnt, de az MTA intézeteiben még most sem lehet doktori fokozatot szerezni.

Az intézethálózatot az MTA vezetői irányítják, akik úgy kezelnek közpénzt, hogy nem viselnek sem politikai, sem jogi felelősséget túlköltségeikért. Az MTA tagjai kimagasló életjáradékot kapnak, melynek összege hozzáadódik a professzori fizetéshez vagy nyugdíjhoz. A taggá válásnak nincsenek követelményei,

szemben a tagjelöltté („az MTA doktorává”) válás szigorú előírásaival. Ehhez a címhez is tartozik némi életjáradék, de csak akkor, ha a védés egy bizonyos, véletlenszerű időpont előtt történt. Közpénzt ilyen igazságtalanul juttatni feudális kegyosztás.

Az MTA maradjon köztiszteletben álló egyesület, háborítatlan tagfelvételi eljárással, de közpénzt felelősség nélkül senki ne osztogasson. Pénzért és befolyásért egyik tudós se keresse a többi tudós kegyeit, mert ez árt a folyamodó eredetiségének, a bírálhatatlanná váló pénzosztó pedig tudományában meggyengül, és csak hatalmában talál kárpótlást. A társadalom valószínűleg elfogadja, hogy a kiválóságok magas fizetést, majd nyugdíj-kiegészítést kapjanak – de javadalmazásuk csak szabályozott módon történhet.

A rektori és dékáni pótlékokat meg kell szüntetni; ezek a tisztségek, mint régen, újra évenkénti rotációval vándoroljanak a professzorok között, amíg mindenki sorra nem kerül. A lényeges döntéseket oktatói gyűléseken kell meghozni. A kisebb egyetemi egységekben is gyors rotáció kell a tudományidegen hatalmi központok kialakulásának megelőzésére. Az egyetemi másod-, harmad és negyedállásokkal kapcsolatos minden szemérmes korlátozást meg kell szüntetni, de szem előtt kell tartani, hogy a közalkalmazotti munkaidő felosztása nem növeli meg an-

nak mennyiségét, így az érte járó munkabért sem.

A szovjet rendszertől való öröndetes eltávolodást jelzi, hogy az országgyűlés létrehozta a nyugati típusú Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatalt. Ott a tudományfinanszírozási döntéseket immár felelős állami hivatalnokok hozzák, a tudósok csak szakvéleményeket adnak.

Visszatérés a felelősség ködbe burkolásán alapuló nemzetietlen (szovjet) rendszerhez a Magyar Művészeti Akadémia (MMA), amely az 1949-es MTA-mintát veszi át. (Nem csoda, hiszen elnöke a megszállás alatt vezető tisztségeket viselt.) Az MMA, akár az MTA, felelősség nélkül osztogat közpénzt. Az adóból származó összegek felhasználásáról az adófizetők megbízottai, a megválasztott képviselők nem vonhatják kérdőre az MMA tisztviselőit, őket nem válthatják le. Az MMA-nak juttatott állami ingatlanokat és egyéb vagyontárgyakat kártalanítás nélkül vissza kell venni; az MMA is tiszteletre méltó egyesületként folytassa tevékenységét, közpénzekhez pedig többé ne nyúljon.

A társadalom valószínűleg elfogadja, hogy a művészeti élet kiválóságai javadalmazást, majd nyugdíj-kiegészítést kapjanak, ám a közpénz elosztásának felelősségét, mint a Kossuth-díj esetében, az állam viselje.

Léteznek különleges történettudományi műhelyek, amelyeket politikai erők hoztak létre. A Politikatörténeti Intézet az egykori Párttörténeti Intézet jogutódja, a nemrég alapított Veritas Intézet kutatóiból pedig nem hiányzik a megértés a Horthy-korszak intézkedései iránt. Miért épp ezeket a hagyományokat ajánlják figyelmünkbe a politikusok? Miért Horthy és Kádár közül kell választanunk ahelyett, hogy megvetően elutasítanók mindkettőt, mint a magyar nemzet hűtlen fiait?

Kádár szovjet tankokkal érkezett, és hosszú uralma alatt sohasem vitte többre a helytartóságnál. Horthy a trianoni békét ránk kényszerítő antant támogatásával jutott hatalomra, pályája végén pedig aláírásával és hivatalban maradásával jóváhagyta az ország német megszállását és a magyar lakosság több mint 3%-ának meggyilkolását. Mindkettejük eszmetársai között voltak olyanok, akik, bár politikájuk kifogásolható volt, arra képtelenek lettek volna, hogy, miként ők, szemérmetlenül szembeforduljanak a nemzetükkel. Nagy Imre igaz bolsevik volt, Teleki Pál igaz antiszemita, de egyikük sem volt képes támogatást adni Magyarországot eltiprásához. Inkább a halált választották. A Horthy–Kádár-hagyomány közös lényege, hogy honfitársainkat juttassuk külföldi támadóink kezére. A negyedszázada független Magyarország ifúsága

aligha tud mit kezdeni ezzel az örökséggel.

Budapest arculatának alakításakor szem előtt kell tartani, hogy Magyarország híveinek szemében a Horthy- vagy Kádár-kultusz egyaránt és ugyanabból az okból elfogadhatatlan.

Aldozataiknak emléket kell állítani. Nem akárhol, hanem a Szabadság-téren, szemben a hősi emlékművel, amely azoknak a szovjet parancsnokoknak a neveit őrzi, akik Magyarországon adták életüket a német megszállók ellen vívott harcban. A tér túloldalán, a Horthyt szerencsenmosdató szoborcsoport helyén állítsák fel a Függetlenségi obeliszket. Az emlékmű azoké legyen, akiket a német és szovjet megszállás következtében megfosztottak szeretteiktől, életüktől, szabadságuktól, tulajdonuktól, végül pedig méltóságuktól, büszke erkölcsüktől, nemzeti öntudatuktól.

A Vár feldúlásának azonnal véget kell vetni. A palotát ne alakítsák vissza olyanná, amilyen Horthy idejében volt. Az alaptalanul királynak nevezett épületnek mindmáig ő volt az egyetlen lakója, így a helyreállítás a kormányzó személyének állítana emléket. Azt is rebesgetik, hogyha majd a jelenlegi miniszterelnök már államfő lesz, ő fog beköltözni a kormányzói lakhelyre. Ébernek kell lennünk, mert ez az elgondolás összeegyeztethetetlen az Alaptörvény-

nyel, amely a köztársasági elnöknek tényleges hatalmat alig ad. A palota korábbi ura tekintélyelvű rendszerben kormányzott.

Örökségvédelmi szempontból is elfogadhatatlan lenne a költözés. A szóban forgó épület nyugati szárnyát az Országos Széchényi Könyvtár foglalja el, amely a tervek szerint ott is marad. Mivel Magyarországon gyakoriak a rendszerváltások, a Könyvtár nyilvánvalóan nem osztozhat az államelnökkel közös épületen. A könyveknek túl kell élniük az embereket.

Nemzeti külpolitika

Milyen nemzeti politikát kövessünk békében?

Az 1970-es években a Szovjetunió és gyarmatai gazdasági válságba kerültek. A szabad országok kölcsönök nyújtásával, afféle békés egymás mellett élési adóval, óvatosan segítették elő, hogy a szovjet rendszer hosszú haldoklással, ne pedig háborúval pusztuljon el. Új köztársaságunk 1990 tavaszán az államcsőd kapujában találta magát. Már nem tudta megadni a népköztársaság adósságait, nem tudta fizetni kamatterheit. Tanácsadója államcsődöt javasolt a miniszterelnöknek, hogy így elérje a szovjet korszak adósságainak kényszerű elengedését. A miniszterelnöknek azonban nem tetszett for-

radalmat csinálni, hanem inkább a német kancellárra hallgatott, aki gyorsan összeszedte a szükséges, hatalmas hitelt. A köztársaság így jogutódként magára vállalta, és kifizette a népköztársaság adósságát, viszont az akkor megszerzett hitelt – mindig megújuló államadósságunkat – azóta is magunk előtt görgetjük. Az 1997–2001-es időszakban majdnem sikerült úgyszólván kinövekedni adósságunkat, de a folyamat politikai okokból megbukott. A kamatterhek – adók formájában – túlmunkára kényszerítik a lakosságot, és rontják a vállalatok versenyképességét. 1990-ben még roppant valószínűtlennek tűnt, hogy Kelet-Közép-Európa vidékiesebb területei megközelítsék, netán meghaladják Magyarország gazdasági teljesítményét. Ha nem tudjuk megmagyarázni EU-testvéreinknek, hogy segítsenek rajtunk a szovjet eredetű államadósság átvállalásával, lakosságunk kizsigerezése, vállalataink lemaradása a következő évtizedekben is folytatódni fog.

Uniónk felmérhetetlen költséggel próbálja kimenteni Görögországot abból az államadósságból, amelybe megválasztott vezetői taszították. Mi, magyarok nem választottuk meg, nekünk a megszállók a nyakunkra ültették azokat, akik miatt kilátástalan a jövőnk. Ezt az érvet meg kell, hogy értsék Uniónkban, ha lesz, aki előterjeszti. Megbűnhődte már e nép a múltat s jövőndőt.

A békevágyónak gondolnia kell a háborúra is.

Reméljük, hogy sohasem kerül rá sor – de akkor a világtörténelemben az Európai Unió lesz az első olyan nagy politikai egység, amely háború nélkül jött létre. Uniónk közvetlen környezetében jelenleg két veszélyforrást tartanak számon: Oroszországot és a harcos iszlámot.

A szabadság és jólét hívei az 1980-as években a Szovjetuniót tekintették fő ellenfelüknek, az iszlám harcosokban pedig szövetségeseket láttak, és támogatták őket. A Szovjetunió felbomlásával és a harcos iszlám megerősödésével azonban ez az irányvonal bizonyára elavul. Ma már nehéz elképzelni olyan háborút, amelyben az EU az Iszlám Állam oldalán harcol Oroszország ellen. A harcos iszlámnak mind Oroszországban, mind Európában vannak célpontjai és toborzó központjai. Ha a harcos iszlámmal keverednék háborúba, Oroszország természetes szövetségesünk lesz.

Magyarországnak nincsenek jó emlékei Oroszországról, de a politikát meghatározó erkölcsi elemzést minden helyzetben újra és újra el kell végezni. Az Egyesült Királyság is erkölcsileg helyesen tette, hogy 1941 nyarán szövetségre lépett korábbi ellenfelével, a Szovjetunióval. Ráadásul, ami rosszat Oroszországban kifogásolunk, annak kis részben mi is okai vagyunk. Sajnos az akkori EU-

és USA-igényeknek megfelelően Magyarország is hozzájárult ahhoz, hogy az 1975-ös helsinki egyezményben véglegesnek nyilvánított európai országhatárok mégiscsak megváltozzanak. Nem elégedtünk meg a tartomány vitathatatlanul szükséges pacifikálásával, hanem ténylegesen el is vettük Koszovót Szerbiától. Nemcsak a helsinki egyezménnyel fordultunk szembe, hanem az ENSZ Biztonsági Tanácsának egy 1999-es határozatával is, amely garantálta Jugoszlávia – ennek jogutódja Szerbia – területi épségét. E lépéseinkkel jogilag meggyengítettük azok érvelését, akik ma kifogásolják, hogy a Krímet elfoglalta Oroszország. A félszigetet zsarnoki önkény juttatta, ráadásul csupán 1954-ben, Ukrajnának. Ukrajna nyugati felét főleg Lengyelországtól rabolta el a Szovjetunió a II. világháború kezdetén is, lezárásakor is. A Kijevvel együtt, de a Krím nélkül számított keleti rész viszont ezer éve Oroszország. Jelcin a Szovjetunió szétesésekor, nagyon nagy bajban, a mi mohóságunk miatt kényszerült lemondani Ukrajna teljes területéről, a keleti részekről is. Putyin harcias és népszerű nacionalizmusáért tehát részben magunkra vessünk.

Az orosz kaput nem kell nyitva tartani, de kulcsra sem kell zárni a harcos iszlámmal való, parázsló háborúskodás idején. A NATO-t vezető Észak-Atlanti Tanácsnak nem

kellett volna első szóra elfogadnia a szíriai háborúban korántsem ártatlan szemlélő Törökország hazugságát arról, hogy az orosz vadászbombázót le kellett lőniük. Annak idején a NATO és a Szovjetunió közötti katonai összecsapások kérdésével felnőttek foglalkoztak.

Magyarország NATO-nagykövetét a rend kedvéért talán kérdőre lehet vonni, de fő bajunkon, azon, hogy az Európai Uniónak nincs külpolitikája, ez nem segít. Még az EU virágzásának idején fölmerült, hogy legyen közvetlenül megválasztott elnöke Uniónknak a folyó ügyek irányítására, de a tagországok vezetői jobbnak látták, ha a dolgokat továbbra is az erős tagállamok, a német-francia tengely intézi, vagy senki sem. E rossz döntés miatt már első nagy válságunkkal, az iszlám menekültek kérdésével sem tudunk megbirkózni. Amikor az Európai Parlament elnöke jogalap nélkül megfeddi Magyarországot és azokat az európaiakat – talán a többséget, hiszen közvetlen elnökválasztásra nem kerülhetett sor –, akik a menekültválságról másként vélekednek, mint ő, elkedvetleníti az európai egység híveit. 2014-ben bejárta a világsajtót, hogy a magyar kormány a Keleti pályaudvaron nem engedte felszállni a menekülőket a berlini vonatra. A német kancellár is megrótt minket

a Willkommenskultur nevében. Pedig a szégyenpadra ültetett Magyarországnak nem volt mérlegelési lehetősége. A menekültek nem kértek menedékjogot, hanem tovább akartak utazni – de nemzetközi egyezmény értelmében a schengeni határon túlról érkező személy beutazási vízum nélkül nem foglalhat helyet külföldre menő vonaton. Az egyezményeket be kell tartani.

Menekült-ügyben ellentétbe kerültek a régi tagországok és mi, újjak, akik állítólag még nem gyakoroljuk a türelem és elfogadás erényeit olyan magas fokon, mint a régiek. Talán nem kizárólag erről van szó, hanem arról is, hogy Uniónkban akadnak még jóformán iszlamizálatlan és akadnak részben már iszlamizálódott tagországok. Muzulmán sok millió brit, holland, német, svéd állampolgár, viszont ez a vallás alig van jelen Kelet-Közép-Európában. Franciaországban a muzulmán vallásnak több híve van, mint amennyien a vallásos, de nem muzulmán és nem katolikus franciák együttvéve vannak. Vallási szempontból a régi Európa ma már inkább csak Kelet-Közép-Európában van meg.

Magyarországon a török világ 16. századi síremlékei és kegyhelyei nagy becsben tartott műemlékek, a mai iszlám vallásgyakorlás viszont egy törpe kisebbség szinte láthatat-

lan magánügye, harcos iszlámnak pedig nyoma sincs. A keresztényeket nyakazó brit, a zenehallgatókra géppisztolyozó belga és francia dzsihádisták közé a jövőben se keveredjenek kelet-közép-európaiak. Magyarországon továbbra se legyenek törzsi zárványok, ne legyenek párhuzamos társadalmak, mint Nyugat-Európában.

Magyarország valaha a vallási türelem oázisának számított. Alig találunk a kontinensen olyan helyet, mint a mi hazánk, ahol évszázadok óta ugyanazokban a falusi utcákban, ugyanazokban a városi házakban élnek nem feltétlenül barátságban, de békés szomszédságban katolikusok, reformátusok, evangélikusok, zsidók és ateisták. 1944 rettenetes kivétel – de a németek megszállta Magyarország akkor nem volt teljesen független.

A megszállások utáni korszakot nem jellemzi történelmi büszkeségünk, a türelem. Amikor merénylők felgyújtották egy cigány család házát, majd lesből, vadászpuskával agyonlőtték a tűzből menekülő apát és ötéves kisfiát, a rendőrség elektromos zárlatról és füstmérgezésről beszélt. A falvakban, sőt olykor már a fővárosban is zavartalanul menteltek rohamosztágosok. A rendőrség az ő felozlatásuk helyett békés ellenzéki tüntetőket bántalmazott, levett azonosító számmal, mindmáig büntetlenül. A titkosszolgálatokért

felelős miniszter tagadta, hogy bűnszövetkezet állna a sorozatos cigánygyilkosságok mögött.

Azóta annyi a változás, hogy a gyanakvással kísért zsidók és cigányok mellé odakerültek a délről és keletről talán várható menekültek is. Az elvetemült propagandaminiszter olajat önt a gyűlölet tüzére. Pedig nekünk, magyaroknak eddig egy menekült se ártott. Az ellenségeskedést mi kezdjük. Szégyenkezve nézünk a klerikális ateizmus menekültellenes óriásplakátjaira, amelyek büszke könnyörtelenséget hirdetnek. Mi magyarok nem vagyunk ennyire részvétlenek, és nincs bajunk a menedékkérőkkel akkor sem, ha nálunk szokatlan vallást követnek. Számon tartjuk keleti eredetünket, olvassuk az arab *Ezeregyéjszakát*. Legszívesebben bocsánatot kérnénk tőlük a hirdetések gonosz hazugságai miatt.

De a vallás- és törzsi háborúból érkező menedékkérőt kérelmének elbírálásakor mégis meg kell kérdeznünk arról, hogy zavarná-e, ha szomszédai között keresztény, zsidó, ateista, homoszexuális lenne, netán más irányzatú muzulmán. Hiányzik a munkáskéz, alacsony a születésszám: szükségünk lenne kisgyermeket nevelő, bevándorló családokra. De a nálunk letelepedő menekülteknek olyan új, magyar állampolgárokká kell válniuk, akik alkalmazkodnak a vallási türelem nemes történelmi

hagyományához. Sőt, akik a legrosszabb esetben, ha netán egyszer háborúra kerülne sor a harcos iszlámmal, maguk is segítenének megvédenünk immár közös otthonunkat.

A nyugat-európai baloldalon elharapózott az Izrael- és USA-ellenesség köntösében fellépő antiszemitizmus. Kötelező jobban utálni Izrael vitatható politikájú, olykor nőmoleztáló, olykor tolvaj, de mindig demokratikusan megválasztott, törvények szerint kormányzó vezetőit, mint az Izraellel szemben álló országok némely elmebeteg diktátorát. Természetesen azokat a középjobb politikusokat is érdeklik a muzulmán választópolgárok, akik a Willkommenskultur-t képviselik. A zsidóellenesség nyelvhasználati gátlása egész Nyugat-Európában meggyengült.

Magyarországon is szégyenletesen erős a zsidóellenesség, de azt csak ránk fogta egy német hetilap, hogy „Budapest az európai antiszemitizmus fővárosa”. Mi ebben szerencsére elmaradunk a fejlett Nyugattól. A magyarországi antiszemiták (nehézünkre esik magyarnak nevezni őket) legalább nem gyújtanak föl zsinagógákat, és nem nyitnak tüzet géppisztolyból iskolás gyerekekre, mint Franciaországban, és nem próbálják elűzni a zsidó vallás követőit a városból, mint a svédországi Malmö polgármestere.

Magyarországon alig vannak vallásos zsidók, a keresztény vagy vallástalan magyarok között viszont rengeteg a zsidó származású. Talán nem röstellik eredetüket, de nem tartanak igényt arra, hogy azt környezetük nyilvántartsa. Az összeolvadás gyorsan haladt a 19–20. században. A vészorszakban a kereszténnyé vált és zsidónak megmaradt vidéki lakosságot egyaránt elpusztították – de a budapestiek többsége túlélte. Faluhelyen a pusztítás óta nemigen látnak zsidó származású embert, de Budapesten aránylag kevés olyan család lehet, amelynek nincsen zsidó eredetű tagja. 100 évvel ezelőtt Ady azt javasolta a keresztény magyaroknak, hogy folytassák a zsidókkal való összeolvadást, átvéve értékes hagyományait. Javaslata meghallgatásra talált. Így a magyar országlakosság számottevő része – náci szóval – Mischling, keverék. A „magyar” antiszemita nemcsak a maroknyi zsidóval fordul szembe, hanem az egész magyar nemzetből zárja ki magát. Meg kell értenie Magyarországon európai vitapartnereinek, hogy az európai iszlám városnegyedekben forrongó zsidóellenesség meghonosításáról nálunk szó sem lehet.

Szemünkre vetik önzésünket. Amikor milliók kérnek menedéket Európától, mi még másfél ezret sem vagyunk hajlandók befogadni. Ez

valótlanság. Ha menedékjogot kérnek tőlünk, a vizsgálat után vagy teljesítjük, vagy visszautasítjuk a kérés teljesítését, de arra jogszabály nem kötelez bennünket, sőt szívességként sem kérték tőlünk soha, hogy akár csak egy olyan menekültet is áttelepíthessenek hozzánk, akinek nemhogy nem adtunk, de aki soha nem is kért tőlünk menedékjogot. Rádadásul miféle szó az áttelepítés (relocation)? Kinek a fejében fordult meg embercsoportok áttelepítésének gondolata? Ki akar visszamenni az 1940-es évekbe?

És ki tesz itt szemrehányást Magyarországnak, és milyen alapon? Kik ülnek az Európai Bizottságban? Ismeri-e őket valaki? Mikor választottuk meg őket? Szemben az Egyesült Államokkal, nekünk több elnökünk is van, a soros elnök meg az Európai Bizottság elnöke, nem beszélve az Európai Tanács elnökéről, de egyikük sem ismertette velünk politikai terveit, egyikük sem kérte bizalmunkat. Még Oroszország vezetőjét is sokkal inkább megválasztották, mint a mi három elnökünket együttvéve.

A Közös Piac sikeres volt. Elkedvetlenítő távlat, de vissza lehet térni a gazdasági együttműködés szintjére. A harcok iszlámmal, a kardcsörtető Oroszországgal vagy az adósságváltsággal való szembenézéshez viszont már közös politika is kellene. A politikához hatalom. Hatalom pedig de-

mokráciában csak egyetlenegy forrásból származhat. A választópolgár kifejezett akaratából.

Az Európai Unió térjen át a demokráciára. Európai politikusok azok legyenek, akiket az európaiak megválasztanak erre a feladatra. Lehet, hogy nem sikerül. Ha az Unió politikája továbbra is a tagállamok belpolitikájának függvénye marad, akkor ezután is csak az vár ránk, amit eddig tapasztaltunk: az erősek túlhatalma. Görögország választópolgárai népszavazáson szögeznek le, hogy nem merik újabb adósságokba verni magukat, mert semmiképp nem lesznek képesek visszafizetni őket. Uniónk német nyomásra mégis rájuk kényszerít új hiteleket. Ha a tagállamok vezetői továbbra is ragaszkodnak ahhoz, hogy Európát is ők vezessék – bár erre az európaiak nem hatalmazzák fel őket –, akkor Magyarország lásson hozzá önállóságának óvatos megnöveléséhez.

De erre nem kerülhet sor. Az Európai Uniónak meg kell hallania a demokrácia híveitől érkező bírálatot. Az Unió legrégebb, folytonosan működő demokráciájának, az Egyesült Királyságnak kiválását sokféle módon magyarázzák. Érdemes meghallgatni a legilletékesebbnek, a Brexit-mozgalom vezetőjének szavait, amelyeket hat éve az Európai Tanács akkori elnökéhez intézett: „Ön kicsoda? Sohasem hallottam Önről. Európában senki sem hallott

Önről. Megkérdezném, Elnök úr, ki szavazott Önre?”

Igaz, hogy a harcos iszlám Afganisztánból indította a szeptember 11-i terrortámadást New York és Washington ellen – de visszaütni Irakban kellett. Afganisztánban csak mákültségények voltak, Iraknak viszont volt olaja. Miután az Egyesült Államok megdöntötte a saját kurd lakossága ellen vegyi fegyvert bevető, terroristabarát Szaddam Huszein diktatúráját, a támadó hozzálátott a több évtizedre tervezett programhoz, hogy megmutassa az egész világnak: iszlám országban is lehet bőség, többpártrendszer, szabad sajtó, női egyenjogúság. (A Korán-iskolák nem csak arra szolgálhatnak, hogy megtanuljuk a Kalasnyikov-gépkarabély kezelését. Ezer éve a córdobai kalifátus medreszéi az európai műveltség forrásai voltak.) A munkaterv ábrándnak tűnt, de néhány év után hirtelen megritkultak a merényletek. Irak működni kezdett. Az amerikai ellenzék követelésére ekkor lecsökkentették a megszálló hadsereg létszámát, majd elhamarkodottan ki is vonták az újszülött demokráciát biztosító csapatokat. (A II. világháborúban megszállt Németországból, Olaszországból, Japánból – ahol a győztes ugyanúgy, mint Irakban, kényszerrel vezetett be demokratikus alkotmányokat – mindmáig nem vonták ki

őket.) Közben, már Obama idején hirtelen kiderült, hogy Bush tanácsadóinak messzemenően igazuk volt, sőt a vártnál sokkal korábban jelentkezett az iraki demokrácia térségi vonzereje. Az arab tavasz szabadságot követelő tüntetői beláthatatlan idők óta nem azzal kezdték, hogy amerikai és izraeli zászlókat égettek. Az Egyesült Államok még ekkor is folytatta a kivonulás politikáját, és magukra hagyta a zsarnokság ellen tüntetőket. Az EU sem törődött velük. A soros elnök (Magyarország miniszterelnöke) nem repült Bengháziba, hogy erkölcsi támogatást nyújtson a líbiai felkelőknek. A demokráciát eltiporták, Irakban pedig az amerikai megszálló hadsereg hült helyét az Iszlám Állam foglalta el. A népszerűtlen, hazug és kínvallató Bush megnyerte a háborút, a népszerű és rokonszenves Obama elvesztette a békét.

Az iszlám világ válsága most miránk zúdul. Az Egyesült Államok ne hagyja magára Európát.

A magyar szabadkőműveseket rokonszeny fűzi az Egyesült Államokhoz. Nem azért, mert Kossuthot Cincinnatiában avatták kőműves inassá, hanem a mély párhuzam miatt, amely a két ország történelme között mutatkozik.

Az Egyesült Államok felfogható úgy is, mint a szabadkőművesség kí-

sérleti telepe. A Függetlenségi Nyilatkozat megfogalmazói és az Alapító Atyák szabadkőművesek voltak, és a mi alapelveinket alkalmazták. Velük egy időben magyar testvéreik – Bessenyeiék, Kazinczyék, Széchényiék – kezdeményezték a korhadó Magyar Királyság korszerűsítését. A nemzeti megújulás lényege a jogegyenlőség eszméje volt, amely nálunk a jobbagység, az Egyesült Államokban pedig a rabszolgaság eltörlésében érte el csúcspontját.

A harcos iszlám fenyegetésével szemben a politikusok most kétféle utat kínálnak.

A szabadkőművesek úgy gondolják, hogy az ember, még abban az esetben is, ha nem teljesen önálló lény, hanem csupán Isten (Jahve, Allah) teremtménye, akkor is hasonlít az istenségre abban, hogy különbséget tesz jó és rossz között, amikor dönt. Emiatt születésénél fogva minden embert méltóság illet meg, amelyhez jogok kapcsolódnak. Minket zavar, ha az ember nem gondolhat bármit, és nem mondhatja ki, amit gondol. Még az olyan kicsiségek is bántanak, ha egyes országokban a nők nem internetezhetnek, nem vezethetnek autót, és nem járhatnak kávéházba. Úgy képzeljük, hogy a Közel-Keleten akkor lesz béke, ha a hagyományok közé sikerül beilleszteni a legfontosabb emberi jogok

érvényesülését, úgy, ahogy a valaha nagyon merev keresztény Európában sikerült.

Mások úgy vélik, hogy az emberi jogok nem egyetemesek. Ne zavarjon minket, ha egyes országokban ősi nemzeti hagyomány, hogy a gondolatszabadságért börtön vagy kivégzés jár. Ne akarjuk rájuk kényszeríteni saját elképzeléseinket az ember méltóságáról. Inkább legyünk tapintatosak, legyünk tekintettel az ő sokféle érzékenységükre. Iktassuk törvénybe a vallásgyalázás tilalmát, hogy betilthassuk a Mohamed-torzképeket. Máris törvénybe iktattuk, hogy a vészidőszak megtörténtében nem szabad kételkedni. Máris megsértettük, a legdurvábban, a gondolat- és szólásszabadság alapelvét.

Mi az első úton járunk. Abban reménykedünk, hogy az Egyesült Államok, mint már sokszor, most is olyan elnököt választ, aki akár hisz az ember veleszületett méltóságában, akár nem hisz, politikájában a szabadkőműves alkotmánynak megfelelően ennek igyekszik érvényt szerezni.

Rámutattunk olyan jelenségekre, amelyek összeegyeztethetetlenek alapelveinkkel. (Alapelveink: szabadság és jogegyenlőség a házában, testvériség a páholyban). A megszállás idején igazából nem a kommunizmussal kellett szembenéznünk, hanem a feudalizmussal.

Kommunizmusnak, tehát vagyon-egyenlőségnek nyoma sem volt, sőt még lakás- vagy személygépkocsi-kiutaláshoz, telefonhoz, útlevelhez, egyetemi felvételhez sem ugyanolyan eséllyel jutottunk. Most sem a kapitalizmussal van bajunk, most is a feudalizmussal, amelyben a közbeszerzés során az egyik vállalkozó nem annyit ér, mint a másik, amelyben a biciklicsengő nélkül kerékpározó falusi cigány túlbüntetésétől a szándékegységben – tehát a köztársaság alkotmányos rendje elleni összeesküvésben – elkövetett választási csalás utáni nyomozás megtagadásáig terjed a jogegyenlőség megsértésének mindennapos gyakorlata.

A feudalizmus elleni harcban a szabadkőművesség már a 18. század óta gyűjti a tapasztalatokat, de politikai harcokban közvetlenül sosem veszünk részt. Ezúttal sem léptünk túl azon, hogy alapelveinkkel szembesítettük hazánk helyzetét. A folytatás nem a mi dolgunk. Merítsen gondolatainkból a kormány, hajtsa végre ő maga a szükséges intézkedéseket, és maradjon hatalmon. Tegye gondolatainkat magáévá az ellenzék, és jusson hatalomra. Alakuljon párt, és nyerje meg a választást. A szabadkőműves szervezetek alkotmánya tiltja a pártpolitizálást.

„Legyen béke, szabadság és egyetértés.”

© Fortepan, FSZEK Budapest Gyűjtemény, Sándor György, 1957

© Fortepan, FSZEK Budapest Gyűjtemény, Sándor György, 1957

Sokacz Anita

KÉT HOLD

A hátadról jutott eszembe, hogy
megromlott szemmel néztem. Így lett az álom
vonulásból kidőlt szomjas állat.

Vértolulás szoros ruha alatt,
úgy rejtőztem, hogy bezárt szobámba
a kézfejre csapó szégyen.
Húst ott növezzek, ha bőrömet
üres fogak közé adtam. Legyenek

a horpadt hasak vágy-kráterek:
kimondatlanság vájta fekhelyeken
zuhantam közömbös szárazságba,
ahogy pupillámba a vigyázzállást
ismerő éjszaka. *Öntelt törvénné lett*

szürkehályog. Most megfordul,
mintha világosodna: magamból
nélküled nem látom az egészet.

Szótagjaidtól fogy mindkét
hold szemeimben.

kabai lóránt

dvojina

a hátam döbentett rá:
megrontott szemmel néztél eddig mindent.

hogy e belátás kiragad szégyenként magadra zárt szobádból
– végletekig csupaszított tömondat, kósza hold –,
hol korábban új és új mélységekig ráncigált a kétség,
hová beengedtél némi kóbor vágyat, egy éjszakába zártat,
ahonnan régi ismerősként tekintettél
a bennem garázdálkodó feketére.

búra alatt aszalódó, rossz fényű, nyitott mondat voltam,
kósza hold, holmi sötét árnyék, készen álltam egy életre,
egy halálra –
onnan figyeltelek némán, bénán,
odagyűltek mind a sunyi démonok, alattomos kötőszók,
ott szorongtam korszerűtlen dadogva.

jó volt újra megtanulnunk látni.
figyelni; betűzni, majd szótagolni.
egymáshoz gravitál, összefonódik
két horizont, két akarat;
a szavakat már együtt mondjuk ki.

egymásnak naprakész, szép holdjai vagyunk,
egy életre, egy halálra, s ha jó az ég,
megkapó összetett mondat leszünk.

It's okay. It's also not okay

Kicsit oldalvást, egy szemlátomást amatőrmunka-kartonlapon fölfedezte a nevét. Majdnem a nevét: *Horwath*, ez áll ott; a felirat görbe, mint ha gyerekkéz írta volna. Egy férfi térdei tartják a táblácskát; a férfi a hasán összekulcsolt kézzel szunyókál egy padon.

Georg Horwath csendesen leül mellé. Nem akarna fölkelteni egy sofőrt, akit ilyen nyilvánvalóan megviselt az alváshiány, sem a ki nem elégitő szolgálatkészségét nem akarja a szemére vetni, mielőtt egyáltalán elkezdődött volna hosszú közös utazásuk.

Emberek lépnek be a repülőtér épületébe és hagyják el azt, egymást kerülgetve manővereznek, esznek, ásítognak. Az alvó férfinak simára van borotválva az arca, haja fekete és sűrű. Vajon milyen lehet a tapintása? Georg Horwath finoman leereszti a kezét a sofőr fejére.

Finoman a fejére, gondolja Georg Horwath.

Ekkor a másik a legsötétebb kékségű szemeket nyitja ki, álmosságot tekintete félig még befelé fordulva. Érezte vajon az érintést? – Georg Horwath a névtáblára mutat.

A sofőr megnyalja kiszáradt ajkát, a zakózsébéből egy címke nélküli műanyagpalackot húz elő, és impertinensen mustrálja Georg Horwathot, miközben iszik.

Impertinensen.

Saša Stanišić (1978, Višegrad/Bosznia-Hercegovina) német szerző; 1992 óta Németországban (jelenleg Hamburgban) él – kezdettől német nyelven publikál. Itt közölt prózája a köztársasági darabja a 2016-os *Fallensteller* (Csapdaállító [Luchterhand Vlg.]) című elbeszéléskötetében megjelent mini-novellafüzérének. A Georg Horvath/Horwath-történet első része a *Jelenkor* 2017/12., harmadik, befejező része a *Pannon Tükör* 2017/5. számában jelenik meg.

Georg Horwath megállapítja, hogy a sofőr pontosan ugyanazt viseli, amit ő. Szürke zakót, farmert, barna bőrcipőt. Csak mindez elnyűttebb, mint az övé. Az inggalléron folt éktelenkedik. A zakó lötyög; a sofőr sovány ember.

Üres a palack, a sofőr a kézfejjével végigtörli a száját. Ez tetszik Georg Horwathnak, a bizalmasság. Legszívesebben ő is azonnal megtörölné a száját; egyszerűen olyan nedvesnek érzi az ajkát, de mit gondolna a másik, ha ezt tenné?

A sofőr mond valamit portugálul, üdvözlést, bocsánatkérést, nevet vajon? És már húzza is Georg Horwath bőröndjét kifelé, Georg Horwath engedelmesen követi. Megérkezett a fények tengerébe, hagyja sodortatni magát, élénk az áramlás, szél söpör végig a parkolón.

Mindent kedvére valónak talál: hogy némelyik utcalámpa nem működik, és hogy olyan sötétkék alattuk az éjszaka, mint a sofőr szeme. Hogy jólesően bizsereg a homloka mögött az inflight-rizling. S ráadásul még az érte küldött jármű is egy VW-mikrobusz. Míg beszáll, a sofőr tartja neki az utasoldali ajtót, és halkán füttyül, szépen füttyül.

A visszapillantó tükrön egy műanyag-rózsafüzér és egy lánc himbálózik Madonna képmásával; mindenesetre az énekesnőével. A sofőrt Alinak hívják; ezt most döntötte el Georg Horwath, aki kétszeri visszakérdés ellenére sem biztos ebben, háromszor pedig lehetetlenség valakinek a nevét megkérdezni.

Elhagyják a repülőtér területét; a széles úton alig van forgalom. Az *egyenes soksávós*, gondolja Georg Horwath. Kis bódék, lebontásra érett viskók, az út mentén, hirdetés a hirdetőtáblákon, hirdetés a düledező viskókon, hirdetés a hirdetésen. Telekommunikáció, alkohol, autószalón, blúz. Buszmegálló ingázók, dohányozva, szunyókálva, buszmegálló iskoláskölykök, hátizsák a vállon, fázó térdek, okostelefonjaik fénye megszenteli az arcukat.

Fázó térdek, gondolja Georg Horwath.

Megszenteli az arcukat, gondolja Georg Horwath.

Gondolja Georg Horwath, gondolja Georg Horwath.

Sűrűsödik a forgalom, ahogy világosodik a reggel. Georg Horwathnak kiszáradt a gégéje, és a sofőr, mintha megérezte volna ezt, az ülés alá nyúl, és egy *Coke Zero*-t nyújt oda neki.

Nincs közös nyelve a sofőrrel, az pedig nincs „yes-yes”-hangulatban, ami amúgy gyakran föllép, ha túl nyomasztóvá válik az idegenek között a hallgatás. Kevéssel Rió után Georg Horwath megpróbálkozik egy Dél-Amerika éghajlata és Bréma éghajlata közötti közvetlen összehasonlítással, utána pedig ezzel: „Look – the sun is rising, die Sonne, sun, sol? Schön, no?” S most végső elszánással egy minden bizonnyal garantált fordulatot tesz: „*Coke Zero tastes not like true Coke.*”

S láss csodát; a sofőr lebiggyeszi az ajkát.

„Si”, mondja, majd némi szünet után: „No”, és kimereszi a hüvelykujját.

Georg Horwath hátradől és tekintetével fölkapaszkodik az autópálya túloldalán emelkedő bozontos domb tetejéig. Jól teszi? Tetszik neki, amit lát? A barna, a mohazöld, a rozsdás víztorony, a háromlábú fekete kutya behúzott farka, a bokorra felkötött kendő, a férfi, aki a semmi által nem vontatott kordé előtt guggolva nézi az előtte elhőmpölygő forgalmat?

Si és No. Si és No.

Két órával később kiürült a második *Coke Zero*, és Ali célba vesz egy, a várakozásoknak megfelelően lepukkant pihenőhelyet, amely egy városka fölött fekszik, az óceán partján. Georg Horwath kiszáll, nyújtózik egy jólesőt, és lenéz a lagúnára, a halászhajókra, amelyek valószínűleg nem halászhajók, de így jobban hangzik.

Előveszi az okostelefonját; az első, amit konstatál, hogy leszállás után nem kapcsolta ki a repülés üzemmódot, a második, hogy miután ezt most megteszi, kilenc nem fogadott hívásról kap értesítést, valamint négy sms-t, amelyek közül az első így hangzik:

Dear Mr. Horvath, this is Maria from InBev. Welcome to Brasil! Our driver is looking for you, please, call him at...

A harmadik a második szöveges üzenet, negyedórával később: *Dear Mr. Horvath, the driver tells us you are nowhere to be found. Please, be so kind as to contact him.*

A negyedik: *Dear Mr. Horvath, we are to reach you to no avail. Please call immediately when you read this.*

És az ötödik: *Dear Mr. Horvath, where are you?*

Georg Horwath kávé és egy tésztabatyut rendel, és letelepszik Ali mellé, aki ugyanazt rendelte és újságot olvas. Behívja a *Google Maps*-et; körülbelül félúton vannak Rió és Paraty között, innentől végig a part mellett vezet az út. A kávé nagyon ízlik Georg Horwathnak, elgondolkodik rajta, hogy annak köszönhető-e ez vajon, hogy Brazíliában issza a kávé, meg azon, hogy hogyan tudná vajon leírni az ízét.

Az újságdoldalon, amely mögé Ali elbújt, egy terpeszben álló focista képe. Georg Horwath megpöcögteti a focilcipőt. Ali leereszti az újságot. Georg Horwath megmutatja neki a telefon képernyőjét, és megkérdi: „We go to Paraty?”

Ali föltartja a hüvelykujját: „Si.” Majd kis szünet után: „No.”

Bársonyos aroma, savszegény, csokoládés édesség, amely nagyszerűen érvényesül. Georg Horwath ízlelése nem beszél semmilyen nyelvet, a borét sem, a sajtét sem, fogalma sincs, ilyen-e a kávéja íze, de sürgető késztetést érez, hogy további dolgokat is megnevezzen, amelyek *nagyszerűen érvényesülnek*.

Ali sötétkék szeme nagyszerűen érvényesül a csokoládébarna arcában.

A spenót nagyszerűen érvényesül a tésztabatyuban.

Vagy úgy mondják, hogy *csokoládészerű* édesség? Lehet egyáltalán csokoládézű valami, ami édes? A csokoládé kakaó, az meg keserű, nem? És mennyire rasszista dolog az egytől a PEGIDÁ¹-ig terjedő skálán *csokoládébarnának* érzékelni egy arcot?

Georg Horwath az okostelefonjával játszik. „Maria” utolsó üzenete fél órája érkezett, *immediately* ezután következett az utolsó nem fogadott hívás. Kiissza a kávéját, megeszi a spenótos batyuját, vizel, kezét mos, és ahogy fölpillant a mosdókagylóról, Ali ott áll a háta mögött az ajtóban, és folytatódik az utazás, nyújtott ívű kanyarokban. Az út bele van marva a sziklákba, Ali szívesen előz, de a VW-buszmotor nem.

Ali becsúztat egy CD-t a lejátszóba, *Sting*. Georg Horwath örül, hogy Ali halkán együtt énekel a számmal, örül a tájnak, itt fák, amott a tenger, örül, hogy nem tudja, hová tartanak, és örül, hogy Alin kívül az égvilágon senki nem is sejti, hol van ő most. *A rimemba you like it westwinko, on the will so berry*, éneklí Ali, félig imitált-angolul.

Georg Horwathnak önkéntelenül eszébe jut egy másik éneklő sofőr, a bukaresti taxis, tavaly történt, a kocsi belseje villogó fényfüzerekkel dekorálva, *I will always love you*, Whitney Houstontól, az ő dala, s mindez, a szép hang, az éles világítás – az ottani események ismeretében – csak logikus folytatás volt.

Váratlanul hosszúra nyúltak a tárgyalások. Csak a második nap derült ki, miért. A románok kaptak egy másik átvételi ajánlatot is, és igyekeztek felszófolni az árat. Egy ormótlan-kocka konferenciaszállóban találkoztak, a román delegáció húsfőcs volt, még egy vendéglős is volt köztük.

¹ *Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes* (Európai Patrióták a Napnyugat Iszlamizációja Ellen) néven 2014. októberében Drezdában alakult ellentmondásosan iszlamofób szervezet. Programjuk eredendően „soft-rasszista” (nem ellenzik az Európán kívülről érkező menekültek befogadását, de bármilyen kihágás esetén zéró-toleranciát hirdetnek velük szemben, és minden lehetséges módon az asszimilációjukat szorgalmazzák, a „jó muszlim~rossz muszlim” megkülönböztetés szószólói) az adott politikai kontextusban azonban, és mert utcai megmozdulásaikban a megfontolható fölvetéseket teljesen elfedik-kiszorítják a xenofób-kirekesztő szlogenek, az európai rasszizmus *par excellence* képviselőiként tartják számon őket. [A ford.]

Georg Horvath² mindig jól fölkészülve ült a tárgyalóasztalhoz. A román jogászoknak már a második napon nem volt további kérdések tisztázására igényük.

A második nap az ebédszünetben Georg Horvath azt mondta kollégáinak, Walter és von Sannen uraknak, hogy szeretne lepihenni egy kicsit. Valójában nem akart velük ebédelni; mindketten szenvedélyes focidrukkerek voltak, és aznap este valami fontos mérkőzés volt műsoron. Ezenkívül a román delegáció olyan hidegbüfét készítettett, mintha az *InBev* is húsz emberrel vonult volna föl. Georg Horvath unalmában háromszor reggelizett. Ebéd szóba sem jöhetett.

A nyíló liftajtóból Chopin csörömpölt feléje. Egy óriási termetű férfi kuporgott a felvonófülkében egy aprócska zongora előtt. Két liftutas kiszálláskor diszkrétén tapsolt. Georg Horvath a 14-esre nyomott, a lift mégis lefelé indult el. A zongorista két kézzel integetett, anélkül, hogy a zene elnémult volna. Megállt a lift. Georg Horvath megköszönte az utazást és kiszállt.

Egy aranycsillároktól fénybe borított tükörteremben találta magát. A terem a közepén álló egyetlen asztaltól eltekintve üres volt; az asztal egy személy számára volt megterítve. A fehér abroszon egy tányér, egy ezüstkanál és egy szál rózsza tartotta szemmel egymást. Georg Horvath leült és megszagolta a rózsát. Rózsailata volt. A tányérban leves volt. A színéből ítélve moha vagy spenót. Georg Horvath megkóstolt egy kanállal; a levesnek rózszaaromája volt. Georg Horvath megtörölte a kanalat az abrosz belső oldalába, hogy eltüntesse a nyomokat.

A teremből egy ajtó vezetett ki, tükörborítású, akár a fal, amelytől mindössze egy gombkilincs révén különült el. Georg Horvath látta, hogy egy kis-köpcös, oldalt elválasztott hajú férfi a forgógomb felé nyúl. A választéka rendben volt, megszokásból mindazonáltal lesimította.

Az ajtó nyitható volt; le kellett hajolnia, hogy beléphessen mögötte az alacsony folyosóra. Decens volt a fény, meleg narancsszínű. Az elválasztott hajú férfi hűségesen kísérte Horvathot: cinkos a talán tilalmasban.

A tükörfalba ablakok voltak vágva. Georg Horvath sorban egy lakószobába, egy osztályterembe és egy irodába pillantott be. A helyiségek használaton kívülinek néztek ki, rendezettnek és ismerősnek tűntek.

² Természetesen a szerző tért itt vissza a szimpla-v-s írásmódhoz, hiszen ebben a (régőbbi-felidézett) történetzakaszban, még mielőtt a kartonlapon olvasható „Horvath” név „alábújva” elment volna az ismeretlen sofőrrel, ő Horvath volt. (Mihelyt visszatérünk az elbeszélés jelenébe, vissza fog horwathosodni.) [A ford.]

Az egyetlen ajtó egy üvegvitrineekkel teli, s türe szúrt lepkék szárnyaitól tarkálló szobácskába vezetett. Egy barokk oszlopon mosdótál trónolt. Georg Horvath megmosta az arcát és a kezét; lepkeszárnyak száza villódtak-bukdácsoltak csobogva a lefolyóban.

A vitrinek között, a fogasfalon kék kabát lógott. Georg Horvath tudta, hogy a kabát neki való méretű. A belső zsebében egy colstokot és egy ceruzát, a felső zsebében egy csomag cigarettát és egy öngyújtót talált; az utóbin egy hernyó képével. Georg Horvath rágyújtott, és dohányzott. Georg Horvath a „lepke” szót írta a cigarettásdobozra, kinyitotta az egyik vitrint, és beletette a dobozt.

Levetette a kabátot, és amikor vissza akarta akasztani, látta, hogy a fogasfal és a fal között van egy tenyérnyi rés. Becsúsztotta az ujját a résbe; a fogasfalat el lehetett tolni a helyéről, oldalra.

Nocsak, nocsak! – mondta Georg Horvath. Telefonjának zseblámpa alkalmazásával egy kis barlangba világított be; nyers, megmunkálatlan falai tele voltak – pontokkal. Georg Horvath belépett a barlangba, mert: miért ne?

Sűrű és élénk hangzavar verődött a testéhez, hangok kattogtak és nyiszorogtak, füttyültek és sivítottak, csikorogtak, kopogtak, örvénylettek, tovább nyiszorogtak, ajtó döndültek, porszívóztak, mosogattak, és valaki nevetett, valaki énekelt, s mindenben ott volt a léptek lépészaja, a kulcsok kulcszaja, a szavak szóváltása; olyan közel, hogy Georg Horvathnak bizsergett a dobhártyája, s ennél fogva mindent lehetett, más szóval semmit nem lehetett érteni. Brümmögés és zümmögés, topogás, toptopp, és a pontok valójában lyukak voltak, apró kráterek, három centiméter átmérőjűek, és valaki azt kiáltotta: „Oh, là là!”, valaki azt kiabálta: „Hé! hé! Ott!”, egy gyerek pampogott, valami zsörtölődött, valami pukkant, valaki táncolt, egy, kettő, három – Horvathnak az volt az érzése, hogy valami szivacsba került, amely magába szívta mindazt, amit a hotel mesélt; a zuhanyok zubogását, a redőnyök gördülését, ráraráát, Georg Horvath egészen addig bírta, amíg aztán nem bírta tovább.

Kimenekült a szivacsból, elmenekült a lepkék elől, és egy faliszőnyegekkel teliaggatott, faliszőnyeg-szagú folyosón találta magát, de ez nem volt rendben így, tükörknek kellett volna lenniük, Georg Horvath rohant tovább, a tükörképe híján egészen csüggedten, s szinte átzuhant egy, a szőnyegek között előtte föltáruuló kétszárnyas ajtón. Libériás inas fogta a kilincset. Selyemfényű volt, meghajolt, feketén, és rózsaszín vállszalagján úgy fityegtek a rendjelek, a brossok és a jelvények, mint ősszel. A füle mögött egy rózsaszín cigarettafüstöt árasztott.

I am sorry, mondta Georg Horvath.

About what, sir? A libériás úgy maradt, meghajolva.

Georg Horvath elgondolkodott. *I don't really know. For being here. For who I am. For everything.*

It's okay.

Georg Horvath ellazult.

Az apród, a főpincér, a tiszt lépett egyet feléje, majd még egyet, a fejével Horvath hasának magasságában. *It's also not okay* kiáltotta, és hirtelen begyorsult, Georg Horvath az utolsó pillanatban oldalra vetődött, és az inas, a veterán, a háziúr puha papucsain az ürességbe tipegett. *Who can be truly sorry for everthing?*, kiáltotta fölegyenesedve. Tarkója büszkén kiborotválva, egyenruhája aggszürke. Ülepével meglökte a falat, mire kattanás hallatszott, a fal forgóajtóvá változott, amelyen keresztül eltűnt.

Georg Horvath óvatos léptekkel követte egy előcsarnokba. Férfiak pulóverben, férfiak pullunderben, férfiak csoportokban: forró italokat kortyoltak és tortát ettek. „Conferința” állt egy táblán, és minden bizonynal volt valami neve is, ám Georg Horvath a Paraty felé vezető partmenti úton nem tudja fölidézni, micsoda, úgyhogy azt mondja Alinak „férfikonferencia”, mire Ali bólint.

Éppen kitöltött magának egy teát, meséli Georg Horvath, amikor megszólalt egy gong, a csoportok pánikszerű gyorsasággal fölsozlottak, a pulóveres és pullunderes urak lecsapták az asztalokra poharaikat és csészéiket, és sietősen beözönlöttek egy erősen lejtő előadóterembe.

Georg Horvath követte őket. Egy törpe – Georg Horvath itt elnézést kér Alitól, de egyszerűen nem tudja, hogyan nevezik korrektül a nagyon kis termetű embereket –, szóval egy törpe csukta be mögötte az ajtót egy hatalmas kulccsal, amelynek a végére egy aprócska kulcs volt applikálva. Hegyes fogak seregét kivillantó mosollyal ajándékozta meg Georg Horvathot, majd eltűnt a falnak egy lyukán át. Georg Horvath az ajtó közelében ült le, egy lazacszínű pulóvert viselő férfi mellé.

Egy másik lazacszín-pulóveres férfi a pódiumra lépett, mondott néhány szót románul, és a terem mélye felé mutatott, ahol fölállt egy pullundert viselő férfi, és kiköhécselte magát a pódiumig. Nagy és erőteljes figura volt, de görnyedten és tétován lépkedett, mint aki erőtlen és kicsi.

Sajnos az előadás román nyelvű volt. Georg Horvath mindössze két szót vélt megérteni belőle: „kafkaeskul” és „groteskul”. Minél hosszabbra nyúlt az előadás, az előadó annál erősebben köhögött. A karzatokon az előadás iránti érdeklődés ama kíváncsisággal vegyült, hogy vajon túléli-e az előadó az előadását.

Georg Horvathnak megint úgy rémlett, mintha azt hallotta volna, „kafkaeskul”. Kafkáról lenne szó? Mint minden második bölcsészdiplomával rendelkező német, Georg Horvath is szinte szó szerint tudta idézni *Az átváltozás*³ kezdőmondatát, és az iskolában megtanulta Kafka négy-öt parabolájának értelmezését, amelyek közül azonban csak egyre emlékezett. Ennél többet most sem tudott meg – az előadás véget ért. Mindenki életben maradt.

A Q&A⁴ ugyancsak román nyelven folyt, és egy pulóveres férfi egyetlen, öt percet kitevő kérdéséből állt, akinek vagy nem volt kérdése, vagy az, amelyet föltett, példátlanul jó volt, mindenestre utána senki nem jelentkezett szólásra.

Georg Horvath az órájára pillantott, hogy megbizonyosodjék arról, lényegtelen, mennyi az idő. Nem fogják hiányolni a tárgyaláson. Ezenkívül meg volt győződve róla, hogy a törpe úgysem engedné ki, amíg nem lép ő is a pódiumra, és nem tart előadást magyarul, a nagyszülei nyelvén.

A mindennapi munkapraxisáról beszélne, és a nyelvről, meg arról, hogyan tagadta meg tőle az engedelmességet a munkájában az utóbbi időben több alkalommal is a nyelv. Hogy ragadt le egy-egy kifejezésnél vagy képnél, s hogyan találta egyszeriben megkérdőjelezendőknek, következésképp ki nem mondhatónak a legegyszerűbb gondolatokat is.

Ott lihegték a nyakában a fiatalabb kollégák. Szálka volt a szemükben a habozása, amelyet természetesen minden alkalommal konstatálhattak, amikor a megfelelő szavakat kereste. Lenézték a mérlegeléséért. Azért, hogy nincsen oda a szórakozásért, nem keresi a légyott-alkalmakat. Mindebben a gyengeség jelét látták. A tökösség hiányát. És a kollegialitását. Legjobb esetben öregkori szeszélyt, a szenvedélyek kihűlésének, a kifacsartságának a jelét.

Georg Horvath azt mondja, „kifacsartság”. Egymás után hétszer elismétli. Ali ránéz, Georg Horvath abbahagyja a „kifacsartság” ismételtetését, de azért utoljára még egyszer kimondja, „kifacsartság”.

És hogy viszolyog a csapatmunkától, azt is elmondta. Hogy szíve szerint egyedül vinne végig minden projektet. Lehetetlen, de még ezzel a lehetetlennel is jobban ki tudna békülni, mint azzal, hogy Fischer urat minden héten emlékeztetnie kelljen a határidőkre, tudván, hogy Fischer úr két éve válási krízisben él, amelynek csataterén négy tizenkét éven aluli gyermek tévelyeg ide-oda.

³ *Die Verwandlung* – Franz Kafka egyik legismertebb elbeszélése (az egyik napról a másikra ízeltlábú szörnyre átváltozó utazó ügynökről, Gregor Samsárról, és családjáról). [A ford.]

⁴ Questions and answers: az előadást követő vita [A ford.]

„Apánk, a munka”; ezt a címet adta volna az előadásának Georg Horvath. E-mailek megválaszolása vasárnap.

A mindig csupán hanyagul odavetett pénzügyi magyarázatok a kereskedőtől, akik húsz év múltán is terhesnek találták a vele folytatott kereskedelmi eszmecsseréket, őt magát pedig gyanútlan pancsernek vélték.

A Kalb asszony anorexiájáról való kollektív hallgatás.

Kézilabdameccsre-járás von Sannen és Walter úrral, miközben a kézilabda még a futballnál is kevésbé érdekelte. A két úr feleségei is velük tartottak, de egyetlen percet sem láttak a játékból, ehelyett leleményesen becsíptek a VIP-szektorban saját maguk keverte italoktól. Georg Horvath borzasztóan irigyelte őket.

„Most aztán jócskán elkalandoztam a témától”, mondja Georg Horvath Alinak. Merthogy tulajdonképpen még a konferenciánál tartott, tehát elképzelve, amint tart egy előadást, hogy kiengedje a törpe. Természetesen nem tartott beszédet. Egyáltalán: Georg Horvath még soha senkivel nem beszélt „apánkról, a munkáról”, morgolódás nélkül viselt el mindent, egészen máig, eddig a – valószínűleg – Paratyba tartó utazásig, amelyen egy Ali nevű férfi fuvarozza, aki a következő pihenőkor egy prospektust ad át neki, amely a „madarak” témának van szentelve. Nehéz papír, látványos fotók vélhetőleg hazai madárfajokról, melyek mindegyikének ott szerepel a brazil, az angol és a latin neve, amelyet Georg Horvath a tetszését különösen elnyert példányok esetében hangosan felolvass: „*Onychorhynchus swainsoni*”, kiáltja, „vagy ez itt, Ali, nézd csak, *Lophornis magnificus*! Milyen fantasztikusan szép... hogy hívják ezt a valamicsodát a madarak fején? Én most koronának mondom; milyen szép korona!”

Hallgatnak egy darabig. „A kötelességtudat, Ali; előbb-utóbb biztos utolér. Nincs olyan, hogy nem.” Georg Horvath elhallgat. A prospektusban az egyik madár rabul ejti a figyelmét, egy harkály, rikító fejdíszre egy kis sárga színrobbanás, éles kontrasztot alkot a maradék feketeségével.

„De hiszen ez”, suttogja Georg Horvath, „elképesztő”. Megsimítja a sárga fejecskét. „Pica-pau-de-cabeça-amarela”, olvassa hangosan, és Ali odanéz, vigyorog és nem javítja ki a kiejtését.

Egy apró településen haladnak éppen át, alacsonyak, tarkák és vakolatlanok a házak. Georg Horvath elgondolkodik a *vakolatlanon*. Georg Horvath eltűnődik a *fények tengerén* (*Meer der Lichter*), s azon, hogy annak esetleg *fények serege* (*Mehr der Lichter*) a neve, merthogy olyan sok van belőlük.

Georg Horvath azon tűnődik, hogy a reggel *érett* (*reif*). Elgondolkodik a *Sandalen-en* (a szandálokon) és azon, hogy vajon mikor került be a *Bür-*

gersteig (szó szerint: polgárösvény, -gyalogút = járda) mint fogalom a német nyelvbe. Elgondolkodik a *Baseballcappie* és a *verhärmt* szavakon, hogy honnan származhat ez az utóbbi; alighanem összefügg az angol „harm”-mal (*kár, baj, sérelem, ártalom, rossz*), és eltöpreng az *ausgemergelt*-en (*kimerített, kiszípolozott*), és hogy a „g”előtti „r” a szájban milyen remekül illik ahhoz, amit lát; a lesújtottan és kiszípolozottan (*verhärmt, ausgemergelt*) a járdán (*Bürgersteig*) üldögélő férfihoz a *baseball-sapkában*, aki a *szandáljai* között a földet kaparásza a ujjkörmeivel; és most el is hagyták az aprócska települést.

Három órája vannak úton. Georg Horwath megkérdi Alit, hogy szeretné-e hallani a Bukarest-történet hátralevő részét; Ali hunyorít a jobb szemével.

Felkonferálták a második előadót, egy nagy hópehely díszítette pulóvert viselő férfit. A referensnek angol neve volt, ám a reményt, hogy angolul fog beszélni, már az első mondatok elnyelték, amelyekben ott úszkáltak a régi kebelbarátok, a „kafkaeskul” és a „groteskul”.

Georg Horvathnak mennie kellett. Továbbra is tartott ugyan attól, hogy a törpe a hatalmas kulcsoskulccsal elállhatja az útját, s ő az így kitörő botrányban lelepleződik mint betolakodó, de még ez is kívánatosabbnak tűnt számára, mint hogy még több idejét fecsérje el e tudósok számára érthetetlen beszédeire.

A hópehely befejezte az előadását, mindenki tapsolt, beleértve Georg Horvathot, aki elhagyni készülvén a termet, fölállt a helyéről, amit azonban a pulóveres és pullunderes férfiak a lelkesedés jeleként értelmeztek, és ők is felálltak. Zajos ünneplés tört ki, így Georg Horvathnak maradnia kellett még egy kicsit, tapskarmesterként elhagyni a tapshelyet, erről szó sem lehetett, immár felelős volt a tetszésnyilvánítás intenzitásáért, és egyébként sem lehetett gyakori eset, hogy egy – feltehetőleg – irodalomtudományi konferencián *standing ovation*-t lehessen megélni. A hópehely maga is ingadozni látszott, meghajoljon-e vagy átadja a helyét az utána következőnek? Ám ekkor már elült a taps, Georg Horvath céltudatosan a kijárat felé trappolt, amely egyáltalán nem volt bezárva, s a törpének sem volt sehol nyoma.

Az ajtón kilépve Georg Horvath az előcsarnok helyett a tárgyalóhelyiségbe érkezett. „Á, hát itt van”, üdvözölte Walter úr. A szerződés alá volt írva. A kollégák ránevettek a söröspoharaikra. Georg Horvath a büféasztalról megevett két fél szőlőfürtöt sajtoskenyéren.

Másnap utazás a reptérre a fényfüzérés taxiban. „Tulajdonképpen ezt akartam elmesélni”, mondja Georg Horwath. Kéken, sárgán és pirosan vi-

lágítottak a kis izzók; a fűzér a fejtámlák köré is oda volt tekerve. A sofőr halkán újra meg újra elénekelte az *I will always love you* refrénjét.

Ali fütyüli a dallamot, Georg Horvath nevetve csóválja a fejét és azt mondja: „Örület”.

A taxisnak nem volt fontos, hogy a leggyorsabb utat válassza; már két autópálya-bejárat mellett is elhajtottak. A kék-sárga-piros levegőben megpörkölődött műanyag szaga meg valami dohos szag terjengett, amelyet, miként attól Georg Horvath tartott, a birkabőr árasztott, amelyen a sofőr ült.

Mindez korántsem lett volna annyira vészes – Horvathnak a legkevésbé sem volt sürgős visszaérkeznie Brémába –, ha von Sannen úr és Walter úr nem beszéltek volna már reggeli óta egyfolytában az előző esti meccsről. Hogy miért Whitney Houston, miért a fényfüzerek a taxiban, és miért nem lehet még csak ki sem mosni a birkabőrt, mindezt Georg Horvath nem értette. A sportra vonatkozó véleménycserét ellenben teljességgel, s ezt épp ezért felháborítóan unalmasnak találta, és minden egyébnél utálatosabbnak, amivel csak a Bukarest külvárosaiban való össze-vissza furikázásuk szolgált.

Végül az okostelefonja jelezte, hogy pár perce még távolodnak is a repülőtértől, s ez azért már túl sok volt neki. Georg Horvath megbökdöste a taxis hátát, és kopogott maga mellett az autó ajtaján, s abban a pillanatban udvariatlannak érezte magát, és helytelennek, amit tesz. Nem volt az a típus, aki másoknak bármely testtáját megkopogtatná, mivel nem olyan ember volt, aki saját magán kívül bárkivel szemben is elveszítette volna a türelmét.

A taxis belenézett a visszapillantó tükörbe. Georg Horvath rámutatott az okostelefonjára, és a szándékoltnál hangosabban azt kiáltotta: „Airport! Airport! This is wrong, we are wrong!” Buzgalma láttán kollégái szégyenkezve elhallgattak, ami tetszett Georg Horvathnak: a fölény, amely abban áll, hogy valakik szégyenkezésének a kiváltói vagyunk.

A sofőr bólintott, és a következő kereszteződésben balra kanyarodott, Georg Horvath úgy vélte, a térkép szerint a jobb lett volna a jó irány, úgyhogy nagy lendülettel előrehajolt a két első ülés között, és hozzávágta a jól borotvált archoz az a két román szót, amely a rendelkezésére állt:

„Groteskul!”, kiáltotta, s a következő pillanatban, immár győzelme biztos tudatában: „Kafkaeskul!”

A taxis tekintete elsötétült ráncba szaladt homloka alatt. Gyorsított; a sebesség az üléshez préselte Georg Horvathot, sívítva csikorogtak a gumik az U-kanyarnál. Néhány vakmerő előzési manőverrel és ignorált piros lámpával később megérkeztek a repülőtérre.

Georg Horvath túl sok borraivalót adott, ahogyan az éttermekben szokta, amikor nem volt megelegedve a kiszolgálással, ám érzése szerint kitette a személyzetet saját nonverbális kritikájának.

Georg Horvath telefonja rezeg – brazil számról jövő hívás. Valamikor abbamarad a rezgés. Georg Horvath végighúzza egypárszor az ujját a képernyőn, megköszörüli a torkát és olvasni kezd:⁵

Megparancsoltam, hozzák elő az istállóból a lovamat. A szolga nem értett. Magam mentem az istállóba, fölnyergeltem a lovam és nyeregbe szálltam. Távolból trombitahangot hallottam, megkérdeztem a szolgát, mit jelent. Nem tudott semmit, nem is hallott semmit. A kapuban feltartóztatott, és megkérdezte: „Hová lovagolsz, uram?” „Nem tudom”, mondtam, „csak el innen, csak el innen. Mindegyre el innen, csak így érkezhetek el a célohoz.” „Ismered tehát a célokat?” kérdezte. „Igen”, feleltem, „hiszen mondtam: »El innen«, ez a célo”. „Ennivalót se viszel magaddal”, mondta. „Nincs rá szükségem”, mondtam én, »ez az út olyan hosszú, hogy éhen halok, ha nem kapok valamit útközben. Nincs az az útravaló, amely megmenthetne. Ez, szerencsére, igazán roppant nagy út.”

Georg Horvath rápillant a sofőrjére. Ali szinte hangtalanul füttyöl maga elé. Georg Horvathnak ez tetszik: hogy ebben a pillanatban itt ez a dallam, csak kettejüknek, Alinak és neki.

„A vicc”, mondja Georg Horvath, „a vicc az, hogy a »kafkaeskul« és a »groteskul« főnevesített szavak. Ezt akkor nem tudtam. Féktelen dühömben egy román taxiban azt ordítottam: »A groteszk!« És: »A kafkai!«”

Ali így szól: „Taszkroteszk.”⁶ Ali vigyorog.

Egy kukásautó mögött haladnak. Két fényvisszaverő-mellényes férfi kapaszkodik a fogantyúba a kocsí hátulján. A kukáskocsi veszélyesen robot lefelé a szerpentineken.

„This is crazy”, mondja Georg Horvath, „They will fall and they will die.”

„No”, mondja Ali. „Si.”

Ali egy dalocskát füttyöl. Georg Horvath oldalról mustálja őt. Georg Horvath a nem megfelelő ember a megfelelő autóban.

Ali: „One day. All die.” És a gázpedálra tapos.

TATÁR SÁNDOR FORDÍTÁSA

⁵ A Georg Horvath által beérkezett üzenetként fölolvastott dőltbetűs szöveg Franz Kafka *Aufbruch* (Útrakelés) című prózája. A hűség kedvéért helyenként változtattam Tandori Dezső fordításán. [A ford.]

⁶ Ali a maga kiejtésével megismétli a Horvathtól hallott szót: *Das Grotleske* → *Taszkroteske*. [A ford.]

ARANY JÁNOS SZÉPIRODALMI ÉS ESSZÉPÁLYÁZAT

A Szépirodák Társasága és a 2000 *Irodalmi és Társadalmi havi lap* pályázatot ír ki Arany János bicentenáriumának tiszteletére.

Pályázni lehet *publikálatlan* irodalmi esszékkel és szépirodalmi alkotásokkal.

I. Esszétémák

1) *Arany János írói bátorsága*

A magyar irodalom forradalmár-politizáló szemléletében többször fogalmazódott meg bírálat Arany politikai szerepéről – legelősebben talán Ady Endre részéről; a harmincas években nagy vita volt Móricz és Kosztolányi között e kérdésben; a hetvenes években pedig Eörsi István újra erőteljes bírálattal illette a szerzőt. Kérdésünk: mit gondolhatunk ma e probléma kapcsán.

2) *Az eposz/elbeszélő költemény műfajának mai jelenléte*

Az utóbbi egy-két évtizedben meglepő módon és nem kis mértékben megszorodtak a verses elbeszélő költemények (Juhász Ferenctől Szálinger Balázsig); e műfaji különlegességnek szerepéről és súlyáról szeretnénk többet, mind műfajelméleti, mind történeti szempontból megtudni.

3) *Arany és a magyar irodalom ironikus-humoros vonulata*

Németh László nagyon elterjedt, nagyhatású véleménye szerint a tragikus magyar „sorsirodalomtól” távol áll a humor és irónia kategóriája, s a magyar irodalomnak minden ízében súlyosnak, mélynek és komoly-nak kellene lennie. Vajon hogyan állja ki e vélemény a történetiség próbáját (pl. Arany életművében), s hogyan viszonyuljunk egy ilyen véleményhez az utóbbi évtizedek erőteljesen ironikus irodalmiságának olvasta után?

4) *Mit tehetnek az írói barátságok és szövetségek?*

Az Arany–Petőfi írói barátság kapcsán kétféle megítélés tapasztalható a közvélekedésben: a barátság mindenben segít és kibontakozásra serkent – valamint: a barátság sokban akadályozza is az önálló eredetiség térnyerését. Vajon hogyan működnek az irodalom történetében és jelenében a nagy barátságok – segítőleg vagy gátlólag?

Az esszék terjedelme 20–25 000 leütés között legyen.

II. Szépirodalmi alkotások – versben vagy prózában

Olyan irodalmi műveket várnánk el, melyek nem a hódoló ódák emelkedett hangnemével, hanem a parafrázisok, imitációk és paródiák gesztusával közelítenék meg az egyik legnagyobb magyar humorista költőnek tevékenységét.

A pályázatok beadása határideje:

2018. január 3. szerda éjfélig

Érdeklődni és a pályaműveket beküldeni ezen a címen lehet:

ketezer.palyazat@gmail.com

Egy pályázó csak egy pályaművet nyújthat be.

Pályázatok díjazása a két kategóriában:

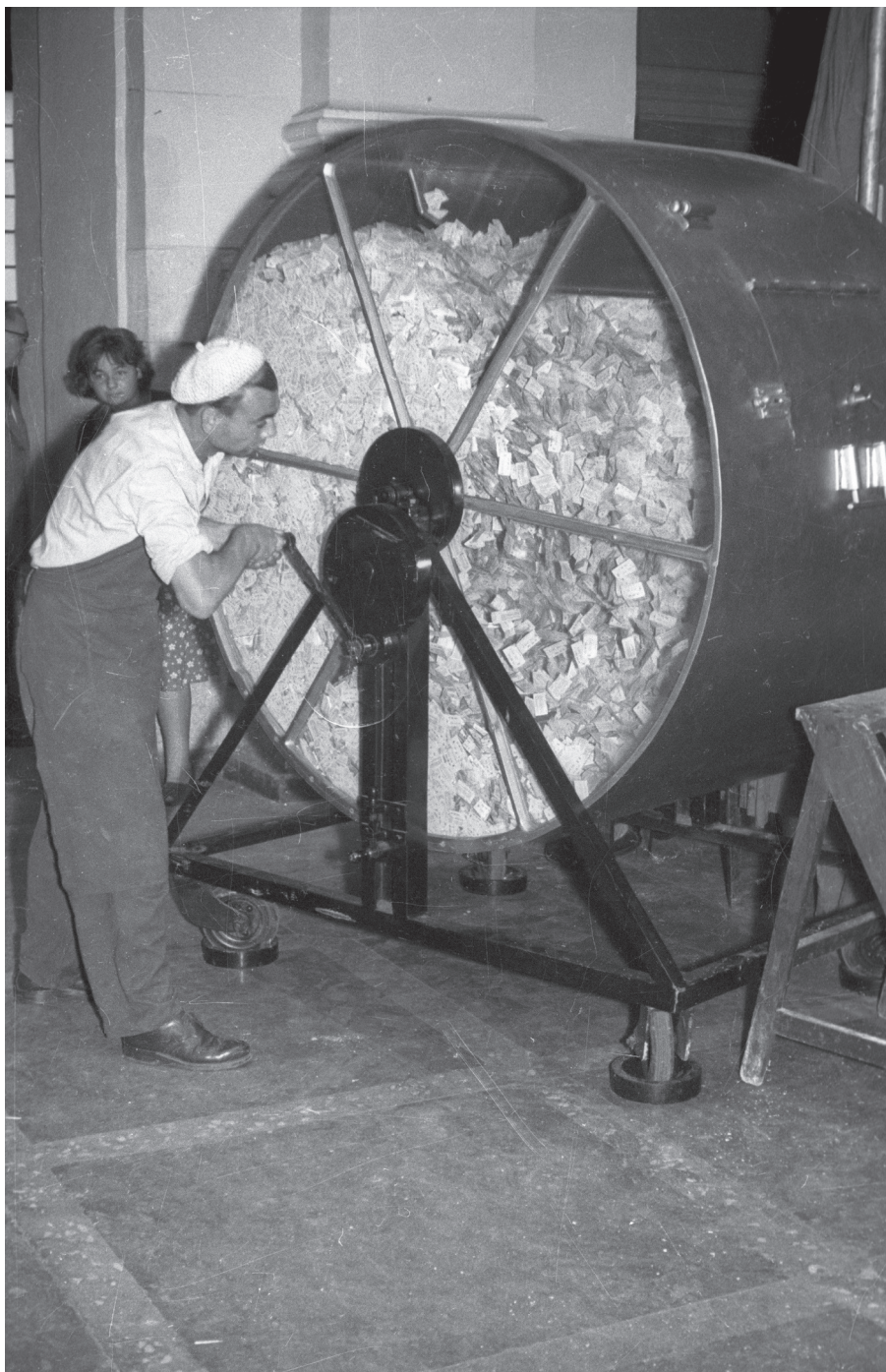
I. díj: 200 000 Ft – 200 000 Ft

II. díj: 150 000 Ft – 150 000 Ft

III. díj: 100 000 Ft – 100 000 Ft

A pályázatok elbírálásában a Szépírók Társasága és a 2000 delegáltjai vesznek részt.

Eredményhirdetés 2018 februárjában, a Szépírók Társasága Arany-emplénapján. A legjobb, díjazott pályaműveket a 2000 fogja közölni.

© Fortepan, FSZEK Budapest Gyűjtemény, Sándor György, 1957, szerencskerék

Ismerős idegen tanítások

Húsz éve foglalkozom hivatásos módon (nem igazán jelentős egyetemi fizetésért) a 19. századi magyar irodalom történetével; arra gondoltam, megpróbálom összefoglalni, milyennek is látom ezt az irodalmat. Mindezekelőtt: valószínűleg nem nagyon látom másnak, mint más 19. századi kutató irodalomtörténészek; amit tudok ezen időszakról, tőlük tudom, vagy olyan művekből, amelyeket ők is olvastak, én is. A gondolkodás társas tevékenység; a 19. század magyar irodalmáról csak ezt kutató – személyesen ismert vagy ismeretlen – kollégáimmal együtt tudok gondolkodni. Valamilyest azonban bizonyára másként látom közös tárgyunkat, vagy legalábbis másként beszélek róla – s ezzel így volnának a többiek is. E két évtized számomra úgy alakult, hogy ugyan folytonosan tanítottam 19. századi szövegeket, ám csak ritkán írtam róluk; előbb az irodalomtörténet-írás módszertani-elméleti kérdései nyűgözték

le a figyelmemet, utóbb a politikai nyelvek története; szépirodalmi alkotások írásos értelmezésére nem maradt időm, holott szóban mást se tettem húsz éven át, hétről-hétre. S a kis léptékű megközelítés és az egyedi műértelmezés iránti előszeretetem miatt nem is igen gondolkodtam az egészen – vagy óvatosabban fogalmazva: a 19. századi irodalom olvasásának általános tapasztalatain. Most viszont épp erre teszek kísérletet, egyszerűen azért, mert eltelt húsz év, és tudni szeretném, mire jutottam.

Ahhoz a generációhoz tartozom, amelynek az irodalomtudományos neveltetése (a nyolcvanas évek elején-közepén) a „nyitott mű”, a „teremtett világ”, a „lehetséges világok” teóriáinak a jegyében zajlott. Az irodalmi szövegek „szükségszerű többértelműségéről” és „önfenntartó jellegükről” beszéltek és írtak az én igazi tanárain, akik nem feltétlenül voltak azonosak az egyetemi oktatóimmal, s akiknek többségét szemé-

lyesen nem is ismertem. Akkoriban olyasféle irodalomtudományos eszmék hozták lázba az elsőéves bölcsészeket, mint Gerard Genette tézise az elődök életművét visszamenőlegesen módosító utódokról, vagy Siegfried Schmidt mondata, miszerint az irodalmi szöveg „úgyszólván első szavával megszünteti a tapasztalati élet világát, és *pusztán nyelvi eszközökkel* egy közvetlen pragmatikai kötöttségektől mentes térben egy sajátos értelmű világot állít elő”, amelyben csak mint zálogtárgyak merülnek fel a tapasztalati élet elemei. Talán ma már nem is értjük, mit ígértek végső soron ezek az irodalomtudományos eszmék: az olvasásban (interpretálásban) megnyilvánuló szabadságot. Én ezt tanultam, és nem is kívánom elfelejteni, noha úgy sejttem, jóval többet ígértek e tézisek, mint amit az olvasás valaha is teljesíteni tud.

Am ha úgy véljük, hogy az irodalmi szövegek szükségszerűen többértelműek, akkor rossz szemmel fogjuk nézni mindazon alkotásokat, amelyek pedig mintha egyértelműségre törekedtek volna, s mindazon interpretációkat is, amelyek egy-egy alkotás egységes értelme mellett érveltek. Ha „az irodalmi mű szövege önfenntartó”, s „megértéséhez nem kell valamely szövegen kívüli helyzet újraalkotásához folyamodni”, akkor kétségeink lesznek minden olyan alkotással szemben, amely valamely szövegen kívüli helyzet meg-

értésére próbál bennünket rávenni, s talán az olyan alkotásokkal szemben is, amelyek megértése, sajnos, nemigen sikerül „valamely szövegen kívüli helyzet újraalkotása” nélkül. S mivel régi szövegek befogadásakor elég sokszor rákényszerül az ember, hogy a megértésük érdekében „újraalkosson valamely szövegen kívüli helyzetet” (vagy ráhagyatkozzon mások ilyesféle újraalkotásaira), az lehet a benyomásunk, hogy azokat a lelkesítő irodalomtudományos eszméket, amelyek az ifjúkoromat kitöltötték, főképpen a modern irodalom értelmezésére (sőt, a modern irodalom kiváló műveinek értelmezésére) találták ki, s csak korlátozottan vagy módosításokkal alkalmazhatók régebbi (vagy másodrendű) írásművekre.

De ez az ellenvetés akkoriban, azt hiszem, nem jutott eszembe. Irodalomtudományos olvasmányaim arra neveltek, s még inkább, arra neveltük egymást irodalmár barátaimmal, hogy gyanakodjunk, ha egyértelműséget látunk, és örvendjünk, ha többértelműséget. A szemünkben a legrosszabb, amit az irodalmi mű elkövethetett, a célzatosság volt (függetlenül attól, hogy rokon- vagy ellenszenvesnek találtuk morális, politikai, vallási vagy másféle célját); a legrosszabb, amit az irodalmi mű értelmezése elkövethetett, „a jelentés rögzítése” volt – csak, sajnos, nehéz volt megállni, hogy ne írja le

az ember, ha mégis kitalált valamely műről valamilyen összefüggő értelmezést. Így hát leírta, s minél összefüggőbb volt az interpretációja, annál biztosabb lehetett abban, hogy a többiek azt mondják majd: „rövidre zárta”. S ennél csak egy fokkal volt kisebb hiba, ha valaki „szövegen kívüli” dolgokra utalt valamely szöveg értelmezése közben. Velem, bizony, sokszor megesett ez is, az is. S azért meséltem el most ifjúkorom irodalomtudományos nevelődésének történetét, mert talán megmagyarázza, miért tartott húsz évig, hogy levonjam azokat a következtetéseket a 19. századi magyar irodalom olvasása nyomán, amelyeket alább elsorolok.

A fejtegetés, amelybe belekezek, Edgar Wind *Művészet és anarchia* című könyve olvasása közben ötlött fel bennem. Hat részes előadásorozatának IV., „Félelem a tudástól” című fejezete azt taglalja, hogy léteznek alkotókban és befogadókban egyaránt valamifajta félelem a művészi alkotásban érvényesülő tudástól, amelyről feltételezik, hogy gyengíti, kevésbé értékessé teszi a művet. „Új-fajta félelem ez, amely – ha jól sejtem – a romantikát megelőzően nem létezett. Jó százötven éve azonban olyan erővel hatja át művészetszemléletünket, hogy ma már filozófiailag és irodalmilag megalapozott alapigazságnak tartjuk” – írta Wind 1963-ban.

Talán pontosabb, teszem már hozzá én a német-angol művészettörténetész kijelentéseire, ha nem a „tudástól való félelemről”, hanem inkább a tanítástól-tanulástól való idegenkedésről beszélünk. A modern irodalomon edződött olvasó, mindannyian tudjuk, idegenkedik a tanító jellegű művektől, műfajoktól, diszkurzusoktól, formáktól, és nem azért fordul az egyes alkotásokhoz, mert tanulni kíván tőlük vagy belőlük.

A 19. századi magyar irodalomban azonban se szeri, se száma azon műveknek, műfajoknak, diszkurzusoknak, formáknak, amelyeket tanítások közvetítésére igyekeztek használni, s amelyeket, úgy sejtem, tanulási céllal olvastak, vagy hallgattak egykori befogadóik. Kanonikus szemszögből nézve (tehát a jelen kultúrájának szempontjait és érdekeit érvényesítve, a jelenhez vezető lépcsőket, a jelen múltját keresve) mindezek a tanítással-tanulással „szennyezett” írásművek vagy érdektelenek, másod- vagy sokadrangúak, vagy értelmezői megmentésre szorulnak: olyan „modernné olvasásra”, amely valamely, a jelenben is érvényes szempont, keret vagy fogalomkészlet révén képes a ma számára is érdekessé tenni az egykori alkotásokat, s elfelejtetni velünk bosszantó tanítási ambícióikat. Ha azonban történeti érdeklődéssel közelítünk hozzájuk, azaz arra vagyunk kíváncsiak, milyen kulturális előfeltételei

voltak a megalkotottságuknak, hogyan értették vagy érthették, mire és hogyan használták őket megírásuk vagy korai befogadásuk idején, akkor fel kell függesztenünk a tanítással szembeni averzióinkat: kíváncsi-nak kell lennünk a kultúrára, amelyben másfajta *helyi tudás* áramlott, mint a miénkben.

A 19. századi magyar irodalmat olyan kultúrának látom, amelyben az irodalmi, azon belül a költészeti (ma úgy mondanánk: szépirodalmi) művek többségének megalkotása és befogadása a tanítás–tanulás modellje köré szerveződött. Amikor tanításról, tanulásról beszélek, elsősorban nem ismeretek közlésére gondolok (noha készültek ilyen írásművek is), hanem köz- és magánérzelmeik, életvezetési és morális elvek, társas viselkedési normák, a világ rendjére vonatkozó állítások, politikai tanok tanítására és tanulására. Noha tudom, hogy ennek a 19. században, a romantika után másként kellene lennie, mégis, úgy látom, sokkal erősebb a didaktikus, a példázatos, az allegorikus – vagy általánosan fogalmazva: a célzatos – összetevő jelenléte az akkori irodalomban, mint amennyit a bevett fejlődéstörténeti elbeszélés megengedne. S nemcsak a másod- és sokadrangú alkotásokban, hanem a kanonikus művek többségében is. Persze, csak a többségében;

a kisebbségében – például a *Délsziget*, a *Bolond Istók*, *A szív örvényei*, *A budai rózsahegyen*, az *Utazás egy sírdomb körül*, az *Egy éj az Arany bogárban* szövegében – én legalábbis nem látom jellegadóknak a célzatosságot.

Antoine Compagnon *Az elmélet démona* című könyvéből idézem a jól ismert állítást: a 18. század közepétől a korábbi miméziselvű helyett az irodalom új meghatározása került előtérbe, amely a szépre helyezte a hangsúlyt (azaz nem a szép, jó, igaz hármasságára), „s úgy jelent meg, mint aminek célja önmagában van. Ettől fogva a művészet és az irodalom csak önmagára utal vissza”. Mindnyájan tudjuk, hogy mindez nem igaz a 19. századi magyar irodalomra. A szövegek döntő többségét nem az esztétikai autonómia jegyében írták, hanem etikai, politikai, nevelési, közösségi, mindenekelőtt: nemzetépítési célok kandikálnak ki belőlük, és e céljaik latolgatása nélkül nemigen lehet sikeres a történeti interpretációjuk. Valószínűleg az utolsóként említett cél, a nemzetépítés munkájában való részvétel befolyásolta a legmarkánsabban a 19. század irodalmi szövegegyüttesét. Az akkori irodalmi szereplők nagy része, azt hiszem, politikai cselekvésnek is tekintette az irodalmi termelést és fogyasztást, s ez a kijelentés nemcsak a hazafias ódákra volt érvényes, hanem a szerelmi dalokra is, nemcsak a bevett műfajokra, hanem

a ponyva műfajaira is, s nemcsak a szövegek témáját befolyásolta, de sokszor a formáját, akár a verselés megválasztását is.

Sokféle nagyszerű leírás áll a rendelkezésünkre a 18. század második felében, 19. század elején az európai irodalomban, kultúrában végbement „nagy átalakulás”-ról; vannak, akik „a retorika romantikus elpusztításaként” értelmezik, mások „a modern kultúra átfogó szubjektív fordulatáról” beszélnek, megint mások a miméziselvű, hatásközpontú irodalomeszmény eltűnéséről és a költészet „expresszív-romantikus paradigmájának” a felemelkedéséről. Ha e „nagy átalakulás” felől pillantunk a 19. századi magyar irodalomra, azt hiszem, azt kell mondanunk, hogy végbement ugyan a magyar kultúrában is e folyamat (amelynek a leírása a nyugati centrum irodalmain alapul), de késve, lassabban, részlegesen, egyenetlenül, ellentmondásosan, eltérő eredményekhez jutva. Úgy gondolom például, hogy a 19. századi magyar irodalomnak a legnagyobb teljesítményeként számon tartott életműve, Arany Jánosé, e „nagy átalakulás”-ra adott adaptív, kreatív, ellenzéki válasz, alternatíva-keresés volt, s ugyanezt gondolom a század legnagyobb kanonikus hatást kiváltó kritikus életművéről, a Gyulai Páléről is.

Nem valamiféle irodalmi modernizációs elméleti keretet szeretnék

ácsolni, s egyfajta megkésettésteóriával előállni; dehog. Kerülni szoktam a fejlődéstörténeti elbeszéléseket, megfontolandónak tartom a posztkolonialista szempontok Közép-Kelet-Európa kultúráira való alkalmazását, s a hipotéziselvűség jegyében igyekszem eljárni most is. Az olyasféle általános kereteket, mint a „nagy átalakulásé”, nem már eleve elfogadott tézisnek, hanem hipotézisnek tekintem – nem igazságnak, hanem vizsgálati szerszámnak –, amely érdekes és talán termékeny perspektívát bocsát a rendelkezésünkre egy-egy konkrét esetben. Úgy sejtem, hogy Compagnon fent idézett kijelentése a nyugati centrum irodalmaira sem áll, mert valójában nem történeti, hanem kanonikus megállapítás. Metaforikusan szólva: csak a mostani állandó kiállítás koncepciójára igaz, ám úgy sejtem, kevéssé illik a raktárakban porosodó számtalan műre. Ő maga is írja, hogy az irodalomnak az új (öncélú) meghatározása a közvéleményt nemigen érdekelte: a közvélemény szemében az irodalom ma is mimetikus. Úgy látszik, az irodalom új meghatározása csak a művek és befogadók szűk körében volt érvényes – igaz, ez a szűk kör döntő fontosságú volt a nyugati irodalom későbbi története szempontjából.

Amikor azt mondom, hogy a 19. század magyar irodalmában meghatározó volt a tanítás–tanulás modellje, nem a régiségbe akarom áttolni.

A 20. századi irodalomban is, a 21. században is sok-sok mű készült, amelyben érvényesült ez a modell. Az utóbbi egy-két évtized világirodalmából rendkívül nagyra becsülöm John Coetzee prózairói és Czesław Miłosz költői életművét: mindkettő kötődik a tanítás modelljéhez. E modellt hajlamos vagyok valamilyen változó állandónak tekinteni, amely némelykor, némely helyen teljesen, máskor és máshol csak részlegesen vagy alig terjed ki az irodalmi nevezhető termelés egészére. Az irodalom olyan hagyomány, amely – más lehetőségek mellett – magában foglalja a tanítás lehetőségét is. Legtágabb keretként, azt hiszem, elfogadom Hernádi Pál evolúciós elméletét, amely azt hangsúlyozza, hogy az irodalom és a különféle protoirodalmi formák az emberi önzés korlátozását és az együttműködési készség növelését szolgálják a biológiai és kulturális koevolúció során. „Az irodalmi világalkotás igencsak hatékonyan bizonyult a rosszakaratra és a potyázásra való önző hajlammunk korlátozásában” – írja derűlatoan az amerikai professzor, mintegy visszatérve ezzel a poézis eredetére vonatkozó antik szövegekhez, amelyek – mint például Lucretius *A természetről* írott csodálatos tanköltevénye – úgyszintén a költészet civilizáló funkcióját hangsúlyozták. A tanítás–tanulás modell ebben a tág keretben nyeri el igazi értelmét.

De visszatérek e sok pontosítás, elhatárolás után a tárgyamhoz. Mint ismeretes, a 19. század jórésében elfogadottnak számított a műfajok négy műnembe sorolása, amelyben a ma használt háromhoz negyediként a didaktika csatlakozott (a 18. század közepe, Batteux óta). Arany János az 1850-es években, nagykorósi tanárként, *Széptani jegyzetei* tanúsága szerint, ezt a felosztást követte. A didaktika műneme és műfajai tehát legitim alkotási ágazatoknak minősültek legalábbis a század első kétharmadában, háromnegyedében. Arany *Fiamnak* című költeménye 1850-es: azt hiszem, a didaktika műnemébe tartozik. Gyulai legjobb verses szatírái (a *Széchenyieskedők* és *A népszerűség*) az 1860-as években íródtak, Tompa legjobb allegóriái (például az *Új Simeon*) úgyszintén – ezek is didaktikai műfajok. Csetri Lajos annak idején nagyszerű Berzsenyi-könyvében tömören összefoglalta, hogyan járult hozzá a didaktika műnemének bevezetése a líra önállóságának felismeréséhez, majd a romantikus műnemi hármasság uralma hogyan taszította ki, leértékelve, a tanköltészetet a poétikai rendszerből. Lehetséges, teszem már hozzá én, hogy e maradandó kitasztás-leértékelés okozza, hogy Berzsenyi episztoláit nem épp oly rangon kezeljük, mint ódaköltészetét.

Ám a 19. századi magyar irodalomban nem csupán a didaktika

műfajaiban alkotók dolgoztak tanító késztetésekkel. Szegedy-Maszák Mihály *Az irodalmi mű alaktani hatásméletéről* írva öt epikai műfajcsoportot különböztetett meg: a mesét, a regényt, a vallomást, a példázatot és a románcot, hozzátéve, hogy a konkrét műveket általában több műfaj eljárásainak a kombinációja formálja, a felsorolt öt műfaj egyike vagy másika „legfeljebb uralkodó tendenciaként” érvényesül egy-egy szövegben. „A *Madame Bovary*ban a regény, A *karthauziban* a vallomás, a *Gulliver utazásaiban* a példázat, az *Adolphe*ban a románcos jelleg a meghatározó minőség.” Úgy sejtem, sok-sok 19. századi magyar epikai alkotásban a példázatos jelleg az uralkodó. Még az elbeszéléstechnikai értelemben talán legbonyolultabb szerkezetű 19. századi műben, a *Ködképek a kedélyláthatárán* című Kemény-beszélyfüzérben is, mint Neumer Katalin megfigyelte, példázatosak az elbeszélte történetek. A példázat a Mikszáth-elbeszélések alapformája: a *Jó palócok* rajzainak, novelláinak többsége éppúgy példázatos jellegű, mint legjobb kisregény-méretű elbeszélései (*A fekete kakas; Prakovszky, a siket kovács; A fekete fogat*).

Annyira roszhíriűek lettek az elmúlt évtizedek irodalomértelmezésében a kulcsfogalmaim (a didaktika, a példázat, az allegória), hogy kénytelen vagyok kissé újrafogalmazni őket, hogy megint rendelkez-

zenek valamelyes megvilágító erővel. A példázat alaktani szempontból olyan epikai kisforma, amelynek a szereplői nem valószerű jellemek, hanem inkább eszmék vagy magatartásfajták képviselői, megint csak Szegedy-Maszákot idézve: valamely „általános szabály esetei”; a cselekményének a „mélyszerkezete [pedig] logikai következtetéshez hasonlít”. S hogyan működik a példázat? Induljunk ki abból az állításból, hogy minden példázat „visszaemlékszik” (vagy mi, olvasói emlékszünk vissza) kisebb vagy nagyobb mértékben műfaj történetének legtekintélyesebb darabjaira, a bibliai példabeszédekre. Az alaktani leíráshoz érdemes lehet hozzáillesztenünk a bibliai hermeneutika tanulságait; a kalauzom Hans Weder *Bibliai és irodalmi hermeneutika* című tanulmánya lesz.

A bibliai példázat Isten országának a bemutatási módja, írja a svájci professzor. De nem leírása, hanem performatív, cselekvő nyelvhasználat. „A példázat nem az Isten országaról szóló elméleteket gyárt, hanem kapcsolatot teremt Isten országa és a hallgató között. Ha a példázat elér csattanójához, és ha az adott elbeszélés stratégiája sikeresen működik, akkor a közönségben – legalábbis egy pillanatra – kialakul valamilyen állásfoglalás Isten országával kapcsolatban. Isten országa legalább egy kis időre életüket meghatározó valósággá válik.” Weder hangsúlyozza,

hogy a bibliai példázat ugyan új látásmódot, az Istenét bocsátja a hallgató rendelkezésére, de nem tünteti el az ember közönséges szemszögét. Olyan eljárásokat alkalmaz, amelyek lehetővé teszik a választás szabadságát a hallgató számára. Azt feltételezem, hogy a nem bibliai példázatok szerkezete és ideális hatása analóg ezzel. Nem valamely általános (erkölcsi, kozmológiai stb.) szabály vagy norma kifejtése vagy igazolása, hanem olyan elbeszélés, amely által a befogadó kapcsolatot teremthet a szabályok vagy normák világával, s az életében, ha csak kis időre is, jelenlévővé válik a szabályok valósága, oly módon, hogy nem tűnik el közönséges szemszöge sem.

Az allegória hasonló módon leértékelődött a 18. századot követően, s noha az utóbbi évtizedekben az elméleti felértékelése már többször megtörtént, ezekből az erőfeszítésekből nem következett, hogy olvasóként jobban kedvelnénk, mint korábban. Ahogyan a példázat, az allegória is vezeti az olvasóját, igyekszik megmutatni értelmezésének az irányát, így e fogalmak nemcsak alkotási, hanem befogadási módot is jelölnek. Röviden: az allegóriaalkotás implikálási, az allegorikus befogadás explikálási feladat. Emlékszem, mennyire meglepődtem, amikor a Világirodalmi Lexikon allegória-szócikkéből arról

értesültem, hogy Goethe *A varázslóinas* című költeménye a francia forradalomról szóló politikai allegória. A szócikk szerint „a korabeli olvasó elérte a célzást”. Ahhoz, hogy e költeményt allegóriaként értem, vagy a történelmi-kulturális ismereteim hiányoztak, vagy a kulturálisan kondicionált allegóriaészlelési készségem állt túl alacsony fokon.

Northrop Frye szemléletes képe szerint az egyes alkotásokat elhelyezhetjük az allegorikusság csúszó skáláján, amelynek az egyik végén az allegorikusság nulla foka található, a másikon pedig a teljes, folytonos allegóriák. Azt a feltevést fogalmaznám meg, hogy Frye csúszó skálájának az egyik vége felé „vékonyodik”, a másik felé „vastagszik” a jelentés, s ez nagyrészt a metaforikusság szövegbeli szintjétől függ. Mindaddig, amíg egy történet (kép) *egészének* értelmére vonatkozó elvárásaink metonimikusak, s az ok-okozati viszonyokhoz igazodnak, alacsony az allegorikussági fok; ám ha a történet (kép) *egészének* értelmét illetően áttérünk a metaforikus olvasásra (úgy érzékeljük, hogy a szöveg áttért a metaforikus módra), akkor nő vagy nőhet az allegorikussági fok. Ennyiben az allegorikus nyomhagyás és az allegorikus nyomolvasás a sejtetés, előrejelzés narratológiai fogalmához hasonló: az utóbbiak a történet további alakulására vonatkozó elvárásainkat befolyásolják, az előbbiek a történet egészének (vagy

elkülöníthető, egyszerű részének) az értelmére vonatkozókat. Végül is a történet rendezettségi módjáról van itt szó, illetve (a befogadó felől nézve) kétféle elrendezettség érzékeléséről.

Az allegória voltaképpen a maradóktalan megértés modellje: az ideális olvasó az allegóriakészítő tükörképe; amit az utóbbi implikált a szövegbe, az előbbi azt explikálja. (Most eltekintek az allegorikus olvasás Compagnon által „kortévesztőnek” nevezett, felvilágosodás előtti fajtájától, amelynek az explikációja nem törődött az alkotó implikációjával.) Az allegória romantika utáni leértékelése ennek a megértési modellnek a kétségessé válását tükrözi: a zseninek nem lehet tükörképe az (eleve nem zseniális) olvasó. Az új modell aszimmetrikus: a zseni az egyik oldalon, az élmény a másikon (hogyan megidézzem az *Igazság és módszer* nevezetes oldalait is). Az allegória elméleti felértékelései azért sem vezetnek az olvasásmódunk megváltozásához, mert a modellt nem tudják érinteni: már nem vagyunk képesek olyanok látni az olvasást, amelybe minden jelentést a szerző szállított. Az allegória és a szimbólum 18. század utáni kezelésében (különválasztásában, szembeállításában) az előbbit valamiféle tanításként érzékeljük, míg az utóbbit nem.

Kerényi Ferenc hangsúlyozta annak idején az 1850-es évekről írva („*Szólnom kisebbség...*” Az *irodalmi*

élet az abszolutizmus korában), hogy az allegorizálás és mitizálás eljárásai milyen nagy szerepet kaptak akkoriban a magyar irodalomban. Mindez a nyilvános politikai beszélés elnyomására adott válasz volt, s egyben a vallásos szövegalkatás-szövegértés modellje felé tolta el az irodalmi alkotásokat. A szekularizáció (a társadalomban egyenlőtlenül végbemenő) folyamatának az elején egyébként is nagyobb a kulturálisan kondicionált allegóriaalkotási és -észlelési készség. Az *Egy magyar nábob*, a *Kárpáthy Zoltán*, *Az új földesúr*, az *Egy régi udvarház utolsó gazdája*, *A civilizátor*, a *Zord idő* mindegyike politikai allegória is (ha Aranynak hiszünk, *A nagyidai cigányok* is). Persze, a felsoroltak összetett, többféle műfaji eljárást, esztétikai minőséget magukban foglaló alkotások, s mai érdekességüket bizonyára egyáltalán nem az biztosítja, hogy politikai allegóriaként is olvashatók voltak. Történeti magyarázatuk azonban politikai allegóriaként is meg kell, hogy értse őket.

A *kritika anatómiájában* ezt is olvashatjuk: „Ariosto, Goethe, Ibsen, Hawthorne egy olyan *freistimmige* stílusban írtak, melyben tetszés szerint lehet felkapni vagy elejteni az allegóriát”. Úgy gondolom, ilyen *freistimmige* stílusban írták a 19. századi magyar irodalom allegorikusnak tekinthető műveinek többségét is. (Tompá allegóriái például folytonosak, Jókaiéi

általában nem.) A *Magyarország 1514-ben*, *A rajongók*, *a Buda halála*, *a Romhányi* nem allegóriák, viszont olyan irodalmi művek, amelyeket epikus formájú politikai értekezésnek is tekinthetünk, mert politikai helyzetek modellezésével, politikai alapkérdések általánosítható taglalásával is foglalkoznak. *A rajongók* értelmezésében, ha „fejedelmi tükör”-nek nézzük, arra irányíthatjuk a figyelmünket, hogyan kell viselkednie a fejedelmi hatalomnak (a kormánzatnak), ha meg akarja előzni a (vallási) rajongás okozta polgárháború kitörését. *A Romhányi* a republikánus erénynek az ifjúból férfivá válás folyamatában játszott szerepét viszi színre, megmutatva, milyen emberi helyzetekben hatékony ez az erény, s milyenekben néma.

Értekezésszerű benyomást keltenek azok a mindhárom műnembeli irodalmi művek is, amelyek a világ berendezésének a szabályszerűségeit, értelmét is vizsgálják, nem ritkán a teodíceákra emlékeztető módon, mint *Az ember tragédiája*, *Az arany ember*, *a Prakovszky*, *a siket kovács*. S nem kevés olyan szöveg is íródott a 19. században, amelyeknek végső soron etikai a tétje: arra a kérdésre kívánnak választ adni, hogy milyen a jó emberi élet? *A Mint egy alélt vándor...*, *a Visszatekintés*, Madách nagy-szerű költeménye, *a Gyermekekhez*,

A délibábok hőse, Baksay Sándor elbeszélése, *a Patak banya* egyaránt ilyen alkotás. Amikor szépirodalmi művek értekezésszerű jellegéről beszélünk, nem egyszerűen szerkezeti sajátosságra utalok (néhánykor arra is), inkább arra, hogy ezek az alkotások olyan témákat, téziseket, érveket tárgyalnak (vagy implikálnak), amelyeket vallási, etikai, politikai stb. értekezések szoktak vizsgálni, ám ezt a maguk eszközeivel teszik, a többszólamúság, az irónia, a metaforikusság olyan lehetőségeivel rendelkezve, amelyekkel értekezések nemigen szoktak. Valójában nem is értekezésnek hatnak, inkább feltételezett értekezések alternatíváinak tűnnek.

A filozófus az amerikai életben címet viselő emlékezetes esszéjében arról írt Stanley Cavell, hogy valaha a filozófiát és a költészetet vetélytársaknak tekintették, mert mindkettő gyógyítással foglalkozott. „A filozófiára, akárcsak a költészetre, úgy tekintettek, mint aminek hatalmában áll megváltoztatni az embereket, s a lelket meg tudja szabadítani a rabságból.” Mára, persze, már mindkettő rég megszabadult a lélekgyógyítás feladatától, amelyet az emberek sokkal inkább a vallástól vagy a pszichoterápiától várnak el. Ám nem érdemes elfelejteni, írta Cavell, hogy ez a vetélkedés része volt a filozófia kalandjának. Engem azok a 19. századi irodalmi művek emlékeztetnek

a költészet (szépirodalom) filozófiával való vetélkedésének a kalandjára, amelyek a világ berendezésének vagy a jó életnek a kérdéseivel igyekeztek szembenézni. A költészetet (szépirodalmat) nem kevesen tekintették akkoriban a filozófiával analóg tevékenységnek, például Gyulai Pál, akinek kivételes hatására már céloztam korábban. Azért vélte a kritikában alkalmazott esztétikai törvényeket állandóaknak, mert a költészetet „az emberi szív”, az emberi jellem, az ember viszonyai (az Istenhez, a társadalomhoz, az államhoz stb. való viszonyai) kutatásával foglalkozó antropológiai, morál- és politikafilozófiai jellegű vállalkozásnak látta, amelynek az esztétika és a kritika az ellenőrző társvállalkozása.

Horatius azt írta *Ars poeticájában*, hogy míg az ifjoknak inkább a kellemes megfogalmazás tetszik, az öregebbeknek inkább a hasznos, noha az igazán jó költői megoldás a kettő vegyítése. Bede Anna fordításában így hangzik ez a rész: „Kér az öreg had, hogy tanítás légyen szavaidban, / csak hogy a súlyos vers nem kell kényes fiainknak. / Tán az a leghelyesebb, mi gyönyörködtet, de tanít is, / édest s sóst kever, és aki hallja, okul, de örömmel.” Lehetséges, hogy egyszerűen csak azért irányul ma inkább a figyelmem a tanítás–tanulás modelljére 19. századi magyar szövegeket olvasva, mert már nem vagyok kényes ifjú, mint harminc éve,

hanem az öreg hadhoz tartozom. De talán más oka is van: módszertani oka. Azt feltételezem, hogy abban a kulturális térben (a szekularizáció, a néma olvasás, a pszichológiai ember világa előtt), amelyben a fentebb példaként említett 19. századi szövegeket készítették, olvasták vagy hallgatták, a helyi tudás része volt a példázat, az allegória, a didaxis befogadására való averziómentes készség, ezért történeti magyarázatukhoz újra kell gondolnunk e leértékelődött formákat, műfajokat és beszéd-szituációkat. S közben nem szabad elfelejtenünk, hogy e szövegek nemcsak tanítani, hanem gyönyörködtetni is kívánták olvasóikat.

Függelék: A tanítás–tanulás modell

Annak érdekében, hogy jobban megvilágítsam, miként működik egyes 19. századi magyar irodalmi művekben a tanítás–tanulás modellje, rövid verselemzést fűzök példaként az esszéhez; olyan mű elemzését, amely nemcsak működteti e modellt, de színre is viszi. Gyulai Pál *Hadnagy uram* című, először 1850-ben megjelent balladájáról rendelkezésünkre áll Kiss József alapos verselemzése, amely részletesen beszámolt például e vers „népköltészeti” mivoltáról és utóéletéről is. Gyulai költeménye, amelyet Kiss mint az első magyar

népies műballadát tárgyalt, ritmikailag, hangütésében valószínűleg népköltészeti mintát követett, az Erdélyi János gyűjtéséből ismert *Fehér Anna* című népballadát (s talán más népballadákat is); megjelenése után tíz évvel pedig bekerült Kriza János *Vadrózsák* című népköltészeti gyűjteményébe. A *Hadnagy uram* utóbb iskolai kötelező olvasmány és szavalati darab lett; az „50 éven felüliek közül ma is sokan könyv nélkül tudják”, írta a jeles filológus 1987-ben. A mai ötvenes generációról ez már nyilvánvalóan nem mondható el, noha én például tudom kívülről.

Íme a költemény:

„Hadnagy uram, hadnagy uram!”

„Mi bajod van, édes fiam?”

„Piros vér foly a mentére.”

„Ne bánd, csak az orrom vére.”

„Hadnagy uram, hadnagy uram!

El ne essék itt az útban.”

„Belé botlám egy nagy kőbe;

Szegezz szuronyt, csak előre!”

Megy a honvéd, áll a hadnagy,

Mély sebében összeroskad.

„Hadnagy uram, hadnagy uram!”

„Csak előre, édes fiam!”

Azt hiszem, mint oly sok 19. századi magyar költemény, ez is inkább a fül, mint a szem számára íródott: nem néma olvasásra, hanem felolvasásra, vagy még inkább szavalásra,

azaz hangos, közösségi befogadásra. Hiszen a tárgya közösségi: mivel 1850-ben tették közzé, s később szinte mindig 1849-es datálásával együtt jelent meg, magyar befogadónak többsége bizonyosan olyan műként ismerte fel, mint amely az 1848–49-es szabadságharcról szól. Holott szövege szerint nem arról szól, hanem egy hadnagy haláláról (magánügyről): kimetszett, kinagyított csatajelenetet látunk, amelynek minimális cselekményében megsebesül, majd összeroskad a hadnagy; a befogadó, azt hiszem, vélheti úgy, hogy a költemény utolsó sora a halála előtti utolsó megszólalása. E jelenetet többé-kevésbé a honvéd szemszögéből látjuk, mivel az ő megszólalásai arról számolnak be, amit lát: hogy a hadnagy vérzik, majd megbotlik.

A költemény erejét részben a minimalizmusának köszönheti: hogy a jelenet környezetéből mindenestől eltünteti a csatát – az ütközet zaját, a helyszínét, az emberek tömegét, az ellenséget. Nincs időjárás, nincs csapattest, nincs harcászati cél, nincsenek domborzati viszonyok, nincs lőporfüst stb. S ugyanígy, a két szereplő is minimális szereplő: nincs múltjuk, életkoruk, történetük, egymáshoz való viszonyuknak nem ismert az előtörténete. A jelenet az abszolút jelenben játszódik, valójában szinte elvont térben, ahol két férfi találkozik: az egyikük meghal, a másikuk pedig tanúja lesz a halálának.

A 19. századi filológusok persze ki-nyomozták, mely csata mely jelene-tét ábrázolja a *Hadnagy uram*: Papp Ferenc Gyulai-életrajzából meg tud-hatjuk, hogy a három versszakban a tápióbicskei csata valóságosan megtörtént esetét láthatjuk viszont; Csikány főhadnagy hősi halálának a történetét Gyulai a honvédtiszt barátaitól hallotta 1849 júniusában. Elképzelhető tehát, hogy a költe-ményt egy ideig sok olvasója e kulcs szerint olvasta. Mégis úgy vélem, a szöveg a hadnagy névtelenségéről is szól – nem Csikány főhadnagy *hírét* szerette volna megörökíteni a költe-mény. 1848–49 sok csatája egyikének a jelenetét látjuk, a sok-sok katonahalál-jelenet egyikét, amely így, névtelenségével és elvont terével, az ösz-szes jelképévé tud válni.

E költemény, első látásra, példáz-at a republikánus katonai erényről: ilyen a jó tiszt, ilyen a jó közkatona. A hadnagy, a lehető legválságosabb helyzetben, nem a magánérdekét kö-veti, hanem a közét, ami ez esetben egybeesik a katonai kötelességével. Sztoikusán viseli a sebesülését, a ha-lála közeledtét, s az utolsó megszólá-lása sem a magán-, hanem a közem-beré. A honvéd viselkedését mind-végig együttérzés hatja át, megállna segíteni, vélhetjük a hadnagy szavai-ból, de végül is megy tovább, mert ez a parancs. S a parancsnak azért kell engedelmessé válni, mert a magán-érdek fölötti közérdek testesül meg

benne. A köznek (szűkebben értve: a seregnak, tágabban értve: a hazának) az az érdeke, hogy menjen tovább, s hagyja ott a harctéren a hadnagyát. Hernádi Pál azt mondaná, gondo-lom, hogy a *Hadnagy uram* szereplői olyan emberek, akik rendkívüli mértékben bensővé tették a kultú-rájuk által szorgalmazott altruista normákat, képessé válva önnön ön-zésük meghaladására. Amit látunk e jelenetben: a civilizált viselkedés két (összehangolt) fajtája.

Ám a *Hadnagy uram* nem egyszer-űen republikánus erényekre tanít minket példázatával (még hozzá népköltészeti ritmikájú-hangütésű bal-ladában), hanem színre viszi magá-nak a példázatnak a működésmódját is: a hadnagy, miközben megsebesül és összeroskad, nemcsak kiadja utol-só parancsát, hanem tanít is. Arra tanítja a honvédet, hogyan kell viselkednie a katonának a csatában: hogy nem szabad félnie, nem szabad törődnie a halállal, se a máséval, se a magáéval, hogy a kötelességével kell törődnie, a parancshoz kell ragasz-kodnia. Elsősorban nem a szavaival tanítja ezt a hadnagy, hanem a visel-kedésével. Nem valamilyen tant fejt ki, hanem cselekszik: példát mutat. A honvéd e jelenet alatt megtanul-ja, milyen a jó katona: megy tovább, mert ez a parancs, s talán azért is, mert megértette, mire tanította őt a példá-jával a tiszt. Együttérzése megmarad (erről szól a harmadik versszak); nem

azt tanította a hadnagy, hogy vesse ki magából az együttérzést, hanem csak azt, hogy ne féljen, hajtsa végre a parancsot. A költemény így válhat egyszerre a katonai hősiesség és a civil együttérzés alkotásává.

Tanítás–tanulás modell: úgy sejttem, e kifejezésről az iskolai szituáció jut az eszünkbe, holott a modell alaphelyzete a szülő–gyerek viszony. A szülő–gyerek (a mi költeményünk esetében az apa–fiú) viszony szolgál mintaként minden tanítási helyzet számára: az idősebb tanítja a fiatalabbat, a jártasabb a járatlant. „Mi bajod van, édes fiam?” – szól a hadnagy a honvédhez. Talán azért nevezi „édes fiam”-nak, mert idősebb ember, mint a katonája; talán azért, mert a fiainak tekinti a katonáit, akár idősebb náluk, akár nem. Ő a parancsnokuk, tehát itt, a hadseregben, az apjuk kell legyen; óvnia kell őket és parancsolnia nekik. Az a katonai kifejezés, hogy „rangidős”, épp ezt fejezi ki: nem a fizikai értelemben vett életkor számít, hanem a jártasság, amely a rangfokozatban fejeződik ki. A hadnagy biztosan jártasabb a katonáskodásban, mint a honvéd – s még ha nem is volna így: biztosan úgy kell tennie, mintha jártasabb volna, s a katonáinak ezt el kell fogadniuk. A tanítás–tanulás modellhez hozzátartozik a tanító autoritása, és ennek elfogadása. Ám hozzátartozik a sze-

retetteljes viszony is, amely az „édes fiam” megszólításban testesül meg.

A költemény párbeszédének tegezési-magázási viszonyai is ezt a hierarchikus, ám bensőséges viszonyt állítják elénk. A honvéd magázza a hadnagyot, a tiszt tegezi a katonát, mint ahogy (magyarul legalábbis) magázták akkoriban a gyerekek a szüleiket, a szülők pedig tegezték a gyerekeiket, s ennek mintájára magázták a fiatalabbak az idősebbeket, alsóbbrendűek a felsőbbrendűeket, miközben az utóbbiak tegezték az előbbieket. A *Hadnagy uram* esetében ehhez az egyenlőtlen beszédhelyzethez a kétszeri „édes fiam” megszólítás társul, amely felidézi az apa–fiú viszony bensőségességét is. A szöveg befogadója úgy is vélheti, hogy e három versszakban a szokványos tiszt–alárendelt kapcsolat érzellemmel való feltöltődése is végbemeleg, miként az úr–szolga viszonyban történik az *Egy régi udvarház utolsó gazdája* című beszélyben. A harmadik versszak újra megszólaló honvédjének újbóli „hadnagy uram, hadnagy uram!” felkiáltása talán már nem megszólítás, hanem csak a korábbi megszólítás kétségbeesett, tehetetlen ismétlése. Az olvasó akár azt is képzelheti, hogy a honvéd az elbukó hadnagyban már nem is a parancsnokát látja, hanem a saját apját; s a tiszt, amikor utoljára is „édes fiamnak” nevezi a katonáját, lehet, már valóban a saját fiának hiszi (vagy

szeretné annak hinni) a honvédet. Hisz Akhilleusz is azért adta ki Hektór holttestét Priamosznak, mert egyszer csak maga előtt látta önnön apját, aki az ő holttestéért könyörög. Ilyen önző alapjai vannak az emberi együttérzésnek – ha jól értem, ezt tanítja az *Íliász* nagyszerű jelenete.

E kevéssé talányos költemény legtalányosabb része a hadnagy első két válasza: két hazugsága. Már első versszakbeli válaszkor is sejtheti a befogadó, hogy nem mond igazat; tudja, hogy megsebesült, s a vér a mentéjére nem az orráról csöppent. A második versszakbeli hazugság még nyilvánvalóbb: majdnem elesik, sebesülten, de egy kőre fogja, amelyben megbotlott. Az elbeszélő nem közli velünk, hogy miért hazudott: hogy magát áltatta-e vagy a katonája figyelmét akarta-e elterelni. Én azt feltételezem, hogy az utóbbiról van szó: a tiszt nem akarja, hogy megijedjen a honvéd, azt akarja, hogy ne rá figyeljen, hanem a feladatára. De milyen esendő hazugság ez! Milyen gyorsan lelepleződik! A hadnagy azt hiszi, a szavai által kell elérnie, hogy a honvéd továbbmenjen – azt hiszi, hogy a szavaival tanít. Holott a cselekvésével tanít. A honvéd nem azért megy tovább, mert elhiszi a két hazug választ, hanem mert megérti és követi a hadnagy cselekvését mint példát. Gyulai példázata, miközben szavai tanítanak, színre viszi a szóval való tanítás esendőségét is. Azt su-

gallja, hogy aki tanít, nem tanítása tartalmával teszi ezt, hanem magával a tanítással: azzal, hogy teljes egészében megvalósítja, valósággá teszi a tanítás–tanulás modelljét.

Mire is igyekszik megtanítani tehát a *Hadnagy uram* az olvasóját vagy hallgatóját? Elég sok mindenre (beleértve a tanítás esendőségét is). Megtanítja például, hogy a tanuláshoz és a tanításhoz hozzátartozik a tekintély és annak elfogadása, s hozzátartozik valamifajta családi viszony is. Megtanítja, hogy a tanító nem mindig tudja, mi által tanít, ám akkor is taníthat eredményesen, ha félreérti önnön tanításának a lehetőségeit. Megtanítja – a hadnagy hazugságainak példáján –, hogy az ember erkölcsi hibáit nem önmagukban kell megítélnünk, hanem élete jelentésének egészéhez mérve. Megtanítja, hogy valamit megtanulni azt jelenti: követni egy példát, ami pedig nem más, mint magunkra alkalmazni a példát. Azáltal, hogy példázat is, azt tanítja, hogy vannak minket, közönséges embereket meghaladó jellemek, tettek; hogy létezik példaszerep a világban, amellyel e költeményt olvasva egy pillanatra mi is kapcsolatba kerülhetünk. Megtanítja, hogy a hősök gyakran névtelenek; hogy a háború a névtelenek halálát is jelenti, stb. S mindezt egyetlen tanító mondat nélkül tanítja e költemény.

Örökcsütörtök

A SZOMSZÉDOK CÍMŰ TELEREGÉNYRŐL

2017 szeptemberében *Szomszédok* fesztivált tartottak a gazdagréti lakótelepen – ha a két nap összes történéseit nem is, azt az órát bárki megnézheti a neten, amikor a sorozat színészeinek egy része felidézte emlékeit, Németh Kristóf műsorvezetése és színpadias kacagásai mellett. A pódiumbeszélgetés egyértelmű sztárja Janka néni lett, azaz Pásztor Erzsi, aki mellékszereplőből mostanra a *Szomszédok* arcává, mémek főhősévé változott – bár mentegetőzött ezen a bizonyos beszélgetésen is, hogy az ő esetében akár hat hét szünet is előfordult két forgatás közt, igaz, végig jelen volt a sorozatban, de messze nem kétheti rendszerességgel. A kicsit érettségi találkozóra emlékeztető eseményen egyesek önfeledten örültek a viszontlátásnak, mások feszengtek, mintha azt érzékelték volna: mindenki látja, mennyit öregedtek, híztak, fogytak, erőtlenedtek a befejezés óta eltelt időszakban. Még az is végigfuthatott

bennük, hogy az ő drága közönségük eltöprenghet: vajon hova jutott a karrierjük az utolsó rész óta lepergő, közel húsz évben. Nagyon keveseken volt érezhető, hogy tisztában vannak azzal az ambivalenciával, amely a *Szomszédok*hoz való viszonyt alapjaiban meghatározza: azzal tehát, hogy a rajongás szívet melengető ugyan, de az erős iróniát lehetetlen nem érezni benne. Persze, a közönség önmagán (is) röhög, ha a sorozaton nevet, ahogyan egykor (és azóta is) Gogol *A revizor*ának nézői: felidéződhet bármelyikünkben, amikor az internetbe belépni szándékozó Vágási Ferit nézzük, milyen volt először szembesülni, például, a számítógépes egérrel; a mai napig emlékszem arra a varázslatra, hogy az asztalon mozgattak egy *dolgot*, és ennek következtében *másutt*, jelesül egy képernyőn, történt *valami*. És, persze, sok minden más is lehet röhögni, ha belenézünk egy-egy ismétlésbe: azon a különös gerontokrácián,

amelynek köszönhetően a Both Béla játszott Béla bácsit nyolcvanon túl sem engedték a kollégái lelépni a katedráról, mert remek órákat tart, és fegyelmzés nélkül is simán leköti a kiskamaszokat, vagy azokon az alig életszerűtlen párbeszédeken, amelyekben mindenki kerek, egész mondatokban beszélt, és soha nem vágott a másik szavába, még veszekedés közben sem. De döbbenet lehet ma szembesülni a sorozat erős elfáradásával is: az utolsó évben váratlanul felbukkanó, két részen át tartó „Bóhm naplója” elvileg arra volt hivatott, hogy régi emlékeket idézzon fel – ám még azt a fáradságot sem vették ennek a flashback-re épülő két résznek az összeállítására, hogy olyan jeleneteket válogassanak össze, amelyeknek az egykori közös képviselő valójában a szem- és fültanúja lehetett, így azt kellett elfogadnunk, hogy Bóhm bácsi valójában mindenhol bejáratos volt egykor, Mágenheimék fürdőszobájába is.

A *Szomszédok* tehát, bármennyire is kultikus sorozattá növekedett mostanra, ezt nem a humoros jeleneitnek, a fordulatos, izgalmas cselekményének, netán a remek karaktereinek köszönheti – bár mindhárom tartalmazta (hogy az első sugárzása idején még ismeretlen fordulattal éljek, *nyomokban*), mégis valami más kell ahhoz, hogy ma is vetíthetőek legyenek az ismétlései. Még arra is találunk mostanában példát, hogy

írók emlegetik megszólalásaikban (pedig az irodalmi értékét tényleg nem egyszerű fellelni): Grecsó Krisztián az *Élet és Irodalom* 2017. augusztus 18-i számában, egy tévékritikában (amelynek közvetlen tárgya nem a *Szomszédok*, hanem a *Vészhelyzet* egy részének ismétlése volt) azon a jelenségen gondolkodott el, miként lehetnek a sorozat rajongói közt olyan fiatalok, akik a *Szomszédok* eredeti idejében még meg sem születtek. (Egyet közülük a már emlegetett fesztiválon a színpadra invitáltak – a szereplők arcképével díszített póló volt rajta, és bejelentette, hogy hamarosan tetováltatni is fog magára valami... szomszédokosat.) Grecsó szerint nem gúnyt kell látnunk ebben a vonzalomban, vagy nem csak, nem elsősorban azt:

„A *Szomszédok* retróérzés divatja, vagyis azok rajongása, akik nem éltek az egyenes adásokkor, és nem láthatnak egyetlen részt sem, az egykori nézők számára gyakran tűnhet gúnyolódásnak. Pedig ez a fajta, satirikusnak álcázott befogadás valójában alibi, egyfajta mentségkeresés. Mert valami olyasmi jelent esztétikai élvezetet számukra, amit tanult ízlésük és tanulmányaik, vagy akár a szüleik emlékei szerint, nem illene szeretni.”

A másik író, aki az utóbbi időszakban emlegette a sorozatot, éppen ahhoz a generációhoz tartozik, ame-

lyik az első vetítés idején még mindenféle értelemben igen távol volt a teleregény csütörtökönként leadott fejezeteitől. Nemrégiben a litera.hu arra buzdította a szerzőit, hogy az *Ördög a részletekben* című rovatban kedvenc sorozataikról írjanak: a *Szomszédok*nál egy évvel fiatalabb, Csíkszeredában felnőtt Potozky László pedig éppen ezt a teleregényt választotta, leszögezve azonnal, hogy ebben az esetben a „kedvencen” nem azt érti, hogy ez a legjobb sorozat lenne, amelyet életében látott. Már nem is abban a ritmusban nézte a folytatásokat, ahogy az első nézők, hiszen „dupla *Szomszédok*ról” beszél – és valójában nem is a sorozat lett rövid írásának tárgya, hanem az a szorongást oldó biztonságérzet, amelyet kapott tőle:

„Gyakran délutáni váltásban jártunk egynegyben iskolába, négy hét így, négy hét rendszeren, és nem elég, hogy versenylóistállóként működött az osztályunkat a tanító néni, az órákon érzett szorongás áttelepedett a szabadon töltött időmre is, hordoztam mindenhová a tarkómban és a gyomromban. De délelőttönként jött nagymamám, hol háromnegyed tizenegyre, hol fél tizenkettőre, és miközben megnéztem a dupla *Szomszédok*at a tévében, ő megmelegítette az ebédet a mikróban. Ugye, nem mondd meg apáméknak, kérdeztem, hogy bent ettem a nagyszobában a tévé előtt? Mire

ő, nem, csak ne morzsálj a kenyérrel. Tompán szólt Hidas Frigyesztől minden magyar főcímenék legfőbbje, a konyhában pedig búgott a mikró, aztán csilingelt.”

De mit lehet mindezekén túl ezzel az inkább nevetséges, mint jó sorozattal kezdeni irodalmárként, nem pedig médiakutatóként vagy szociológusként közelítve hozzá? Érdemes-e komolyan venni a műfaji önmeghatározását, és abból indulni ki, hogy teleregényről van szó, vagyis olyan, rövid részekből összeálló egészről, amelynek az előzményeit, ha igaz, valahol a tizenkilencedik század végén, a huszadik század elején elterjedt, lapokban olvasható folytatásos regények között találhatjuk meg? Szappanoperának biztosan nem nevezhetnénk, hiszen nem szakították meg reklámok, „termékelhelyezésről” sem beszélhettünk még a vetítése idején, de nem láttunk benne címke nélküli söröket sem, ha valaminek látszott a márkája, látszott az rendszeren. Ha pedig a vele Magyarországon sokáig párhuzamosan futó *Dallashoz* hasonlítjuk, akkor a „főgonosz” hiánya azonnal feltűnik (a *Szomszédok*kal rövid ideig szintén átfedésben sugárzott, 1998-ban indult *Barátok közt* már sokkal erősebben átvette a *Dallas* alapsémáját, eleinte mindenképp: Jockey Ewing szerepkörét Berényi Miklóst kapta meg). A *Szomszédok*ban csak kisebb

formátumú negatív figurákat találunk, mint Kereit, az adótanácsadót, vagy a sorban állást nehezen viselő, hóbörgő lakótelep-lakót, illetve a folyton visszatérő bűnözőket, akik leszúrják, leütik, felrobbantani kívánják, lelövik az egyébként végtelenül békés gazdagrétiakat. Persze, Janka néni fontos szereplővé válása remekül jelzi, mennyire elengedhetetlen egy sorozatba beleírni egy karakteres, ambivalens, tehát nem unalmas figurát: az alkoholt és a pénzt kedvelő, a környezetét idegesítő nagynéni minden egyes felbukkanása emlékezetesre sikerült, persze, nem kis mértékben a remek színészi alakításnak köszönhetően. Teleregényként nézve a sorozatot azt látjuk, hogy egy ennyire hosszú széria jó eséllyel kibújik abból a mederből, amelyben készítői tartani szerettek volna: az induláskor nem tudhatták, hány évig megy majd a sorozat, de abban sem lehettek biztosak, hogy közbejön a rendszerváltás. Ez utóbbi elsősorban azért érdekes a sorozat szempontjából, mert az apolitikus, legalábbis politikai állásfoglalásra nyíltan sosem vállalkozó *Szomszédok*, amely ráadásul mintha a változatlanságot tartotta volna a legfőbb értéknek, sajátos helyzetbe került: a megváltozó világ leginkább rémületet keltő felfordulásként, nehezen viselhető bizonytalanságként jelent meg benne (olyan, alig feldolgozható élményekkel, minthogy átláthatatlanul

sok lett a párt, nem tudjuk, mit kell tanítani történelemórán, megjelennek az iskolánál a drogdilerek, és így tovább).

Miközben pedig a gazdagréti lakótelepet környező világban minden megváltozott, a három főszereplő család tagjainak élete csaknem mocsanatlan maradt: bár két családban is született egy-egy gyermek, az egyik házaspár (Alma és János) egy időre szét- és elvált, a Mágenheim-házaspár körül folyton kísértő nők, illetve férfiak bukkantak fel, mégis olyanok lettek az első emeleti lakásokban élők, mint Fejes Endre *Rozsdatemetőjében* Hábeterék. Lenke néni úgy szórta be minden évben a téli ruhákat naftalinnal, ahogyan Pék Mária halat rántott, túrós csuszát készített, vagy ahogyan a Hábeter-család itta a brügecsi bort. Az, hogy a „mindenkori kisember” élete a politikai változásoktól érintetlen marad, még a lakóhelye sem változik meg, amiatt lett kevéssé hiteles a *Szomszédok* esetében, vagy azért lett ez az alapséma csak hiteltelen fordulatokkal fenntartható, mert egyébként nem a társadalom legsalsóbb rétegeiből választottak a szereplőknek foglalkozást. Bár a rendszerváltás körül egyik fontos alak sem lett tartósan munkanélküli, mégsem jutott ki a panellakásból, meg az egyik hónapról a másikra gördülő létezésből sem

a kozmetikus, sem az időszakosan még magánklinikán is dolgozó orvos, sem a nagyszülei félszobájában hosszú éveket lehúzó pincérnő.

A változatlansághoz szükség volt arra a ritmusra is, amelyet a kétheti ismétlések adtak: hiszen a fordulatok, ha voltak is, nem naponta záporoztak a nézőkre. (Az ismétlések, az a dupla *Szomszédok*, amelyet Potozky is emlegetett, már vágatássá változtatták az állni látszó időt, hiszen így egyetlen nap alatt Gazdagréten egy egész hónap telt el.) Abban az egykori világban minden két héten át tartott, a nyaralás, a betegállomány, vagy akár a töprengés azon, hogy egy megcsalás, de inkább megingás után az adott pár tagjai szakítsanak-e vagy sem. Ráadásul a *Szomszédok*ban az idő sokkal inkább ciklikus volt, mintsem lineáris: haladt ugyan előre az idő (különösen a gyerekszereplőkre csodálkozott rá valaki időnként, hogy mennyire megnőttek), de sokkal inkább a mitikus ciklikusság jellemezte a sorozatot. Különösen azért, mert az örökcsütörtökbe léphettek be időről időre a nézők: elvileg a sugárzás ideje és a szereplők körül zajló történések egybeestek, így szinte mindig csütörtöki jelene teket láttuk, csak időnként egy-egy szerda estét vagy péntek reggelt. Ebből pedig az következett, hogy sosem szembesültünk azzal, milyen, mondjuk, Mágenheim Julcsi, ha hét- fő reggel iskolába indul, de azt sem

nézhattuk meg sosem, hogyan telik egy hétvége a lakótelepen. A két rész közt a „rögzítetlen létezésben” (ez a sorozatelemzések egyik alapfogalma) lebegő szereplők számára az időt az évszakok változása, illetve az ünnepek tagolták: ha a karácsony épp csütörtökre esett, akkor része lett a sorozatnak is, de, természetesen, húsvétot egyszer sem láttuk a 12 év alatt.

A ciklikus időélményhez az is hozzájárult, persze, hogy számos olyan foglalkozás képviselőjét szereplőnek választották, aki folyamatos munkarendben dolgozott, például mint mentőorvos, vagy a folytonos körforgás határozta meg az életét, hiszen tanár volt. Azt már Kosztolányi *Aranysárkányából* tudjuk, hogy a tanárok halála azért is annyira megdöbbentő, mert a tanév ismétlődő ritmusa mintha kiszakítaná őket az idő előrehaladásából, és ezzel az emberi élet végességéből is. (Novák Antal egyik tanítványa tanára temetésén raktározza el magának egy életre azt a tapasztalatot, hogy a „tanárok is meghalnak”.) A *Szomszédok*ban olyan eset szinte nem is fordult elő, hogy valakinek el kellett játszania a halált, vagyis egy színészt úgy írtak volna ki a sorozatból, hogy csak a szereplő halt meg, ő maga nem (talán még a sorozat eleje felé Alma autóbalesetben elhunyt szülei jelentet-

tek kivétel, de ott is csak a halál híre érkezett meg, magát a balesetet nem láttuk). Így a sorozatban bekövetkező haláleseteket az tette tragikussá, hogy egyúttal a színészt is gyászolták a kollégái és az őt szerető közönség: ez történt többek közt a még nagybeteg is forgató Máriáss József, Szabó Ottó vagy Bánki Zsuzsa esetében. A valóság és a fikció viszonya a színészek valóságán keresztül határozta meg a sorozatot: már abban is, hogy a szereplők születési dátuma azonos volt az őket játszó színészek dátumával. Ha egy színésznő terhes lett, azt beleírták a sorozatba, amikor pedig Kulka János ki szeretett volna lépni a csapatból, akkor a karaktere hezitálni kezdett, hogy külföldi munkát vállaljon-e. Ennek az összefonódásnak pedig nyomatékot adott a sorozat igen kimódolt zárata, az a közös utazás, amelynek során minden szereplő „álnevet” kapott, amely a figurát játszó színész valódi neve volt: ez a sajátos azonosulás tette többek közt erősen ambivalenssé a már emlegetett pódiumbeszélgetést a *Szomszédok* fesztiválon.

A mitikusság ugyanakkor nem pusztán az időélmény miatt kapcsolható a magyar fejlesztésű teleregényhez. A sorozatoktól megszokhattuk, hogy egy zárt világon belül játszódnak, a „saját világban”, amelyen kívül minden idegen, ismeretlen és fenyegető. Ennek általában a forgatás szervezésének egyszerűsítése, illetve

gazdaságosságának biztosítása az elsődleges oka: ugyanakkor azért is van szükség egy zárt térre, hogy a szereplőket minduntalan kontaktusba lehessen hozni egymással, ehhez ad jó lehetőséget akár egy közösen bérelt lakás, akár egy kávézó, akár egy kórházi osztály. A *Szomszédok* ebből a szempontból sem volt szapannopera, hiszen olyan, sokat mozgó figurákkal is dolgozott, mint a taxifőőr, a mentőorvos vagy az erdész. Mégis megmaradt benne mindvégig „saját világnak” a gazdagréti lakótelep, ahol nyugalom van, béke (az állandó autólopások, a nőket ért támadások ellenére ismételtgették ezt folyton a szereplők), ahol barátság van és kiszámíthatóság, és ahonnan csak akkor mennek be a kaotikus, fenyegető és távoli városba, ha nagyon muszáj. Hiszen, ráadásul, a lakótelepen „jó a levegő” – tettem rá kísérletet, hogy megszámloljam, hányszor is hangzik el ez a fordulat a sorozat egészében, de olyan sokszor, hogy feladtam a strigulázást. Azért is kellett súlykolni, hogy a lakótelep biztonságos, egészséges, védelmező tér, mert ez az élmény nemcsak az egyébként ilyen helyeken élők tapasztalataival nem találkozott feltétlenül, de azokkal a képzetekkel sem, amelyek az irodalomban, a filmekben kialakultak már a *Szomszédok* sugárzásának megkezdéséig.

A sorozat ugyanis akár olyan alkotásokkal is összevethető lenne,

mint Csukás István *Vakáció a halott utcában* (1976) című ifjúsági regénye, Békés Pál *Lakótelepi mítoszok* című novelláskötete, és *Kétkalkezes varázsló* (1984) című meseregénye, de akár olyan filmekkel is, mint a Tarr Béla rendezte *Panelkapcsolat* (1982), vagy Szomjas György filmje, a *Falfúró* (1985). Ezekben a művekben a lakótelepek sivár, unalmas, igénytelen terek, ahol a szomszédok nem ismerik egymást, sőt, egymás agyára mennek, hiszen a falakon minden áthallatszik, nincs tehát béke, nincs barátság. Békés Pál meséjének elején az ügyetlen, a varázslóiskolát csak keservesen elvégző Fitzhuber Dongónak munkahelyként a Nimbusz Endre Bertalan utcai lakótelep Körzeti Varázslóhivatalát jelölik ki – amikor a varázsló megérkezik a neki rendelt helyre, messze nem az a boldogság tölti el, mint a Gazdagrétre beköltöző új lakókat:

„Fitzhuber Dongó leszállt a 101-es buszról. A busz elporzott, ő pedig körülnézett és elhűlt. Sejtette ugyan, hogy nem hiába tartják minden varázslótelepek legiszonyatosabbikának a Nimbusz Endre Bertalan utcai lakótelepet, de ez mindent felülmúlt. Ameddig a szem ellátott, tízemeletes házsorok, ablaksorok, erkélysorok, lépcsősorok, saroksorok. Egyetlen földszintes, alacsony házacska lapult a tízemeletes óriások tövében: a szolgáltatóház. U alakú volt, az U öblében fontosabbnál

fontosabb boltok és hivatalok, a Gyümmért bejárata mellett pedig egy műmárvány tábla a következő felirattal:

*E ház helyén állt a ház,
melyben május 29-től június
3-ig lakott és alkotott
Nimbusz Endre Bertalan.”*

Békés Pál itt nemcsak a lakótelepek fantáziátlanságát emeli ki (egy meseregényben mindez azért is különösen szomorú, mert egy ilyen helyen, úgy tűnik legalábbis, nem létezhetnek mesék), de azt is, hogy ezek a lakónegyedek *valaminek a helyére* épültek legtöbbször, a múlt, a hagyomány elpusztításának köszönhetően a létezésüket. (Persze, *A kétkalkezes varázsló* esetében ez a hagyomány is erősen ironikussá válik, az egykori házban alig egy hétig alkotó „híres embernek” köszönhetően.) Csukás István regényében különösen hangsúlyossá válik, hogy csak a múltvesztésnek köszönhetően jöhet létre a „szép, új világ”: itt egy csapat iskolás gyerek költözik be a lakótelepre, majd találhatnak egy „halott utcát”, amelyből a lakókat kiköltöztették már, de a bontógépek még éppen nem érték el. Csukás ebben a vidám, iskolásoknak írt regényében igen finoman jelzi azt a drasztikus folyamatot, amit óbudai lakosként át is élt, vagyis azt, hogy mennyi fájdalommal járt a régi házak ledózerolása – például abban a részletben, amikor a gyerekek megilletődötten szembesülnek vele, ho-

gyan hagyták ott a házaikat a kiköltözésre kényszerítettek:

„A nyitott verandáról még egyszer végignézték a gyönyörű kerten, majd bementek a házba. Csombor rögtön talált az előszobafogason egy aranyszínű portáspapkát. Az ellenző fölött nagy aranybetűkkel rá volt hímezve a sapkára: ARIZONA. Csombor felpróbálta, s éppen jó volt neki, illetve egy kicsit még szűk is volt. A szobák tiszták voltak, gondosan kisöpörte a tulajdonosuk, mielőtt elköltözött volna. Ezen egy kicsit elcsodálkoztak, mert ennél feleslegesebb dolgot elképzelni is nehéz, de azután eszükbe jutott a kert, és mindent megértettek. Vagy legalábbis megsejtették, hogy van ilyen is, a szeretetnek ilyen megnyilvánulása, hasonlít ahhoz, ahogy a halottat utoljára felöltöztetik.”

A gazdagréti lakótelep más módon kezdte meg létezését, mint az óbudai vagy az újpesti: nem szükségeltetett egy hosszú évtizedek (évszázadok) óta létező, eleven városrész lerombolása a létrehozásához. (A szanalás egyébként Békés meseregényében is ott van, sőt, a cselekmény mozgatórugója lesz: hiszen kiderül, hogy egy egykori királyi udvar lakóit költöztették be a lakótelepi lakásokba, akik magányosan és szomorú elszigeteltségben élnek mindaddig, amíg egy kisfiú és a „körzeti varázsló” fel nem fedezi őket.) De a *Szomszédok* első ré-

szében még ott volt ez a fájdalom, hiszen a Takács családnak azért kellett a lakótelepre költöznie, mert az M0-ás építése miatt szanalták a házukat: az ő történetük tehát egészen másképp indult, mint Mágénheimké vagy Vágásiéké, akiknek az új lakás a közös, önálló élet lehetőségét adta meg. Lenke néni bánata azonban, szomorú búcsúja az öreg bútoraitól és a kutyájától, akit a lakásba nem akar magával vinni, hamar szertefoszlott, az első rész pedig a rákövetkező 330 rész ismeretében olyan lett, mintha egy egészen másmilyen sorozat készült volna belőle kinőni.

És itt érdemes, végezetül, visszanyarodni oda, mit lehet irodalmárként megtanulni a *Szomszédok*ból. Jól megfigyelhető a sorozatot nézve, miként formálhatják a feltételezhetően az alkotó szándékán túli körülmények a „művet” magát: nem pusztán arra gondolok itt, hogy a színészek sorsának alakulása formálni képes a cselekményt, de akár arra is, hogy a fordulatokhoz arra az egyre nevetségesebb megoldásra volt szükség, hogy, mondjuk, minden, lényeges szereplővel történt balesethez éppen Mágénheim doktor érkezzon meg mentőorvosként. A nem kevés számú baki és következetlenség pedig jól mutatja, hogy a sorozat kollektív munka volt, amely csak hömpölygött előre, visszanezni

a korábbi fejezeteket aligha volt idő – így lehetett ez régen is, csakhogy az olyan, folytatásokban regényt író szerzők, amilyen Móricz is volt, jelentősen átdolgozták azokat a műveiket, amelyeket a lapmegjelenések után kötetben is meg kívántak jelentetni. De akár olyan apróságok is feltűnhetnek, hogy a legelső részben még, amikor Mágenheim Juli felveszi a telefont, úgy szól bele, hogy „Szia, anyu”, majd soha többé nem szólítja így az édesanyját, kizárólag Etusként, ahogy mindenki más. De itt még a Csűrös Karola játszott karaktert nem ismerte a néző, nehezen lehetett volna tehát rávezetni arra, hogy anya-lánya kapcsolatot kell látnia a csak az egyik oldalról szemlélt telefonbeszélgetés mögé. (Kicsit hasonlítható ez a dilemma és annak megoldása ahhoz az írói helyzethez, amelybe, miként egy beszélgetésben elmondta, Háy János került *A gyerekek*

című regényének megírása közben, amikor rájött, hogy szinte minden női szereplőjét Marikának nevezte el: ezt pedig visszamenőleg annak ellenére meg kellett változtatnia, hogy még akár hiteles is lett volna az effajta ismétlődés. Egy sorozatban sem ismétlődhetnek a nevek, ha két Júlia van, akkor az egyik Julcsi lesz – pedig az életben simán előfordul a nevek halmozódása egy családon vagy tágabb közösségen belül.) Persze, nyugodtan mondhatja bárki, hogy hiába vonunk le belőle tanulságokat, attól még a *Szomszédok* nem lesz jobb, de még azt is joggal vetheti a szememre, hogy ezekhez a felfedezésekhez a sorozat nélkül is eljuthatunk – mégis sokakat foglalkoztat ma is a Lantos utca lakóinak sorsa, akik mintha még mindig a rögzítetlen létezés állapotában lebegnének valahol, várva, hogy újra visszakerüljenek az örökcsütörtökökhöz.

A Wallenberg Egyesület Ember Mária-díjára már lehet díjazottakat jelölni.

A kiírást az Egyesület honlapján találják meg. www.wallenbergegyesulet.hu

Vagy írjon mailt: wallenbergegyesulet.elnok@gmail.com

**ÁLLJ FEL A FOTELBŐL
ÉS CSATLAKOZZ!**
info.nyomtassteis@gmail.com

NYOMTASS TE IS
HÍREK, AMELYEK NEM JUTNAK EL MINDENKIHEZ
WWW.NYOMTASSTEIS.HU

TÁMOGASS TE IS!
Magyarbank
16300223-1009/0131
c/Demokrácia Műhely Egyesület

VIDÍTÓ KEDVEZMÉNYEK!

Ne búsuljon tovább!

A Magyar Narancs-olvasókártyával akár több ezer forintot is spórolhat kedvenc helyein.

Rendelje meg most **11 288 forint kedvezménnyel*** mindössze 19 860 forintért a Magyar Narancsot, és legyen Ön a legtöbb helyen **20 százalék kedvezményre** jogosító „Olvasókártya”!

Már csak ezért is érdemes egy évre előfizetni!

Az áruspéldányhoz képest.

Az előfizetés lejártáig 20% kedvezményt nyújt:

Bethlen Téri Színház • Cirko-Gejzír • Fonó Budai Zeneház • Irók Boltja • Jurányi Produkciós Közösségi Inkubátorház • Katona József Színház és Kamra • Ludwig Múzeum • Nemzeti Táncszínház • Örkény Színház • Petőfi Irodalmi Múzeum • Szkéné Színház • Trafó • Zsolnay Örökségkezelő (Pécs)

10% kedvezményt nyújt:

Tranzit Art Café

7% kedvezményt nyújt:

Líra Könyvesboltok

magyarnarancs.hu/elofizetes

MAGYARNARANCs

AJÁNDÉKOZZON ÉLET ÉS IRODALMAT!

Lepje meg családtagjait, barátait, üzletfeleit
Élet és Irodalom-előfizetéssel!

Rendelje meg igényes grafikai kivitelű ajándék-
utalványunkat, s adja át annak, akit tartalmas
és maradandó ajándékkal kíván megtisztelni.

Hónapokon át mindig Önre emlékezteti majd őt
a hetenként érkező *Élet és Irodalom*.

Az ajándékutalvány
megrendelhető,
illetve megvásárolható
a szerkesztőségben:

1089 Budapest,
Rezső tér 15.,
tel.: 210-5149,
210-5159,
fax: 303-9241,
e-mail:
lapterjesztes@es.hu,
es@es.hu

Az előfizetés díja: negyedévre
6300 Ft, fél évre **10 800** Ft,
egy évre pedig **19 860** Ft

ÉLET ÉS IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

